

A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon

Délkelet-Szlovákiának és Észak-Magyarországnak a Hallstatt A—B periódusok idejéből származó leletanyagát csak az utóbbi időben foglalta össze a szlovák régészeti kutatás, a szlovákiai Kyjatice község határában feltárt urnatemető után, Kyjatice kultúra néven [1]. Korábban mind a szlovák, mind a magyar kutatók nagy része a pilinyi kultúra népe hagyatékának tartotta ezt a leletanyagot, majd újabban Kalicz Nándor a Gáva kultúra körébe osztotta be [2]. J. Paulik a Kyjatice kultúra kérdéséről írt tanulmányában részletesen elemezte a szlovákiai emlékanyagot, az észak-magyarországi leletről azonban csak utalásként szólt [3]. Ezért szükséges a Kyjatice kultúra észak-magyarországi leleteinek elemzése is, mivel ezek nem teljesen egyeznek a szlovákiaiakkal, és számos új adattal járulnak hozzá a Kyjatice kultúra népe eredetének, korának meghatározásához, történetének, anyagi műveltségének megismeréséhez [4].

I.

LELŐHELYEK

1. *Acsa (Pest m., aszódi j.)*

Patay Pál gyűjtéseként került be a Nemzeti Múzeumba egy turbántekercses, behúzott peremű tál. Leltári száma: 1957. 79. 1.

2. *Galgamácsa (Pest m., aszódi j.)*

Kőszegi Frigyes közölt innen szórványleleteket, amelyeket a fiatalabb halomsíros kultúra hagyatékának tartott [5]. Ezeknek többsége azonban a Kyjatice kultúra kerámiatípusait képviseli.

3. *Galgamácsa—Iklad (Pest m., aszódi j.)*

Az itt előkerült leleteket, urna és turbántekercses tál töredékeit Kőszegi Frigyes a váli kultúrába tartozóknak határozta meg [6]. Nem ismeretlenek azonban ezek a Kyjatice kultúra emlékanyagában sem.

4. *Bag (Pest m., aszódi j.)*

Kőszegi Frigyes közölt innen a Kyjatice kultúra körébe osztható szórványleleteket [7]. Ugyancsak Bagon került elő egy Kyjatice típusú urna és egy csésze 1964-ben. Ezeket a MTA Régészeti Intézete őrzi. Terepbejárás során Szőke Mátyás találta meg a község határában a Kyjatice kultúra népének telepnyomait.

5. *Romhány (Nógrád m., rétsági j.)*

A Várhegy déli oldalán síkozott peremű tálat, kis csészét és két bronz tűt találtak [8]. Balassagyarmati múz., lelt. sz: 51.305—307.

6. *Szanda (Nógrád m., balassagyarmati j.)*

A földsáncokkal körülvett Várhegyről kora vaskori edénytöredékek, köztük vízszintesen árkolt urnanyakrész, kerültek elő. Balassagyarmati múz., lelt. sz: 52.33.1—4.

A Várhegy és a Bolhahegy közötti területen Patay Pál kora vaskori cserepeket gyűjtött össze. Egy többszörösen síkozott vállrész határozza meg korukat. Balassagyarmati múz., lelt. sz: 55.54.1—3.

7. *Szécsény (Nógrád m.)*

A Vásártéren 1957-ben homokkitermelés közben urna került elő. Színe szürke, m: 10, fá: 7,5 cm (I. t. 7). Balassagyarmati múz.

A Nemzeti Múzeum őriz még Szécsény határában talált kora vaskori edénytöredékeket, belül díszített csészék, árkolt díszű urnák részeit, valamint egy bronz karperecet. Lelt. sz: 1957. 68.1—16.

8. *Benczurfalva (Nógrád m., szécsényi j.)*

A Majorhegyen levő, erődített telep a pilinyi kultúra népe létesítette. Egy ott előkerült, a Hallstatt B₁ korszakból származó bronz sarlólelet azt bizonyítja, hogy a Kyjatice kultúra idején lakott volt a földvár [9].

9. *Zagyvapálfalva (Nógrád m., zagyvapálfalvi j.)*

A zagyvapálfalvi késő bronzkori urnatemető ásatásából származó leletanyag a pilinyi kultúra teljes időszakát felöleli [10]. A temető területéről azonban a balassagyarmati múzeum őriz olyan leleteket is, amelyek fiatalabbak, mint az ásatási leletanyag. Ezeket részben még Dornyay Béla gyűjtötte, részben az 1950-es évek elején kerültek elő. Nem az ásatás helyéről származnak, így azt bizonyítják, hogy a Kyjatice kultúra népe a pilinyi kultúra lakosságának temetője melletti területet választotta temetkezési helyéül. Ez egyben bizonyos népi kontinuitás feltételezésére is ad alapot. A balassagyarmati múzeumban levő zagyvapálfalvi darabok közül a következő jellegzetes edényeket közöljük: 1. urna, színe kívül fekete, belül barna, m: 19,5, sz: 23, fá: 7,3 cm, lelt. sz: 56.55.28 (I. t. 1); 2. urna, fekete, m: 10,1 cm, lelt. sz: 51.101.1 (I. t. 2); 3. urna, fekete, m: 12,8, sz: 14,6, fá: 7,8 cm, lelt. sz: 56.58.1 (I. t. 3); 4. urna, fekete, m: 11,1, sz: 13,5, fá: 5,4 cm, lelt. sz: 53.3.1 (I. t. 4); 5. kis csupor, szürke, m: 7, sz: 6,9, fá: 3,6 cm, lelt. sz: 56.55.21 (I. t. 5); 6. csupor, kétfülű volt, szürke, m: 9,8, sz: 10,4, fá: 3,8 cm (I. t. 6), lelt. sz: 56.55.18; 7. csésze, omphalosos, fekete, m: 3,8, sz: 10,8, fá: 1,9, lelt. sz: 56.55.22 (I. t. 9).

10. *Mátraszentimre—Óvár (Heves m., gyöngyösi j.)*

A balassagyarmati múzeumba síkozott és turbántekercses peremű táltöredékek, urna síkozott peremrésze, bütykös oldalrészek kerültek be a sáncal körülvett földvárról. Lelt. sz: 55.57.1—10.

1. kép. A Kyjatice kultúra észak-magyarországi lelőhelyei.

11. Nagyréde (Heves m., gyöngyösi j.)

A Kispaskom dűlőben Szabó János gyűjtött a felszínről kora vaskori cserepeket, köztük behúzott, síkozott peremű tálrészt, turbántekecses, belül síkozott peremrészt. Egri múzeum, lelt. sz: 60.147—3—12.

12. Zaránk (Heves m., hevesi j.)

Az Erki halmon levő homokbányában urnát, behúzott, turbántekecses peremű táltöredéket és árkokolt vállú urnarészt találtak. Az urna színe barna, m: 11,9, sz: 10,3 cm (I. t. 15). Egri múz., lelt. sz: 62.7.1—3.

13. Tarnaméra (Heves m., hevesi j.)

A község északi szélén urnasírt találtak, Pusztafogacson és Tóparton településnyomokat figyeltek meg [11].

14. Besenyőtelek (Heves m., hevesi j.)

Szabó János gyűjtéseként került be az egri múzeumba egy urna. Színe szürke, m: 16,5, lelt. sz: 62.36.1. (I. t. 11).

15. Szihalom (Heves m., füzesabonyi j.)

A vasútállomás melletti homokbányában urnát, s benne egy tölcsérfejú, kettősen duzzadt nyakú tűt találtak. A lelőhelyen Kemenczei Tibor végzett leletmentő ásatást. Újabb sír azonban nem került elő, mindössze néhány szórványos edénytöredék. Egri múz., lelt. sz: 63.3.1—2.

16. Kerecsend (Heves m., egri j.)

Gödörásás közben kerültek elő itt edénytöredékek [12].

17. Aldebrő (Heves m., füzesabonyi j.)

A Tarna-partról előkerült cserepek közt egy turbántekecses vállú edénytöredék is van. Egri múz., lelt. sz: 62.40.3.

A kavicsbányában egy nagy méretű, hombáredényhez hasonlító urnát találtak. Párhuzamai a Gáva kultúra területéről ismertek. Egri múz.

18. Szajla (Heves m., pétervásári j.)

A Tarna patak partján levő urnatemetőből csaknem száz sírt tártunk fel. A temetkezések nagy részének leletei a fiatalabb pilinyi kultúrára jellemzőek, egyesek azonban már a Kyjatice kultúra tipikus anyagát tartalmazzák [13]. Egri múz., lelt. sz: 67.4.1.—419.

19. Szarvaskő (Heves m., egri j.)

A szénbánya területén vágányépítéskor talált cserepeket Szabó János gyűjtötte össze. Ezek közül a legjellemzőbbek: síkozott, behúzott peremű oldalrész és ujjbenyomásos bordával díszített oldalrészek [14].

20. Felsőtárkány, (Heves m., egri j.)

A Peskő-barlang ásatása során 1955-ben Vértess László néhány kora vaskori cserepet is talált [15].

Párducz Mihály ásatott a földsánccal körülvelt Várhegyen. Megállapítása szerint bronzkor végi — kora vaskori település volt ott. A földsánc a telep életének második felében épült. Lehetséges, hogy ez a Kyjatice kultúra korára tehető [16].

12. *Szilvásvár*ad (Heves m., egri j.)

Az Istállóskői barlangból a gazdag újkőkori és őskőkori leletanyag mellett, kora vaskori edénytöredék is került ki. Miskolci múz., lelt. sz.: 53.615.1. (IV. t. 7).

A Töröksáncon, egy földsánccal körülvelt földvárban Patek Erzsébet végzett ásatást. Az előkerült leletanyagot a Reinecke BD—Hallstatt A korszakba keltezte [17].

22. *Cserépfalu* (Borsod m., mezőkövesdi j.)

A Mésztetőnek nevezett, meredek oldalú hegytető közepén egy, megközelítőleg észak—déli irányú, kővel magasított sánc húzódik. Kórek József hitelesítő ásatás során átvágta a sáncot. Benne és két oldalán kiásott kutató-árokban kora vaskori edénytöredékeket talált. Más településnyom nem mutatkozott [18]. Ugyanezen a területen Saád Andor is gyűjtött cserepeket, köztük egy síkzott peremű tálrészt. Őriz innen az egri múzeum is cserepeket, köztük kihajló, síkzott peremrészt. Miskolci múz., lelt. sz.: 62.22.1—13 (I. t. 14, III. t.), 63.50.1—10. Egri múz., lelt. sz.: 56.391.1—10.

23. *Sály* (Borsod m., mezőkövesdi j.)

Gálffy Ignác 1901-ben a Bányatetőn és a Tófark dűlőben tárt fel urnasírokat. Ásatásából a leltárkönyvi bejegyzés szerint négy edény került be a miskolci múzeumba. Mindkét helyen kisebb halom alatt, kővel borítva voltak az urnák. A Tófark dűlőben a három feltárt sír közül az egyikben vaskarikák, vasnyílhegy voltak, tehát azok a temetkezések fiatalabb korból származhatnak. Gálffy leírása szerint a Bányatetőn nem talált ép edényt, a miskolci múzeumban levő edények azonban épek. Valószínűnek tartjuk, hogy a leltárkönyvi bejegyzés ellenére, nem az ásatás során kerültek elő, hanem esetleg a sályi plébánostól kaphatta, mivel közlésében megemlíti, hogy a Tilalmastetőn kővel fedett urnasírokból ép edényeket találtak, amelyek egyrészt a sályi plébánoshoz, másrészt Egerbe, a Bartalos-gyűjteménybe kerültek [19]. Valószínűleg az utóbbiak azonosak azokkal a kora vaskori edényekkel, amelyeket az egri múzeum a liceum gyűjteményéből vett át. Lelőhelyként ugyan ezeknél Kisgyőr—Mocsolyás van feltüntetve, de a Tilalmastető Sály és Mocsolyás között van, így ugyanazon lelőhely két néven is szerepelhet. A miskolci múzeum a következő leleteket őrzi innen: 1 urna, színe kívül szürke, belül barna, m: 22,7, fá: 8 cm (II. t. 1); 2. csupor, barna, m: 15,5, szá: 14,2, fá: 8,7 cm (II. t. 4); 3. bögre, szürke, m: 7, szá: 7,8, fá: 4,5 cm (II. t. 3); 4. bögre, barna, m: 5,5, szá: 6,3, fá: 2,5 cm (II. t. 5). Lelt. sz.: 53.517.1—4. Az egri múzeumban a következő tárgyak vannak: 1. urna, m: 21,5, szá: 15,3, fá: 9,5 cm (I. t. 8); 2. tál, omphalosos, m: 7,5, szá: 20,2 cm (I. t. 10); 3. kis csupor, m: 11,2, szá: 7,2, fá: 5,5 cm (I. t. 12); 4. bögre, m: 6,5 szá: 5,2 cm (I. t. 13); 5. bögre, fá: 4,8 cm (I. t. 16); 6. bögre, m: 5,8,

szá: 5,9, fá: 2,8 cm (I. t. 17); 7. csupor, m: 19,4, szá: 13,5, fá: 9,5 cm (I. t. 18); 8. csésze, m: 11,2, fá: 8 cm (I. t. 19); 9. csupor, m: 21,3, szá: 15,8, fá: 9 cm (I. t. 20); 10. Karperec, bronz. Átmetszete félkör alak, egyik végén függőleges rovátkás, többi része kopott. Végei nem érnek össze. Átm: 8,8 cm. Lelt. sz: 56.379.1—10.

Lehetséges, hogy a fenti lelőhelyek valamelyikéről származnak azok az edénytöredékek, amelyeket még Gálffy Ignác ásatásából őriz a miskolci múzeum (IV. t. 13, 16—17). Lelt. sz: 53.578.1—5.

A Sály határában levő Latorváron a század elején szintén Gálffy Ignác végzett ásatásokat, s ott középkori erődítményromokon és temetőn kívüli bronzkori településmaradványokat is talált [20]. A vártető északi, laposabb vége előtt árok, sáncnyomok vannak. A középkori várépítésnél az őskori erődítést jórészt tönkretették. Az egri múzeumban levő edénytöredékek, köztük behúzott és kihajló peremű talak töredékei, bütykökkel díszített oldalrészek alapján az őskori sáncokat vagy a későpilinyi, vagy a Kyjatice kultúra népe építette. Lelt. sz: 56.392.1—6.

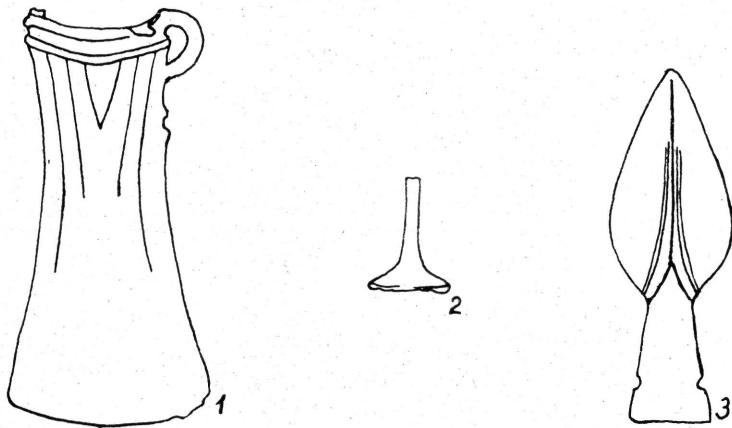
A Sály és Bükkábrány közti országút mentén fekvő dombvonulat oldalában, a Vizoldalon gyűjtött cserepek kora vaskori települést jeleznek. Lelt. sz: 53.964.1—3, 66.17.1—16, miskolci múzeum. A leletek közt egy agyaglábas is van (IV. t. 8).

24. Tard (Borsod m., mezőkövesdi j.)

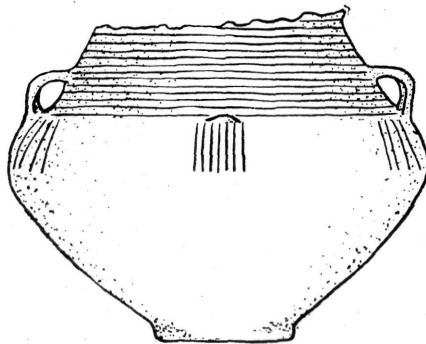
Az egri múzeumba került innen egy csésze. Színe szürke, m: 5, sz: 10,8 cm, lelt. sz: 56.407.1. (II. t. 2).

25. Mezőcsát (Borsod m.)

Almatároló építése során egy urna került elő. Lelőkörülményei ismeretlenek. M: 17, fá: 7,5 cm. Lelt. sz: 69.34.1, miskolci múz. (3. kép).

2. kép. 1, 3 — Szendrő, Ördöggáti Csengőbarlang, 2 — Miskolc, Kőlyuk barlang.

3. kép. Mezőcsát.

26. Nyékládháza (Borsod m., miskolci j.)

Két edény került be a kavicsbánya területéről a miskolci múzeumba. 1. Hombár, barna, m: 44, szá: 34,5, fá: 14 cm (XIX. t. 1); 2. csupor, barna, m: 14,5, sz: 12,5, fá: 9 cm (XIX. t. 2). Lelt. sz: 53.746.1—2.

27. Borsodharsány (Borsod m., miskolci j.)

1885-ben itt urnatemetőt tártak fel. Az előkerült leletek egy részét Récsy Viktor [21], másik részét Jan Eisner közölte [22]. A leletközlések nem teljesek, ezért a miskolci múzeumban levő teljes anyagot közreadjuk: 1. urna, színe szürke, belül barna, m: 26, szá: 17, fá: 9 cm (II. t. 6); 2. tál, szürke, m: 9,5, szá: 22,7, fá: 9 cm (II. t. 7); 3. tál, szürke, m: 8,3, szá: 17,5, fá: 5 cm (II. t. 8); 4. urna, sötétszürke, belül barna, m: 23, szá: 17, fá: 8,8 cm (II. t. 9); 5. urna, fekete, belül barna, m: 19, fá: 8 cm (II. t. 10); 6. tál, szürke, m: 7,7, szá: 18,5, fá: 4 cm (II. t. 11); 7. urna, szürke, belül barna, m: 22,5, szá: 17, fá: 9 cm (II. t. 12); 8. urna, szürke, belül barna, m: 18,2, szá: 15,8, fá: 10,5 cm (II. t. 13); 9. csésze, szürke, m: 5,5, szá: 11,7 cm (II. t. 14); 10. csupor, barna, m: 15,7, szá: 7 cm (II. t. 15); 11. fedő, szürke, m: 4,6, szá: 13,9 cm (II. t. 16); 12. csésze, szürkésbarna, m: 5,2, szá: 10,5 (II. t. 17); 13. bögre, barna, m: 6,3, szá: 6,5, fá: 4 cm (II. t. 18). Lelt. sz: 53.595.1—12. A Récsy Viktor által közölt leletek a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak. Lelt. sz: 5.1893.

28. Kisgyőr (Borsod m., miskolci j.)

A Kékmezőről urnatöredék került be a miskolci múzeumba. Lelt. sz: 53.725.1.

29. Miskolc

A földsáncokkal körülvett Várhegyen a miskolci múzeum 1931-ben végzett ásatast. Újkőkori és bronzkor végi — kora vaskori településmaradványokat, gödröket találtak. Ujjbenyomásos bordával díszített és füles oldalrész a 2. és 6—7. gödörből került ki. Lelt. sz: 53.918.1, 919.1.

Miskolc-Tapolcán, a fürdőépület mögött fekvő vizesbarlangban 1939-ben Megay Géza végzett ásatást. Újkőkori leletek mellett, kora vaskori edénytöredéket is talált. Misk. múz., lelt. sz: 53.724.1. (IV. t. 12).

A rendező pályaudvaron leletmentés során Megay Géza tárt fel néhány gödröt. Ezek kora vaskori cserepeket tartalmaztak (IV. t. 1—4, 6). Az egyik gödör mellett egy urna volt. Színe szürke, belül barna, m: 27,5, szá: 34,5, fá: 14 cm, lelt. sz: 53.745.1. (XIX. t. 3). Szórványként egy hiányos kis csupor is előkerült. Színe szürke, m: 6,2, fá: 4,2 cm, lelt. sz: 53.498.1. (XIX. t. 6).

A Dudujka-dombon egy díszített csésze aljrésze került elő (IV. t. 5). Miskolci múz., lelt. sz: 63.28.1.

A Soltész Nagy Kálmán utcában hamus rétegben találtak cserepeket, tehát azok településről származnak. Miskolci múz., lelt. sz: 53.622.1—6. (V. t.). Egy bronzlelet is került elő ebből az utcából, azonban más helyről, mint a cserepek [23].

Diósgyőrben, a vasgyár melletti Királydombon településről származó leleteket találtak. Egyrészüik még a pilinyi kultúra kerámiaművességének jellemző jegyeit mutatja, másrészüik viszont fiatalabbnak tűnik [24].

A Herman Ottó kőfülkéből Kadić Ottokár ásatása során került elő kora vaskori edénytöredék. Miskolci múz., lelt. sz: 53—495.1. (IV. t. 9).

A Herman Ottó (Puskaporos) barlangból szintén Kadić Ottokár ásatásából kerültek ki kora vaskori edénytöredékek (VII. t., XIX. t. 4). Miskolci múz., lelt. sz: 53.598.1—3, 53.599.1—15.

Hillebrand Jenő 1914-ben végzett ásatásából származik a miskolci múzeumban levő Szeleta-barlangi kora vaskori leletanyag (VIII—IX. t.). Lelt. sz: 53.596.1—24, 497.1—12. A Nemzeti Múzeum is őriz innen leleteket. Lelt. sz: 65.1948. — cserépleltár.

A Büdöspeszt-barlangban Kadić Ottokár ásatása során két alluviális réteget különböztetett meg. A felsőben kerültek elő a kora vaskori edénytöredékek, míg az alsó csak az újkőkori bükki kultúra leleteit tartalmazta. Három csontvázat is talált, azonban nem volt megállapítható, hogy melyik korból származnak. Miskolci múz., lelt. sz: 53.597.1—25. (X—XI. t.). A Nemzeti Múzeumban levő leletek száma: 39.1948 — cserépleltár.

A Kőlyuk-barlangból Saád Andor, Nemeskéri János és Megay Géza ásatásaiból származó kora vaskori leleteket őriz a miskolci múzeum (XII—XIII. t., XXI. t. 7, 2. kép 2). Lelt. sz: 53.605.1—614.3., 65.28.1., 65.30.1—5.

A Háromkúti-barlangban Kadić Ottokár, majd Hillebrand Jenő végzett feltárást, amelynek során néhány kora vaskori edénytöredék is előkerült. Misk. múz., lelt. sz: 53.496.1—3. (IV. t. 10—11).

30. Bükkszentlászló (Borsod m., miskolci j.)

A Nagysánc nevű földvárban először Leszih Andor végzett ásatásokat és kora vaskori, valamint kelta leleteket tárt fel. Ugyaninnen Hallstatt B-korú raktárleletek is ismertek. 1958-ban Párducz Mihály ásatott a földvárban. Szintén kora vaskori és kelta településnyomokat talált [25]. A miskolci múzeumban néhány kora vaskori edénytöredék van Leszih Andor ásatásából. Lelt. sz: 53.596.1—5. (VI. t.).

31. *Varbó (Borsod m., miskolci j.)*

A Lambrecht Kálmán barlangból Vértess László ásatása nyomán került elő néhány kora vaskori edénytöredék. Nemzeti Múz., lelt. sz: 62.61.1—7.

32. *Dédes (Borsod m., miskolci j.)*

A középkori vár melletti barlangból gyűjtöttek össze kora vaskori és újkőkori cserepeket. Nemzeti Múz., lelt. sz: 37/1941 — cserépleltár.

Az egri múzeumba kerültek be a Pallos nevű határreszből kora vaskori edénytöredékek, köztük csupor turbántekercses díszű vállrésze. Lelt. sz: 53.398.1—7.

Közelebbi helymegjelölés nélkül őriz Dédesről a miskolci múzeum edénytöredékeket, köztük egy behúzott, sikozott peremű tálrészt. Lelt. sz: 62.61.1—7.

33. *Borsodbóta (Borsod m., ózdi j.)*

A Rákóczi utca 6. szám alatt 1949-ben házépítés során urnasírokat találtak. Ezekből két edény került be a miskolci múzeumba: 1. urna, szürke, m: 13,5, szá: 13,5, fá: 7,5 cm (XIX. t. 5); 2. csésze, barna, m: 3,8, szá: 10, fá: 3,5 cm (XIX. t. 7).

34. *Ózd (Borsod m.)*

Az 1950-es évek elején a Kőaljatető nevű hegy lábánál több urnasírt találtak. A leletanyagot egy ideig az ózdi múzeum őrizte, majd Miskolcra került. Sajnos, a leleteket nem lehetett sírok szerint szétválasztani. 1. urna, szürke, m: 19,2, szá: 15,4, fá: 5,5 cm (XIV. t. 1); 2. urna, fekete, belül barna, m: 15,3, szá: 17,3 (XIV. t. 2); 3. urna, barna, fá: 8 cm (XIV. t. 3); 4. csupor, sötétszürke, belül barna, m: 21,8 cm (XIV. t. 4); 5. csupor, szürke, m: 15,5, szá: 14,5, fá: 10 cm (XIV. t. 5); 6. urna, fekete, m: 28,5, szá: 20, fá: 11,5 cm (XIV. t. 6); 7. korsó, szürke, m: 12,5, szá: 12,8, fá: 8 cm (XIV. t. 7); 8. urna, kívül fekete, belül barna, m: 22,3, szá: 20,4, fá: 8,2 cm (XIV. t. 8); 9. urna, fekete, fá: 10 cm (XIV. t. 9); 10. korsó, fekete, m: 13, fá: 6 cm (XIV. t. 10); 11. urna, barna, fá: 8,3 cm (XIV. t. 11); 12. korsó, szürke, m: 19, fá: 7,5 cm (XIV. t. 12); 13. korsó, szürke, m: 13, szá: 12,5, fá: 7 cm (XIV. t. 13); 14. urnatöredékek, kívül feketék, belül barnák (XIV. t. 14—15); 15. korsó, sötétszürke, m: 14,7, szá: 13,2, fá: 7 cm (XIV. t. 16); 16. urna, szürke, peremrésze barna, m: 23,5, szá: 14,5, fá: 11 cm (XV. t. 1); 17. urna, sötétszürke, m: 22,9, szá: 17, fá: 10,6 cm (XV. t. 2); 18. urna, sötétszürke, belül barna, m: 26,2, szá: 18,5, fá: 10 cm (XV. t. 3); 19. csupor, vörösesbarna, m: 15,7, szá: 14, fá: 9 cm (XV. t. 4); 20. csupor, vörösesbarna, m: 16, szá: 14,5, fá: 8,5 cm (XV. t. 5); 21. csupor, barna, m: 13,3, szá: 11,5, fá: 6,5 cm (XV. t. 6); 22. csupor, barna, m: 16,2, szá: 13,9, fá: 8 cm (XV. t. 7); 23. csupor, barna, m: 17,3, szá: 14, fá: 10,5 cm (XV. t. 8); 24. csupor, vörösesbarna, m: 11,8, szá: 13,8, fá: 5,5 cm (XV. t. 9); 25. csupor, vörösesbarna, m: 13,8, szá: 10,3 (XV. t. 10); 26. kis csupor, barna, m: 9,2, szá: 6,2, fá: 3,7 cm (XV. t. 11); 27. csupor, vörösesbarna, m: 15,7, szá: 14, fá: 9 cm (XV. t. 12); 28. fedő, vörösesbarna, átm: 14 cm (XV. t. 13); 29. kis csupor, szürke, m: 5,3, szá: 4,7, fá: 2 cm (XV. t. 14); 30. kis csupor, szürkésbarna, m: 9,3, szá: 7,5, fá: 4,3 cm (XV. t. 15); 31. csupor, barna, m: 11, szá: 12, fá: 6,5 cm (XV. t. 16); 32.

csupor, barna, m: 19,3, szá: 16,8, fá: 11,3 cm (XV. t. 17); 33. fedő, barna, átm: 11,3 cm (XV. t. 18); 34. fedő, barna, átm: 11,3 cm (XV. t. 19); 35. csupor, vörösesbarna, m: 13,5, szá: 13,4, fá: 8 cm (XV. t. 20); 36. csupor, barna, m: 13, szá: 10,2, fá: 6 cm (XVI. t. 1); 37. csupor, barna, m: 11, fá: 8,8 cm (VI. t. 2); 38. tál, szürke, m: 8, szá: 18, fá: 9,5 cm (XVI. t. 3); 39. tál, barna, m: 8,5, szá: 26,3, fá: 11,5 cm (XVI. t. 4); 40. tál, szürke, m: 9, szá: 25,7, fá: 7,5 cm (XVI. t. 5); 41. tál, szürke, m: 8, szá: 18, fá: 5,3 cm (XVI. t. 6); 42. tál, szürke, m: 7,6, szá: 15,5, fá: 7 cm (XVI. t. 7); 43. csésze, barna, m: 9,1, szá: 11,4, fá: 7 cm (XVI. t. 8); 44. tál, szürke, m: 8,5, szá: 19, fá: 8 cm (XVI. t. 9); 45. tálka, opálos, szürke, m: 6, szá: 16, fá: 3 cm (XVI. t. 10); 46. tál, szürke, m: 9, szá: 18, fá: 9,8 cm (XVI. t. 11); 47. tál, szürkésbarna, m: 5,7, szá: 18 cm (XVI. t. 12); 48. tál, szürke, m: 6,5, szá: 16 cm (XVI. t. 13); 49. csésze, szürke, m: 8, fá: 4,7 cm (XVI. t. 14); 50. tál, szürke, m: 7,3, szá: 17, fá: 9 cm (XVI. t. 15); 51. tálka, szürke, m: 5,3, szá: 10, fá: 5 cm (XVI. t. 16); 52. tál, síkzott peremű, szürkésbarna, m: 9,2, szá: 21, fá: 7,6 cm (XVI. t. 17); 53. tál, szürke, m: 7, fá: 8,2 cm (XVII. t. 1); 54. tál, szürke, m: 5,5, szá: 15,5, fá: 6 cm (XVII. t. 2); 55. tál, szürke, m: 5,6, szá: 5,1 cm (XVII. t. 3); 56. tál, szürke, m: 7, szá: 17, fá: 5 cm (XVII. t. 4); 57. tál, szürke, m: 9, szá: 20,5, fá: 6,5 cm (XVII. t. 5); 58. tál, barna, m: 9,5, szá: 18,5, fá: 8 cm (XVII. t. 6); 59. tál, szürke, m: 5,5, fá: 7 cm (XVII. t. 7); 60. tál, szürke, m: 6,2, szá: 17,6, fá: 6,8 cm (XVII. t. 8); 61. tál, szürke, m: 5,3, szá: 12,8, fá: 5,7 cm (XVII. t. 9); 62. tál, szürke, m: 6, szá: 17,5, fá: 5 cm (XVII. t. 10); 63. tál, szürke, m: 7, szá: 15,5, fá: 6,5 cm (XVII. t. 11); 64. tál, szürke, m: 8, szá: 20,2, fá: 7,3 cm (XVII. t. 12); 65. bögre, omphalosos, m: 7,3, fá: 2 cm (XVII. t. 13); 66. bögre-töredék, barna, fá: 3,5 cm (XVII. t. 14); 67. bögre, omphalosos, szürke, m: 6,5, szá: 6,9, fá: 1,7 cm (XVII. t. 15); 68. csésze, omphalosos, szürkésbarna, m: 6, szá: 12, fá: 2,5 cm (XVII. t. 16); 69. bögre, szürke, m: 6, szá: 9, fá: 2 cm (XVII. t. 17); 70. bögre, szürke, m: 5,5, szá: 5,5 cm (XVII. t. 18); 71. bögre, barnásszürke, m: 6, szá: 6,5, fá: 2,1 cm (XVII. t. 19); 72. csésze, omphalosos, szürkésbarna, m: 5,7, szá: 10,7, fá: 2 cm (XVII. t. 20); 73. bögre, szürke, m: 5 cm (XVII. t. 21); 74. bögre, szürke, m: 4,5, szá: 2,4 cm (XVII. t. 22); 75. csésze, szürke, m: 4,2, szá: 8,5 cm (XVII. t. 23); 76. csésze, omphalosos, szürke, m: 4,1, szá: 7,9, fá: 2,3 cm (XVII. t. 24); 77. csésze, szürke, m: 7,2, szá: 15,4 cm (XVIII. t. 1); 78. tál felerésze, szürkésbarna, m: 6,5, szá: 20,5 cm (XVIII. t. 2); 79. tál töredéke, szürke (XVIII. t. 3); 80. csésze, barnásszürke, m: 6, szá: 14,5, fá: 3 cm (XVIII. t. 4); 81. urna, szürke, m: 29,7, szá: 13, fá: 10,7 cm (XVIII. t. 5); 82. csupor, szürkésbarna, m: 15,1 cm (XVIII. t. 6); 83. csésze, omphalosos, barnásszürke, m: 5, szá: 13,5, fá: 2 cm (XVIII. t. 7); 84. csésze, omphalosos, barna, m: 4,7, szá: 12, fá: 2,5 cm (XVIII. t. 8); 85. csésze, omphalosos, szürke, m: 5, szá: 11,5, fá: 2 cm (XVIII. t. 9); 86. csésze, omphalosos, szürkésbarna, m: 4,7, szá: 11,8, fá: 3 cm (XVIII. t. 10); 87. csésze, szürke, m: 6,5, szá: 13, fá: 2 cm (XVIII. t. 11); 88. csésze, sötétszürke, m: 5,3, szá: 10, fá: 5 cm (XVIII. t. 12); 89. táltöredék, sötétszürke, (XVIII. t. 13); 90. tál, sötétszürke, barna, foltokkal, m: 6,6, szá: 14,8 cm (XVIII. t. 14); 91. tál felerésze, barnásszürke (XVIII. t. 15).

A kőaljai urnatemető területén 1942-ben Gallus Sándor is végzett próbatáratást. Két urnasírt tárt fel, amelyeknek anyaga a Nemzeti Múzeumban

van. Lelt. sz.: 51.103.1—10. A leletek nem különböznek a miskolci múzeumban levőktől, így árkolt díszű urnát, belül díszített csészét, félgömb alakú tálat találunk köztük.

Ózd területén Dobosy László iskolaigazgató végzett rendszeres régészeti terepbejárásokat, s kutatásai nyomán több új kora vaskori lelőhely vált ismertté.

A Dobó István út 4. és 6. számú ház között bekötő út építésénél kora vaskori cserepek, köztük egy agyag állatidolt találtak.

A Bánszállás felé vezető úttól északra, a házak mögött gázvezeték ásásakor kerültek elő kora vaskori cserepek.

A Kajlavölgy bejárata után, a Nagyverők alján, a szántás hozott felszínre kora vaskori edénytöredékeket.

A II. kerületben az Akasztóhegy aljában húzódó Március 15. út 52. számú telek kerítésének építésénél egy csuprot és cserepeket találtak. A csuporban faszén és égett csontdarabok voltak [26].

35. Hangony (Borsod m., ózdi j.)

A községtől keletre, a Hangony-patak partján, egy kiemelkedő teraszon levő homokbányában elszórtan kora vaskori és római kori település gödrei kerültek elő. Ezek közül néhányat Dobosy László kibontott. A leletanyag az ózdi helytörténeti gyűjteményben van.

36. Kazincbarcika (Borsod m.)

1963-ban az új lakótelep építése során szórványosan edénytöredékek kerültek a felszínre. A kora vaskori cserepek közt szkíta korongolt tál peremrésze is előkerült. Misk. múz., lelt. sz.: 63.18.1—11.

37. Sajószentpéter (Borsod m., miskolci j.)

A Duzsnokpusztán 1953-ban a következő leleteket találták: 1. csupor, szürke, m: 10, szá: 8, fá: 7 cm (XIX. t. 8); 2. csupor, szürke, m: 7,5, fá: 5 cm (XIX. t. 9); 3. korsó, barnásszürke, m: 11,5, szá: 8,5, fá: 5,5 cm (XIX. t. 11); 4—6. edénytöredékek (IV. t. 18—20). Miskolci múzeum, lelt. sz.: 53.624.1—6.

A Bódva-parti vízmű melletti homokbányában 1958-ban két edényt találtak. 1. urna, szürke, m: 29, szá: 21,2, fá: 13,3 cm (XIX. t. 13); 2. csésze, barna, m: 7,6, szá: 10, fá: 4,7 cm (XIX. t. 12). Misk. múz., lelt. sz.: 58.8.1—2. Ugyanezen a lelőhelyen 1968-ban leletmentő ásatást végeztünk, és kora vaskori, a Kyjatice kultúrába tartozó település maradványait tártuk fel. Felszínre került egy négyszögletes, földbe mélyített gödörház is, sarkában tűzhellyel.

38. Sajóbáony (Borsod m., miskolci j.)

1950-ben került be innen a miskolci múzeumba egy urna. Színe fekete, belül barna, szá: 30 cm (XX. t. 1). Misk. múz., lelt. sz.: 53.732.1.

39. Sajókeresztúr (Borsod m., miskolci j.)

A Cserepes-dűlőből egy csuprot őriz a miskolci múzeum. Színe barna, m: 16,4, szá: 12, fá: 7,8 cm, lelt. sz.: 53.551.1 (XX. t. 4).

A leltárkönyv kérdőjelezve tünteti fel egy tál lelőhelyeként a községet. Fekete, m: 11, szá: 27,7, fá: 9 cm (XIX. t. 10). Misk. múz., lelt. sz: 53.731.1.

40. *Szirmabesenyő (Borsod m., miskolci j.)*

A község környékéről Szirmay Alfréd gyűjteményéből a század elején néhány kora vaskori edény került a miskolci múzeumba. Nem alkotnak lelet-együttest, pontos lelőhelyük ismeretlen. 1. urna, barna, szá: 11,8, fá: 6,5 cm, 18, 5 cm (XX. t. 2); 2. urna, barna, m: 23,5, szá: 17, fá: 9,2 cm (XX. t. 3); 3. csésze, szürke, m: 5,8, szá: 8,5 cm (XX. t. 5); 4. csésze, szürke, omphalosos, m: 5,5, szá: 12, fá: 2 cm (XX. t. 6); 5. tál, kívül barna, belül fekete, m: 11,5, szá: 21 cm (XX. t. 7); 6. csésze, szürke, omphalosos, belül díszített, m: 5,8, szá: 12, fá: 2 cm (XX. t. 8); 7. csupor, barna, m: 9,5, szá: 5,2, fá: 3,2 cm (XX. t. 9). Lelt. sz: 53.624.3,5—7,12,53.749.1.

41. *Edelény (Borsod m.)*

Az Edelényhez tartozó Borsod—derékegyházi dűlőben egy patak által részben körbevett magas dombtetőn a bükkki kultúrának nagy kiterjedésű települése volt [27]. Az ásatás során azonban kora vaskori cserepek is előkerültek, amelyek a Nemzeti Múzeumban vannak. Lelt. sz: 1948.40 — cserépleltár. A miskolci múzeum a felszínről őriz néhány kora vaskori edénytörédket innen (V. t. 14—15), Lelt. sz: 53.566.1—6, 53.747.1—2.

42. *Szendrő (Borsod m., edelényi j.)*

Az ördögáti Csengő-barlangban 1933—35-ben Megay Géza végzett ásatásokat. Újkori, kora vaskori (XXI. t.) és szkíta leleteket talált [28]. Ezek között bronztárgyak (tokos balta; h: 10,6 cm; lándzsahegy, h: 9,3 cm; 2. kép 1—2; bronztű, h: 7,8 cm; csüngő, h: 3,1 cm, (XXI. t. 5—6) és egy agancszabla töredéke (XXI. t. 4) volt. Misk. múz., lelt. sz: 53.600.1—53.602.8.

43. *Aggtelek (Borsod m., putnoki j.)*

A Baradla-barlangban az ásatásokat 1876-ban Nyáry Jenő indította meg. Az első feltárást még több követte, egészen 1953-ig [29]. 1966-ban villanyvezeték lefektetése során találtak leletre a barlang Csontház nevű részében, míg 1967-ben a mai bejárat előtt római kori, 1969-ben újkőkori és kora vaskori cserepekre bukkantak. A barlangban a kutatások eredményeképpen az újkőkori és kora vaskori ember településnyomait tárták fel. Számos temetkezés is előkerült, amelyek nagy része a kora vaskorból származhat. A gazdag kora vaskori leletanyagból külön egy bronz- és egy aranykincset említhetünk meg [30]. A barlangból a Nemzeti Múzeum és a miskolci múzeum egyaránt őriz leleteket. A most közölt leletanyag egy része ajándékként (VII. t. 1—3) és 1966-ban gyűjtésként (XXII. t.) került a miskolci múzeumba. Lelt. sz: 53.598.1—3, 67.15.15—34.

44. *Forró (Borsod m., encsi j.)*

A temető melletti területről egy turbántekercses peremű tál töredéke került be a miskolci múzeumba. Lelt. sz: 53.729.1 (IV. t. 22).

II.

A Kyjatice kultúra elnevezés nem tekint vissza hosszú múltra a Kárpát-medence ősrégészeti kutatásában. 1962-ben J. Paulik foglalta össze e név alatt Felvidék Hallstatt A—B korú emléanyagát [31]. Korábban a régészeti kutatás ezeket a leleteket a pilinyi kultúra emlékeinek tartotta. Elsőként Mozsolics Amália utalt arra, hogy a Reinecke BD periódus végén a lausitzi kultúrával rokon népcsoportok nyomultak előre a Felvidékre és szüntették meg a pilinyi kultúrát, amelynek lakossága a támadók elől rejtette el az ú. n. rima-szombati típusú bronz kincsleleteket [32].

A pilinyi kultúra leletanyagának feldolgozása során arra az eredményre jutottunk, hogy a Hallstatt A-periódus elején szűnt meg a Felvidéken e kultúra lakosságának önállósága [33]. Eredményünk közvetlenül kapcsolódik J. Paulik megállapításaihoz, aki ugyanezen a területen a Hallstatt A-korszakra helyezte a Kyjatice kultúra kezdetét.

J. Paulik a Kyjatice kultúrát kialakító elemek között sorolta fel a pilinyi, gávai, lausitzi és podoli kultúrák népcsoportjait. A kultúra kezdetét a Hallstatt A-perióduson belül annak a fiatalabb szakaszára helyezte, végét pedig a szkíták megjelenésének idejére keltezte [34].

A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországról származó leletanyaga a fentitől eltérő képet tükröz, mind az egyes népcsoportok szerepére, mind a kultúra kezdetének idejére vonatkozólag. A Kyjatice kultúra népe történetének megismeréséhez népességének település- és temetkezési formáinak vizsgálata, kerámia- és bronzművességének részletes elemzése szükséges.

TELEPÜLÉS

A Kyjatice kultúra népének három fő településformáját különböztethetjük meg: szabadtéri, erődítetlen telepek, földvárak és barlangok.

Az erődítetlen telepek földrajzi elhelyezkedéséről, szerkezetéről keveset tudunk. Észak-Magyarországon mindössze Sajószentpéteren tártunk fel egy településrészletet. A telep a Bódva-folyó mentén feküdt, egy kisebb, kiemelkedő dombháton. Az ásatás gödörrendszereket és egy négyszögletes alaprajzú, tűzhelyes gödörház maradványát hozta a napvilágra. Terepbejáráson másutt is folyók, patakok mentén kerültek elő a Kyjatice kultúra telepei, s a felszíni leletek egyrétegű, gödrös települési formát mutattak (Nagyréde, Aldebrő, Szarvaskő, Sály, Miskolc, Ózd, Hangony).

Az észak-magyarországi hegyvidéken számos őskori erődített telep van. Ezek egy részét a késő bronzkorban a pilinyi kultúra népe létesítette (Kisterenye, Benczúrfalva, Felsőtárkány, Bükkaranyos), nagyobbik részük azonban a Kyjatice kultúra idején épült. (Romhány, Szanda, Szilvásvár, Sály, Bükk-szentlászló, Tapolca-Várhegy), illetve továbbra is használatban maradt (Felsőtárkány, Benczúrfalva). Ide sorolhatjuk azonban valószínűleg a Mátrászentimre-Övart, Dédes-Földvárt is. Ezeken még nem volt ásatás, s így pontos korukat nem ismerjük, felépítésükben azonban teljesen megfelelnek azoknak, amelyeket leleteik alapján biztosan a Kyjatice kultúra népe épített. A hegytetőn levő telepeket földsánc és árok veszi körül. A Bükkben levő

másik földvártípust azok alkotják, amelyeket csak egy árok vesz körül. Ide a Bükkaranyos-Földvár és a Kisgyőr-Hársasvár tartozik. Az előbbin volt csak ásatás, s az ott előkerült leletek a pilinyi kultúra emlékanyagába tartoznak.

Földvárak építésére általában három alapvető ok készíthet egy népcsoportot; ellenséges támadás előli védekezés, kereskedelmi utak ellenőrzése vagy hatalmi, gazdasági központok létesítésének szükségessége. A Kyjatice kultúra társadalmának fejlettsége lehetővé teszi az utóbbi lehetőség feltételezését, s egyes földvárak gazdag leletanyaga bizonyítja is, hogy hatalmi, gazdasági központok voltak. Itt mindenekelőtt a bükk-szentlászlói Nagysánc-ra gondolunk, ahol két bronz kincslelet is előkerült, de hasonló szerepet játszhatott, az ásatás eredményei után ítélve, a Szilvásvár- és Töröksánc-levő földvár is. Ennek ellenére, a csupán hatalmi központok létesítésének társadalmi szükségessége önmagában nem indokolja azt, hogy egy viszonylag szűk területen több földvárat építsenek. A Bükk déli részén azonban hét erősített telepet épített a Kyjatice kultúra népe, nyugati határán pedig három földvár van. Északi és keleti határvidékéről nem ismerünk földvárakat.

A Kyjatice kultúra népének szomszédai közül a szlovákiai lausitzi kultúra lakossága nem a Kyjatice kultúra területével szomszédos határán, hanem a Vág, Orava, Nyitra völgyében épített földvárakat, ahol azok tényleges hatalmi központok voltak, illetve az észak—déli kereskedelmi útvonalakat ellenőrizték [35]. A váli kultúrának nincs földvára a Dunától keletre [36]. A Gáva kultúra területétől keleten a Hernád választotta el a Kyjatice kultúra népét, délkeleten viszont nem volt természetes határ. Ezen a területszakaszon emelkednek a Kyjatice kultúra földvárai.

A földvárak területi elhelyezésének elemzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Kyjatice kultúra lakossága és a Gáva kultúra népe ellenséges viszonyban volt egymással, de ezt bizonyítja a két népcsoport többi telepének földrajzi elhelyezkedése is.

A Gáva kultúra népének központi területe a Tiszától keletre feküdt. A Tiszától nyugatra a Duna—Tisza közének észak-alföldi részén jelentős gávai települések csak közvetlenül a Tisza mellett vannak (pl: Tiszakeszi, Poroszló). Eddig viszont arra sincs bizonyítékunk, hogy a Kyjatice kultúra lakossága elérte volna a Tiszát. Legdélibb lelőhelyei közvetlenül a Bükk- és Mátra-hegység lábainál helyezkednek el. Tekintettel arra, hogy mindkét népcsoport törzsterületén, azaz a hegyvidéken és a Tiszától keletre viszonylag nagyszámú lelőhely van, a Hernád és az Eger folyó torkolata és a hegyek közti alföldi területet, ritka benépesültsége miatt, határvidéknek, ütközőterületnek tekintjük. Így a határ itt a két népcsoport között változó lehetett. Ezt bizonyítják a Kyjatice kultúra lakosságának leletei a hegyek lábánál (Szihalom, Bessenyőtelek, Zaránk), ahol szórványos gávai típusú leletek is előkerültek (Aldebrő [37], Miskolc — V. t. 1—4, Borsodharsány) [38]. A Gáva kultúra terjeszkedését tehát ezen a területen állította meg a Kyjatice kultúra lakossága. Keleti határukat a Hernád folyó alkotta, s ez szükségtelenné tette ott mesterséges erősítések létesítését.

A Kyjatice kultúra népének harmadik települési formája a barlangtelepek. A délkelet-szlovákiai Karszt- és az észak-magyarországi Bükk-hegység csaknem mindegyik lakható barlangjából előkerültek a Kyjatice kultúra népének emlékei. Némelyik hosszabb tartózkodásra alkalmas barlang igen gazdag leletekben (pl: Aggtelek, Szeleta-, Büdöspeszt-barlang), míg a kisebbekben csak rövid, futólagos település lehetett. A Baradla-barlangban végzett ásatások során gyakran találtak tűzhelyekre, karólyukakra. Noha az újkőkori és kora vaskori települési réteget nem lehetett különválasztani, feltehető, hogy az azonos körülmények mindkét népcsoportot hasonló, a nedvesség, víz ellen védő faépítmények építésére készíthették. Korek József a Hillebrand Jenő barlangban végzett ásatás eredményeként cölöpépítményeket tudott rekonstruálni [39], s ezekhez hasonlóknak képzelhetjük el a kora vaskori barlangi faépítményeket is.

A barlangokból kikerült kora vaskori leletek korát igen nehéz meghatározni, mivel a Kyjatice kultúra agyagművessége hosszú időn át készítette ugyanazokat a típusokat, s alkalmazott egyforma díszítéseket. Kétségtelen azonban, hogy a barlangok többségében már a Hallstatt A-periódusban megtelepültek. Ezt bizonyítják a pilinyi kultúra típusaival szinte megegyező kerámiaformák, díszítések, s a bronztárgyak egy része. Erre a korszakra keltezhetőek a kisebb barlangokban talált kerámialeletek, s csak a nagyobb barlangokban volt a későbbi korokban település. Biztosan a Hallstatt B-periódusból származó kerámia- és bronzleleteket a Puskaporos (VII. t. 3—4) [40], Büdöspeszt (X. t. 1), szendrői (XXI. t. 3, 10), és az aggteleki barlangból [41] ismerünk. Délkelet-Szlovákiából a közölt anyag alapján a javasovi és lednicei barlangokat sorolhatjuk ide [42].

A Kyjatice kultúra népét a hegységek rengetegeiben, a barlangokban való letelepedésre ugyanaz az ok készítette, mint a földvárak építésére. Ez a Gáva kultúra népének a Tiszán átkelése és előnyomulása volt. A megelőző pilinyi kultúra lakossága a hegyek lábainál elterülő észak-alföldi területeket is birtokában tartotta, a hegyvidék barlangjaiból leleteit nem ismerjük. Ezzel szemben a Kyjatice kultúra lakosságának törzsterülete a hegyvidék volt, a Mátra—Bükk aljából csak néhány lelete került elő. A Kyjatice kultúra népcsoportjai a Tiszán átkelő Gáva kultúra népe előtt húzódhattak a hegyekbe, s ekkor népesíthették be a barlangokat. Ekkor indulhatott meg a területüket védő földvárak létesítése. Azok felépítése után csak a nagyobb, településre alkalmas barlangokat lakták tovább. Feltehető, hogy ezekben a barlangokban a Kyjatice kultúra népének későbbi időszaka alatt már nem az ellenséges támadás veszélye miatt éltek, hanem öröklődő hagyományokra alapuló, erdei életmódot folytató közösségek lakóhelyei voltak. Ezek a közösségek a Kyjatice kultúra lakosságán belül egy külön csoportot alkothattak, amelyet a barlangi kultuszhelyek, az általános hamvasztásos temetkezési rítustól eltérő, csontvázas sírok is bizonyítanak.

A bükki barlangok az őskor jelentős szakaszain át lakatlanok voltak. Tartós megtelepülés, eltekintve az őskortól, csak az újkőkori és a kora vaskorban volt bennük. Az újkőkori bükki kultúra népének hegyvidéki megtelepüléséről Kalicz Nándor bebizonyította, hogy az Alföld északi részéről ez a nép-

csoport a tiszai kultúra lakosságának támadása elől volt kénytelen a hegyekbe vonulni [43]. A mostoha életfeltételeket nyújtó, földművelésre, állattenyésztésre alkalmatlan hegység benépesítésére tehát minden korban csak külső veszély, ellenséges támadás következménye lehetett.

TEMETKEZÉS

Észak-Magyarországon a Kyjatice kultúra népének egyetlen nagyobb temetőjét Szajlán tártuk fel. Itt csaknem száz sír került a napvilágra. Ezek kivétel nélkül hamvasztásos, kővel borított temetkezések voltak, rítusukban azonban bizonyos eltérést mutatnak a megelőző pilinyi kultúra lakosságának temetkezési szokásától. A pilinyi kultúrában ugyan szintén a halotthamvasztás volt általános, a hamvakat azonban csaknem minden esetben urnába helyezték, s csak ritkán szórták mellé. A szajlai temetőben azonban voltak olyan sírok is, amelyekben a hamvak erősen kormos, égetett földben heverték, cserepekkel együtt szétszórtan. Ilyen temetkezési szokást Szlovákiában a lausitzi és a váli kultúra temetőiben figyeltek meg [44]. Ezt nem azonosíthatjuk azzal a temetkezési szokással, amelynél a hamvakat az urnák mellé szórták a sírba. Az általánosan ismert volt minden hamvasztásos rítussal temetkező népnél. Az edénytöredékekkel, kormos földben eltemetett hamvak más rítust képviselnek, amelyet a Kyjatice kultúra lakosságát Észak-Magyarországon megelőző pilinyi kultúra népe nem ismert. Így ezt új népelemek hozhatták magukkal. Mivel a váli kultúrában a hetényi (Chotin) temetőn kívül, másutt nem tártak fel ilyen sírokat, a lausitzi kultúra törzsterületén pedig igen [45], Észak-Magyarországon is a lausitzi népelemek megjelenésével magyarázhatjuk ennek a temetkezési szokásnak elterjedését.

A Kyjatice kultúra temetőiben megfigyelt más temetkezési szokások, így a sírok kőborítása, a hamvakat tartalmazó urnák tállal lefedése, kisebb edények elhelyezése az urnák mellé, állatsontok a sírban, hamvak nélküli, szimbolikus temetkezések, a hamvasztásos rítus általános jellemzői és nem jelölnek etnikumot.

A Kyjatice kultúra népének eddig előkerült temetői kivétel nélkül hamvasztásos temetkezéseket tartalmaznak. A Felvidéken, a Mátra hegységben csak Sirokon kerültek elő Szabó János ásatása során csontvázas temetkezések, amelyek közül az egyik Kyjatice kultúra urnát is tartalmazott [46]. A nyolc sír a prészkíta népesség hagyatéka. Ez a népcsoport az Alföld Mátra alji területén a Hallstatt B-periódus folyamán telepedett le. Síraiból azon a területen is került ki Kyjatice típusú edény [47]. Így a Sirokon feltárt temetkezések ennek a népcsoportnak a hegyvidékre való benyomulását bizonyítják. Az eddigi leletek szerint a hegyvidéken csak kis területet, a Tarna völgyét foglalta el, a Felvidék nagy részén azonban zavartalanul tovább folytatódott a Kyjatice kultúra népének élete.

Az általános hamvasztásos temetkezési módtól eltérő sírokat tártak fel a Felvidék néhány barlangjában, amelyeket a Kyjatice kultúra népe lakott. A délkelet-szlovákiai barlangokban levő temetkezések kérdésével részletesen J. Barta foglalkozott. A Majdo—Hrasko barlangban talált, emberi koponyából

készített kultuszmaszkok alapján feltételezte, hogy egyes barlangok kultushelyként is szolgáltak, s az ott talált csontvázak egy része emberi áldozat, illetve rituális temetkezés [48].

Észak-Magyarországon a Budaörs-barlang három, meghatározatlan korú csontvázán kívül, eddig csak az aggteleki Baradla-barlangban találtak csontvázak temetkezéseket. Elsőként Nyáry Jenő ásatott ki 1876-ban több sírt a barlang Csontház nevű részébe vezető folyosón [49]. Az 1920-as években Tompa Ferenc tárt fel a Csontházban egy nyújtott helyzetben fekvő csontvázat, amely mellett egy több darabból álló bronz kincslelet volt [50]. Ez alapján a temetkezések a korai vaskorból származhatnak. Ezeken kívül az 1910-ben végzett ásatásokon, többnyire tűzhelyek mellől, össze-vissza dobált, felhalmozott embercsontok is kerültek elő. Márton Lajos megfigyelése szerint, ezek a bronzkori kultúrréteg alatt voltak, tehát régebbiek annál [51]. Hillebrand Jenő antropológiai vizsgálatok alapján pedig megállapította, hogy ezeknek a csontoknak egy része fel lett törve, ami csak a kannibalizmussal magyarázható [52]. Mivel az így talált embercsontok mellett régészeti leletek nem voltak, biztosan nem tudjuk, hogy milyen korból származhatnak. Márton Lajos ásatási eredményei alapján, s annak a ténynek figyelembevételével, hogy Saad Andor az istállóskői barlangban kétségtelen bizonyítékát találta az újkőkori kannibalizmusnak [53], feltehető, hogy az összetört embercsontok a Baradla-barlangban is ennek emlékét őrzik.

A Kyjatice kultúra népének temetkezési szokásaiban tehát éles különbséget tapasztalhatunk. Az általános hamvasztásos rítustól eltérően, a barlangi sírok csontvázak. Kétségtelenül igazat kell adnunk J. Bartának abban, hogy a barlangi temetkezések rituális, kultikus jellegűek. Nem minden barlang lehetett azonban kultikus, áldozóhely, mint a Majdo—Hrasko barlang. Az aggteleki Baradlát egészen biztosan hosszú ideig lakták. Az ott talált temetkezések vagy a közösség meghatározott tagjainak sírjai, vagy kivétel nélkül, minden elhunytat a barlangban temettek el. Az utóbbi esetben a barlangot lakó egész közösségnek a Kyjatice kultúra társadalmán belül, különleges helyzetet kellene tulajdonítanunk, míg, ha csak kiválasztott egyéneket temettek el a barlangban, akkor a közelben kellett lennie a közösség többi tagja temetőjének. Ha összevetjük a Baradlában talált temetkezések viszonylag csekély számát azzal a ténnyel, hogy mintegy ötszázévnnyi időszakból származhatnak a leletek (Hallsatt A—B periódus), akkor még feltételeznünk kell egy barlangon kívüli temetőt is. Ezt bizonyítja számos más barlang példája is, amelyek szintén lakottak voltak, de nem szolgáltak egyben temetkezési helyül is. Környékükön még nem kerültek elő sírleletek, s így nem tudjuk, hogy urna vagy csontvázak temetők lehettek ott. Nem zárhatjuk ki egyik lehetőséget sem, bár tekintetbe véve azt, hogy a hegyvidéken mindenütt urnatemetők vannak, a lakóbarlangok közelében is azok előfordulását tételezhetjük fel.

Az eddigi leletekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Kyjatice kultúra népe általában hamvasztotta halottait, s csak a közösség életében kiemelkedő szerepet játszott elhunytat földelte el, rituális okokból a barlangokban.

KERÁMIAMŰVESSEG

A Kyjatice kultúra népe által használt agyagedények eredetével először J. Paulik foglalkozott [54]. Értékelése azonban nem terjedt ki az összes kerámiaformára, hanem csupán néhány jellegzetes típusra. A kerámiaművesség teljes formakincsének vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy pontosabban meghatározzuk, milyen népcsoportok vettek részt a Kyjatice kultúra kialakításában, milyen volt a helyi lakosság és a bevándorolt népesség viszonya, hogyan alakult az új kultúra fejlődése.

KERÁMIAFORMÁK

1. Fül nélküli, kihajló peremű urna. Széles nyakrészét vízszintes árkolás, vagy benyomott pontok, keskeny vállát függőleges árkolás díszíti (Zagyvapálfalva: I. t. 1—2, Zaránk: I. t. 15, Ózd: XIV. t. Szajla). Hasonló, fül nélküli urna került elő a Dunántúlon, a váli kultúra Neszmélyen feltárt temetőjében. Ez Patek Erzsébet szerint, Szlovákiából került előkerülési helyére [55]. Megállapításának helyességét kétségtelenül igazolja a Kyjatice kultúra urnái és a neszmélyi urna közti feltűnő formai egyezés. A neszmélyi temető korát Patek Erzsébet a Hallstatt A-korszak második és a Hallstatt B elejében határozta meg. Ennek az urnatípusnak a fiatalabb változatát képviseli a szlovákiai Zvolenen, Chotinban és a füzesabonyi prészkita temetőben előkerült példány [56].

2. Az előbbi urnaformának füllel ellátott változata is előkerült a Kyjatice kultúra lelőhelyein. Általában gömbölydedebb testű, s vízszintes sikozással díszített vállú variánsa is ismert (Mezőcsát: 3. kép, Borsodharsány: II. t. 10, 13, Ózd: XIV. t. 3, Bükkzentlászló—Nagysánc: VI. t. 5, Szeleta-barlang: VIII. t. 7—8, 10, Kőlyuk-barlang: XII. t. 5, 7—8, Bag Szajla, Zagyvapálfalva [57]). Több lelőhelyről előkerült olyan töredék is, amelyről nem lehet megállapítani, hogy füles, vagy fül nélküli változathoz tartozik (Miskolc, Soltész utca: V. t. 5, 7—8, Bükkzentlászló—Nagysánc: VI. t. 1, Puskaaporos-barlang: VII. t. 3, Szeleta-barlang: IX. t. 4, 6, Bűdöspeszt-barlang: X. t. 3, 5, Kőlyuk-barlang: XII. t. 3, Baradla-barlang: [58] XXII. t. 1, 4, görömböly-tapolcai barlang, IV. t. 12, Szanda—Várhegy, Szécsény, Szilvásvár—Töröksánc, Ózd—Kistói dűlő, Ózd, Március út 15., Galgamácsa, Iklad [59], Diósgyőr—Vasgyár [60]).

J. Paulik véleménye szerint, ezt az urnaformát a Kyjatice kultúra népe a szomszédos Gáva kultúra lakosságától vette át, s ez a Gáva kultúra népének erős behatolását bizonyítja a Felvidékre [61]. Véleménye szerint, az urnák nyakának vízszintes, a váll ferde árkolása a Gáva kultúra agyagművességéből származik. Ezzel azonban nem tudunk egyetérteni. A Kyjatice kultúrát megelőző pilinyi kultúra agyagművessége is ismerte ezeket a díszítésmódokat, az urnaforma pedig a legáltalánosabb típusai közé tartozott [62]. Ezért véleményünk szerint, a Kyjatice kultúra népe a pilinyi kultúra agyagművességétől vette át ezt az urnaformát, s alakította, formálta tovább.

A Kyjatice kultúrának ezt az urnatípusát J. Paulik a szlovákiai leletek alapján a Hallstatt B-periódusba keltezte, feltételezve, hogy készítése már a Hallstatt A-periódus fiatalabb szakaszában megkezdődött. A neszmélyi temető-

ben feltárt és a Hallstatt A₂ korszakba tartozó urna alátámasztja ezt a véle-
ményt. Ez az urnatípus azonban már a Hallstatt A-fokozat első felében is is-
mert volt. A diósgyőr-vasgyári urnatöredék erre a korszakra keltezhető, s ak-
kor kezdődött meg a szajlai temető használata is, amelyben jól nyomon követ-
hető a pilinyi típusú urnáktól a Kyjatice urnaformáig vezető formafejlődés.
Ebben a korban népesültek be a bükki barlangok is, amelyeknek többségében
előkerültek ennek az urnatípusnak töredékei.

J. Paulik a Kemenný Moston és Nová ves nad Žitavoun előkerült lelete-
ket, amelyek Kyjatice típusú urnákat is tartalmaztak, a Hallstatt C-periódus
elejére keltezte [63]. A szajlai temetőben olyan urna is előkerült, amelynek meg-
felelőit az Észak-Alföld középső részén, a Mátra-alján prészkíta sírokban ta-
lálták meg. Mindez kétségtelenül bizonyítja, hogy a Kyjatice kultúra lakos-
sága a Mátra-alján a prészkíta, a Felvidék hegyei közt pedig a szkíta népcso-
portok megjelenését is megérte.

3. Egyenes peremű, rövid nyakú urna. Árkolt vállán két fül van (Zagy-
vapálfalva, I. t. 3—4). A pilinyi kultúra hasonló, kétfülű urnatípusának fia-
talabb változata [64].

4. Az egyenes peremű, kétfülű urna (Sály: I. t. 8, Ózd: XVIII. t. 5) a Kö-
zépső-Duna-medencei és Kárpát-medencei halomsíros kultúra kerámiaműves-
ségének egyik legkedveltebb urnaformája volt. A késő bronzkori, a halom-
síros kultúrát követő népcsoportok továbbra is készítették ezt az urnatípust,
így Észak-Magyarországon a pilinyi kultúra népe is [65]. Ezért helyi eredetű-
nek tekintjük a Kyjatice kultúra emlékanyagában.

5. Kettős csonka kúp alakú urna (Miskolc-Fűtőház: XIX t. 3, Ózd: XV.
t. 1—2). A Kárpát-medencében ez az urnaforma először a délnyugat-szlová-
kiai korai Čaka kultúra leletei között fordul elő a Reinecke BC—BD perió-
dusok átmeneti idejéből [66]. Előkerült a Reinecke BD-korú Čaka kultúra
emlékanyagából is, de ugyanebbe a periódusba tartoznak az első lausitzi da-
rabok is Szlovákiában [67]. A Dunától nyugatra fekvő urnamezős kultúra te-
rületére csak a Hallstatt A-periódusba kerültek [68]. Észak-Magyarországról
a legkorábbi példány a benczúrfalvi Majorhegyen levő erődített településen
került a napvilágra [69]. Itt először a pilinyi kultúra népe települt le, majd
a Kyjatice kultúra idején is lakott volt a földvár. A kettős csonka kúp alakú
edény késő pilinyi típusú leletekkel együtt került elő. A Kyjatice kultúra ha-
sonló urnái a szlovákiai lausitzi kultúra urnáival mutatják a legszorosabb
formai egyezést, mégpedig azoknak korai, a Reinecke BD—Hallstatt A₁-pe-
riódusra keltezhető darabjaival. Ezért véleményünk szerint, a Felvidékre nem
az urnamezős, hanem a szlovákiai lausitzi kultúra területéről került ez az
urnaforma.

6. Egyenes peremű, csonka kúpos nyakú, díszítetlen urna (Borsodhar-
sány: II. t. 12, Ózd: XV. t. 3, Sajószentpéter: XIX. t. 13). Igen hasonló urnák
a morvaországi és szlovákiai lausitzi kultúra emlékanyagában vannak. Azok
a Reinecke BD és Hallstatt A-periódusokra keltezhetőek. Észak-Magyaror-
szágra a szlovákiai lausitzi kultúrából juthattak a Hallstatt A-periódus fo-
lyamán. Megemlíthetjük, hogy a velatice kultúra leletei közt is találunk ha-
sonló urnaformát, azonban az formailag eltér a Kyjatice kultúra urnáitól [70].

7. Kihajló peremű, kúpos nyakú urnaforma. Vállá boltozott, öblös. Több-

nyire díszítetlen, néha vállán bütykök, bordák vannak (Bessenyőtelek: I. t. 11, Sály: II. t. 1, Borsodharsány: II. t. 6, 9, Ózd: XIV. t. 8—9). Ennek az urnatípusnak leginkább rokon darabjait az urnamezős kultúra területén találjuk meg. Patek Erzsébet megállapítása szerint ott a Hallstatt A-periódus közepe a leginkább jellemző, de az egész Hallstatt A-korszak alatt ismert volt. A Hallstatt B-periódusban az urna vállát gyakran kis bütykökkel díszítik. a nyak csonka kúp alakú lesz [71]. A borsodharsányi urnák inkább az utóbbiakhoz hasonlítanak, míg a többiek helyi változatot képviselnek.

8. A váli kultúra egyik leggyakoribb urnatípusához tartozik a Szécsényben előkerült kétfülű, egyenes peremű urna (I. t. 7). A Hallstatt A-periódus közepén kezdték készíteni az ilyen urnákat, s használatuk tartott a Hallstatt B-korszak idején is [72]. Ez alapján kétségtelen, hogy a szécsényi urna vagy a Dunántúlról, vagy Délnyugat-Szlovákia területéről került lelőhelyére.

9. Egyenes peremű, kétfülű urna. Válla vízszintesen síkzott (Borsodbóta: XIX. t. 5). A Középső-Duna-medencében először a halomsíros kultúra fiatalabb népcsoportjai díszítették edényeiket vízszintesen síkzott felületekkel [73]. Bögréken és tálakon a Reinecke BC-korszak végétől a Hallstatt A-periódusig gyakori ez a díszítésmód a Čaka, Baierdorf—Velatice és váli kultúrák emlékéanyagában. Urnák vállát azonban csak a Hallstatt A-periódusban tagolták síkzással [74]. A borsodharsányi urna tehát az urnamezős kultúra kerámiaművességének hatását tükrözi, nemcsak díszítésben, hanem formájában is.

10. Kihajló peremű, csonka kúpos nyakú urna. Vállán körbefutó vonalkázás és hosszúkás bütykök vannak (Szirmabesenyő: XX. t. 3). Hozzá hasonló urnák a váli kultúra lelőhelyein kerültek elő [75].

11. Rövid, ívelt nyakú urna, félgömb alakú alsó résszel. Válla bütykökkel díszített (Szirmabesenyő: XX. t. 2). A fiatalabb urnaformák közé tartozik. Formakialakításban az ún. prészkíta edényekre emlékeztet.

12. Kihajló peremű, kettős csonka kúp alakú urna (Sajóbábony: XX. t. 1). Ehhez hasonló urnák az Észak-Alföldön a prészkíta sírokból kerültek ki, de ismerünk ilyen a Kyjatice kultúra szlovákiai lelőhelyeiről is [76].

13. Egyenes és kihajló peremű tálak füllel vagy fül nélkül (Sály: I. t. 10, Borsodharsány: II. t. 7, 8, Cserépfalva: III. t. 3, Büdöspeszt-barlang: X. t. 7—8, XI. t. 1—2, 4, 10, Kőlyuk-barlang: XII. t. 1, XIII. t. 7, Ózd: XVI. t. 3—7, 9—13, 15, 17, XVII. t. 1). A Kárpát-medence késő bronzkori kerámiaművészete általánosan készítette ezt a tálformát, így a Felvidéken a pilinyi kultúra népe is [77]. A Kyjatice kultúrában valószínűleg ennek öröksége. Az urnamezős kultúrában a Hallstatt A-periódus közepétől az egyenes peremű, füles tálakat a behúzott peremű és féldgömb alakú, omphalosos formák váltják fel [78]. A Kyjatice kultúra területén erre a változásra nincs adatunk, bár a félgömb alakú tálak itt is ismertek voltak. Ezek azonban a lausitzi kultúra területéről is származhatnak, ahol szintén előfordulnak [79]. A kihajló peremű tálak hosszú használati idejéről a Felvidéken a barlangi leletek tanúskodnak, amelyek közt töredékeik gyakoriak.

14. Az Ózdon előkerült felcsúcsosodó peremű tál (XVII. t. 2) a pilinyi kultúra hasonló tálaival egyezik meg [80].

15. A csonka kúp alakú, peremén három kettős bütyökkel díszített tállal

megegyezőeket (Sajókeresztúr: XIX. t. 10) a Hallstatt C-periódus idejéből a Dunántúlról és Dél-Szlovákiából ismerünk [81].

16. Kihajlító, csúcsos peremű tál. Pereme belül négy helyen függőleges vonalcsoportokkal díszített (Szirmabesenyő: XX. t. 7). A váli kultúra területén kerültek elő belül díszített tálak. Ismeretes egy, a Dél-Alföldről is, ahol szintén a váli kultúra kerámiaművességének hatására vezethető vissza [82].

17. Behúzott peremű tál füllel és fül nélkül (Borsodharsány: II. t. 11, Cserépfalva: III. t. 6, Sajószentpéter: IV. t. 18, Szeleta-barlang: VIII. t. 9, Ózd: XVI. t. 4, XVIII. t. 14—15, Szendrői-barlang: XXI. t. 12). A Kárpát-medencében a középső bronzkortól kezdve, általánosan készített edényforma volt. Népcsoporthoz nem köthető, kor meghatározására nem alkalmas kerámiatípus.

18. Behúzott, kívül síkzott peremű tál (Cserépfalva: III. t. 2, Romhány, Mátrászentimre, Nagyréde, Szarvaskő, Dédes). A Reinecke BD-korszakban elsőként a fiatalabb halomsíros kultúra népe készített ilyen tálakat, majd a Hallstatt A-periódus folyamán a Dunától keletre fekvő területekre is elkerült készítésének szokása. Észak-Magyarországon a pilinyi kultúra Reinecke BD-korú leleteiből eddig csak a jászberényi temetőből került elő ilyen tál, s így ott gyakrabban csak a Kyjatice kultúra népe használta [83].

19. A behúzott, turbántekercses peremű tálakat (Forró: IV. t. 22, Acsa, Vác környéke, Galgamácsa—Iklad, Bag, Mátrászentimre, Nagyréde, Szeleta-barlang, Kőlyuk-barlang) ugyancsak a Reinecke BD-periódus első felében kezdték el gyártani a Középső-Duna-medence nyugati felében, s ott egészen a Hallstatt C-periódusig használták [84]. A legidősebb ilyen tálfarmán a turbántekercs-díszítés széles, ritka. Ez a típus a pilinyi kultúra leletei közül hiányzik. Észak-Magyarországon ezeknek a tálaknak csak a fiatalabb típusát készítették, sűrű, rövid turbántekercs-dísszel. Leletegyüttesben eddig még csak a Kyjatice kultúra emlékei között fordult elő itt [85].

20. Magas, egyenes peremű csupor, a perem alatt két füllel (Zagyvapál-falva: I. t. 6, Cserépfalva: I. t. 14, Borsodharsány: II. t. 15, Ózd: XV. t. 9, 16, XVI. t. 1—2, XIV. t. 2, 5). Ilyen csuprokat ívelt nyakkal a Kárpát-medence egész területén készítettek a késő bronzkorban, s használatuk tartott a korai vaskor elején is. A dunántúli váli kultúra és a szlovákiai lausitzi kultúra népe már egyenes falú csuprokat gyártott, s ezekkel hasonlíthatjuk össze a Kyjatice kultúra ilyen edényeit [68]. Azokat a csuprokat, amelyeknél a két fül között bütyök van, a dunántúli és kelet-szlovákiai párhuzamok alapján a Hallstatt B-korszakra lehet keltezni [87] (Ózd: XIV. t. 4, XV. t. 16, Nyékládháza: XIX. t. 2). Az ózdi leletek közt levő öblös, kétfülű csuprokhoz (XIV. t. 2, 5) igen hasonlókat a délnyugat-szlovákiai Hallstatt C-urnatemetők anyagában találunk [88].

21. A Kyjatice kultúra népének igen kedvelt edénytípusa volt a magas, egyenes peremű csupor pereme alatt bütyök, vagy ujjbenyomásos borda-dísszel (Sály: I. t. 18, 20, II. t. 4, Cserépfalva: III. t. 5, 7—8, Sály—Vízoldal: IV. t. 13, Bükk-szentlászló—Nagysánc: VI. t. 4, Puskaporos-barlang: VII. t. 7, 11, Szeleta-barlang: IX. t. 8—9, Budaörs-barlang: XI. t. 3, Borsod—Derék-egyháza: IV. t. 21, Kőlyuk-barlang: XIII. t. 6, Ózd: XV. t. 4—8, 12, 17, 20, XIV. t. 4, Nyékládháza: XIX. t. 1, Aggtelek: XXII. t. 9, Miskolc—Tapolca—

Várhegy, Bag [89]. Ismertes a halomsíros és pilinyi kultúra anyagművészete is, azonban korántsem készítette ilyen nagy számban [90]. Különösen vonatkozik ez a bütökkel díszített változatra. Ezért nemcsak a helyi agyagművészetre vezethetjük vissza gyártásának szokását, hanem a szomszédos népcsoportoktól való átvételre is gondolunk. Itt egyaránt számításba jöhet az urnamezős és lausitzi kultúra [91].

22. A pilinyi kultúra egyik jellegzetes, a halomsíros kultúra népétől átvett edényformája volt a kétfülű, hengeres nyakú kis csupor (Sály: I. t. 12, Aggtelek, Bag) [92].

23. Az előbbi csoporthoz hasonlít a kettős csonka kúp alakú, kétfülű kis edény (Zagyvapálfalva: I. t. 5, Ózd: XV. t. 15). Formailag közelebb álló darabokat azonban a szlovákiai lausitzi kultúra emlékeanyagából ismerünk [93].

24. Ugyancsak a szlovákiai lausitzi kultúra leletei között fordulnak elő leggyakrabban a fül nélküli, kettős csonka kúp alakú kis csuprok (Sály: I. t. 13, Ózd: XV. t. 11, 14) [94].

25. A félgömb alakú kis, kétfülű csuprok: (Cserépfalva: I. t. 14) a szlovákiai lausitzi kultúra agyagművességének formakörébe tartoznak [95].

26. A szlovákiai lausitzi kultúrából származik a fül nélküli, hengeres nyakú, nyomott gömbtestű, kis csupor (Sály: I. t. 13) [96].

27. A pilinyi kultúra bárcai csoportjának nagy méretű korsóformájával egyeznek meg a nagy, bordával és bütökkel díszített füles korsók (Ózd: XIV. t. 7, 12—13, 16) [97].

28. A kis füles bögrék (Sály: I. t. 16—17, II. t. 5, Borsodharsány: II. t. 18, Miskolc, rendező pu: IV. t. 4, Szeleta-barlang: IX. t. 1—3, Büdöspeszt-barlang: XI. t. 8, Kőlyuk-barlang: XII. t. 2, XIII. t. 2—3, Ózd: XVII. t. 13, 15, 18—19, 21—22, Sály—Vízoldal: IV. t. 17) a pilinyi kultúra örökségét képviselik a Kyjatice kultúra emlékeanyagában [98].

29. A fordított csonka kúp alakú, füles és fül nélküli csésze (Sály: I. t. 19, Ózd: XVI. t. 8, 14, 16) népcsoporthoz nem köthető edényforma. A pilinyi, urnamezős és lausitzi kultúra népe egyaránt készítette.

30. Sikozott vállú csészét (Ózd: XVII. t. 14) a Kyjatice kultúrát megelőző pilinyi kultúra agyagművészete nem készített, s így eredete megegyezik a többi síkozott díszítésű kerámiatípussal.

31. Az urnamezős kultúra népének igen gyakori edénytípusa volt a félgömb alakú füles csésze (Tard: II. t. 2, Borsodharsány: II. t. 14, 17. Ózd: XVIII. t. 16, 20, 23—24, XVIII. t. 10, 12, Szirmabesenyő: XX. t. 5). A Hallstatt A- és B-periódusban egyaránt ismert volt [99].

32. A gömbszelet alakú, ferde peremű, füles csészét (Szirmabesenyő: XX. t. 6.) leggyakrabban a váli kultúra népe készítette [100].

33. Felmagasodó fülű csészék. Peremük egyenes, keskeny válluk van, aljuk gyakran omphalosos (Zagyvapálfalva: I. t. 9, Ózd: XVIII. t. 7—9). A Reinecke BD és a Hallstatt A-korszakban az idősebb urnamezős kultúra népcsoportjainak kedvelt kerámiaformái közé tartoztak, de készültek a pilinyi kultúra területén is [101].

34. A felmagasodó fülű, belül díszített csészék között a díszítés szerint több változatot különböztethetünk meg: a) a belül síkozott perem alatt négy ívelt vonalcsoport van, s az omphalost is vonalak veszik körbe (Ózd: XVIII.

t. 4, 11, Büdöspeszt-barlang: XI. t. 5, 9, Baradla-barlang: XXII. t. 6); b) a négy ívelt vonalcsoportot függőleges vonalkázás köti össze az omphalossal (Szirmabesenyő: XX. t. 8); c) a csésze alján fut körben vonalkázás, s abból kétoldalt függőleges vonalcsoportok indulnak ki. (Bükkszentlászló—Nagysánc: VI. t. 3); d) az omphalost körbefogó vonalkázás felett háromszög alakú vonalcsoport van (Miskolc-Dudujka: IV. t. 5); e) a csésze első oldalát fenyőágminta díszíti (Borsod—Derékegyháza: IV. t. 14—15).

Belül díszített csészéket először a lausitzi kultúra agyagművészete készített. Szlovákiában Hallstatt A-periódusból származó lausitzi temetők anyagában gyakran előfordulnak belül négy vagy nyolc ívelt vonalcsoporttal díszített csészék [102]. Észak-Magyarországra a pilinyi kultúra végső időszakában, a Hallstatt A-periódus elején jutott el az ilyen csészék készítésének szokása [103], majd később a Kyjatice kultúra agyagművészete már nagyobb számban gyártott ilyeneket. Elkerültek a váli és gávai kultúrák területére is [104]. A Hallstatt A-periódus korára a négy, vagy nyolc ívelt vonalcsoporttal díszített csészék a jellemzőek, míg a függőleges vonalakkal bővített mintákat később kezdték alkalmazni (Szirmabesenyő: XX. t. 9, Borsodharsány, Chotin) [105]. A füzesabonyi préskita temető egyik sírjában csak függőleges vonalcsoportokkal díszített csésze van [106]. A korábbi mintának a Hallstatt B-periódusban való továbbélését a Somotoron előkerült csésze bizonyítja [107]. A fenyőágmintával díszített csésze párhuzamát a váli kultúra területéről, Komáromból ismerjük [108].

35. Az egyfülű, keskeny, árkolt vállú csészék (Sajószentpéter: XIX. t. 12, Aggtelek) [109] a pilinyi kultúra örökségét képviselik a Kyjatice kultúra emlékanyagában.

36. Kettős bütyökben végződő fülű csésze (Szendrői-barlang: XXI. t. 3, 10). Bütyökben végződő fülű edények a bronzkor végéről, a korai vaskor elejéről Moldvából és Erdélyből, a Noa kultúra területéről ismertek [110]. Ezeknek fülén azonban csak egy bütyök van. A szendrői csészékhez hasonló fülű edények a Dunától keletre, a szkita lelőhelyeken, a Dunától nyugatra pedig a Kalenderberg kultúra emlékanyagával együtt kerültek elő [111], azaz a Hallstatt C-periódusból származnak.

37. A szirmabesenyői kis öblös testű csuporhoz hasonló edényt a füzesabonyi préskita temetőben találtak, de a szkita korban is készítettek ilyet (XX. t. 9) [112].

38. A Kyjatice kultúra leletei közt levő fedők (Ózd: XV. t. 13, 18—19, Borsodharsány: II. t. 16) a sírokba helyezett csuprok lefedésére szolgáltak. Ezt a temetkezési szokást a Kyjatice kultúra népe a lausitzi kultúra lakosságától vette át [113], a Velatice kultúra népéhez hasonlóan [114]. Az alföldi csorvai csoportba az utóbbi kultúra közvetítésével kerülhetett [115].

39. Az agyagművészet termékei közt kell még megemlítenünk a Sály—Vízoldalon talált emberi lábat utánzó töredéket (IV. t. 8). Észak-Magyarországon még a pilinyi kultúra zagypálfalvi temetőjéből került elő lábakon álló edény. A halomsíros kultúra hatását tükrözi [116]. Bár lábakon álló edények ismertek még az urnamezős kultúra köréből is, a sályi töredék inkább a lausitzi kultúra hasonló darabjaival mutat megegyezést [117].

DÍSZÍTŐMINTÁK

A kerámiaformákkal kapcsolatban egyes díszítőminták eredetét már tárgyaltuk. Így a sikozott és turbántekercses díszítésről megállapítottuk, hogy mindkettőt a fiatalabb halomsíros kultúra agyagművészete alkalmazta először, s attól vették át más népcsoportok. A Kárpát-medencében a késő bronzkor végén, korai vaskor elején általánosan elterjedtek lévén, nincs kapcsolatjelző jelentőségük. Az urnák nyakát a Gáva kultúra népe díszítette előszere-ttel vízszintes árkolással. Észak-Magyarországon ennek azonban a pilinyi kultúra agyagművészeti helyi előzményei is vannak. Ugyancsak attól vette át a Kyjatice kultúra népe a benyomott pontdíszítést (pl: VI. t. 1, XII. t. 3), vonalkázott háromszögmintát (XIV. t. 1), árktöltő és függőleges vonalcsoport-motívumot (XIV. t. 6, 12). A csészék belső díszítése, a széles, félkör alakú, besítozással keretezett pontdísz (X. t. 1), a benyomott pontokból kiinduló ferde vonalkázás (XI. t. 7) pedig a lausitzi kultúrából származik [118]. Előkerültek a Kyjatice kultúra leletei közt a Gáva kultúra agyagművészeti jelemező leletek is, bekarcolt vonalkötegekkel díszített edénytöredékek (V. t. 1—4), nagy árktöltő töredékekkel díszített edények, cserepek [119]. Ezek mellett természetesen a késő bronzkorban, korai vaskorban általánosan használt díszítőmintákat (ujjbenyomásos bordák, töredékek, árkolás) is alkalmazott a Kyjatice kultúra agyagművészete. Mintakincsében a legjelentősebb szerepet a pilinyi és a lausitzi kultúrából átvett díszítőelemek játszották.

FÉMMŰVÉSSÉG

A Kyjatice kultúra fémművészeről a temetőben lelt tárgyak keveset árulnak el. A közel száz síros szajlai urnatemető anyagában is csak néhány bronztárgy volt. Közülük egy bronzborotva méltó említésre, amelynek pengéje ovális, belül kivágott. Használatának ideje a Hallstatt A-periódus volt [120]. A Szihalmon előkerült sírban egy tölcséres fejű, duzzadt nyakú tűt találtak, s ez szintén a Hallstatt A-periódus idején készült. Kis bronztárgyak az ózdi urnatemetőből is előkerültek (szív alakú csüngő, spirálgűrű, tűszártöredékek), de, hogy milyen kerámialeletekkel együtt, azt ma már nem lehet megállapítani.

Több bronztárgy került elő a Kyjatice kultúra népe által lakott barlangokból. A Szeleta-barlangban három bronzgombot találtak (VIII. t. 1—3). Ezek igen hosszú időn át, a Reinecke BC—Hallstatt B-periódusok ideje alatt használt ékszertípust képviselnek. Ugyancsak hosszú időszakot ölel fel a szendrői barlangból kikerült patkó alakú csüngő (XXI. t. 6) és a Kőlyuk-barlangban lelt tölcsér alakú csüngő (2 kép 2) viselésének szokása is (Reinecke BC—Hallstatt A-periódus) [121]. A szendrői barlangban talált többi tárgy többsége (bronz: XI. t. 5, lándzsahegy: 2. kép 3) sem jellemző egy szűkebb időszakra, a tokosbalta viszont a Hallstatt A-periódus idején készült [122]. (2. kép 1). A Kőlyuk-barlangban talált borotva (XXI. t. 7) szintén ennek a korszaknak hagyatéka [123]. Különösen gazdag bronzanyag került a napvilágra az aggteleki Baradla-barlangból. Közöttük a karperecek, bronzkés, tűk, bronzcsésze kora a Hallstatt A-periódusra határozható meg [124]. A barlang Csont-

ház nevű részében Tompa Ferenc egy csontváz mellett több tárgyból álló bronzleletet talált [125]. A tárgyak különböző korúak voltak. A kézvédő spirális, karperec, lándzsacsúcs, többszörösen tagolt fejű tű legkésőbb a Hallstatt A-periódus idején készülhetett [126], míg a hárfafibula a Hallstatt B-periódusra jellemző [127]. A Baradla-barlangban egy arany kincsleletet is találtak. A karperecek, gyűrű, spirális huzalok a Hallstatt A-korszak fémművességének jellemző tárgyai [128].

A jászói Takács Menyhért barlangból kikerült bronztárgyak többsége is a hosszú életű típusokhoz tartozik (tokos balta, bronzgomb, tű, nyílhegy, borotva) [129]. Egy ugyaninnen származó ívfibula kora azonban pontosabban meghatározható. J. Böhm a Hallstatt B—C-periódusok fordulójára keltezte [130].

A szendrő—ördöggáti Csengő-barlangban szkíta tárgyakat is találtak. Bronz nyílhegyek, aranyozott bronzkarika és egy csont tegezdisz tartozik ezek közé [131].

A Kyjatice kultúra népének területén még a Bükkszentlászló—Nagysáncan kerültek elő bronzleletek. Két bronzkincset ismerünk innen. Mindkettő a Hallstatt B-korszak hagyatéka.

A kerámialeletekkel együtt előkerült bronztárgyak azt bizonyítják, hogy a Kyjatice kultúra lakossága a Hallstatt A-korszakból a szkíták megjelenéséig lakott a Felvidék területén. Így hagyatékaik közé sorolhatjuk azokat a bronz kincsleleteket is, amelyek ebből az időszakból területén előkerültek. Ezeknek a leleteknek elemzésével másutt már foglalkoztunk. Itt annyit kell megismételnünk, hogy a Kyjatice kultúra népe egyrészt a megelőző pilinyi kultúra bronzművességétől (pl: kartekercsek, kézvédőspirális, kerek átmetszetű, vonalkázással díszített karperecek), másrészt az urnamezős és lausitzi kultúrától (liptói típusú és csészés markolatú kardok, sarlók, tokos balták, lándzsahegyek, sújtásos, szemüveg- és hárfafibulák, szárnyas balták, Kirkendrup típusú csészék, sodrott nyakperek), valamint a Felső-Tisza-vidéki—erdélyi fémművészeti központtól (tokos balták, bronzüstök) vett át tárgytípusokat [132].

A Kyjatice kultúra hagyatékának tartható raktárleleteket két nagy időrendi csoportra oszthatjuk. A Hallstatt A-periódus második felében kerülhettek a föld alá a következők: Püspökhatvan [133], Ecseg [134], Nógrádmárcal [135], Recsk [136], Gyöngyössolymos [137], Füzesabony [138], Zsujta [139], Keresztétke [140]. Ezeknél fiatalabb, a Hallstatt B-periódusra keltezhető raktárleletek: Érsekvadkert [141], Benczúrfalva—Majorhegy [142], Kács [143], Borsodgeszt [144], Szendrőlád [145], Bükkaranyos II., Bükkszentlászló I—II., Szikszó [146], Aggtelek [147], Mezőkövesd I—II. [148].

Az első kincsleletcsoport földbekerülését nem kapcsolhatjuk valamilyen népmozgáshoz. Észak-Magyarországon a Hallstatt A-periódus folyamán, a Kyjatice kultúra kialakulása után nem volt jelentős népmozgás. Az e korból származó kincsleletek vagy vándorkereskedők árukészletei, vagy helyi, belső ellenségeskedések nyomán kerültek a föld alá. A Hallstatt B-periódus alatt azonban kimutatható, hogy egy keleti népcsoport vándorolt az Észak-Alföldre. Temetői ezen a területen több helyen előkerültek. A Sirokon feltárt temetkezések szerint, a hegyvidékre is benyomultak, azonban megjelenésük a Kyja-

tice kultúra déli határterületén válthatott ki olyan belső népmozgást, amely kincsleletek elrejtéséhez vezethetett. Ettől a keleti eredetű, prészkíta népcsoporttól több bronztárgytípust vett át a Kyjatice kultúra népe. Ezt a szandai [149] és az 1967-ben előkerült fűgödi kincslelet tanúsítja. Az utóbbi jellegzetes prészkíta tárgyakat, bronz- és vaszablákat, falerákat tartalmazott, de mivel a Hernád völgyéből nem ismerünk prészkíta temetőket, nem bizonyítja ennek a népcsoportnak hegyvidéki megtelepülését. A Kyjatice kultúra bronzművességének utolsó szakaszát tehát a prészkíta jellegű tárgyak átvétele jellemzi, s fejlődésének csak a szkíta népcsoport megjelenése vetett véget.

CSONTTÁRGYAK

A szendrői (XXI. t. 4) és az aggteleki barlangból került elő egy-egy kézen átfúrt csontzabla oldaltag [150]. Hasonlít a pilinyi kultúra leletei közé tartozó, Palotás—Homokoson talált csontzablához, bár annak felső végén is van két lyuk [151].

A Herman Ottó barlangból kikerült, pontkörös, bekarcolt mintával díszített csonttégely a pilinyi kultúra zagyvapálfalvi temetőjében talált darabbal vethető össze [152].

TÖRTÉNET

A Kyjatice kultúra népe hagyatékának, kerámia- és bronzművességének elemzése három alapvető réteget mutatott ki. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi pilinyi, a szlovákiai lausitzi és a dunántúli urnamezős kultúra népcsoportjainak összeolvadásából alakult ki a Kyjatice kultúra lakossága.

Észak-Magyarország és Délkelet-Szlovákia területét a késő bronzkorban a pilinyi kultúra népe lakta. Területe magában foglalta az Észak-Alföldet és a hegyvidéket a Galga—Ipoly és a Tisza között. Innen mintegy 70 késő bronzkori kincsleletet ismerünk. A legfiatalabbak köztük a Hallstatt A-periódus elejéről származnak. Elrejtésük oka ellenséges támadás lehetett. Ez a támadás északnyugatról indult ki. A szlovákiai lausitzi kultúra népcsoportjai behatoltak a pilinyi kultúra területére, amelynek lakossága részben dél felé húzódott, nagyobb részben azonban helyben maradt és keveredett a hódítókkal. A helyi lakosság továbbélésének aránya területenként változó volt. Délkelet-Szlovákia hegyvidékén a lausitzi kultúra, míg Észak-Magyarország az Alfölddel határos vidékein a pilinyi kultúra népcsoportjai alkották a Kyjatice kultúra lakosságának többségét (pl: Szajlai temető). Bármilyen erős volt is azonban a helyi lakosság továbbélése, a pilinyi kultúra népe önállóságát elvesztette, sajátos anyagi kultúrája felbomlott és egy új része lett.

A lausitzi kultúra népének behatolását a Felvidékre a Hallstatt A-periódus elejére tehetjük. Ezt nemcsak a pilinyi kultúra kincsleleteinek e korra való keltezése bizonyítja, hanem az is, hogy a Kyjatice kultúra leleteiben az idősebb lausitzi kultúrára jellemző kerámiaformák is előfordulnak.

Az északról dél, délkelet felé irányuló felvidéki népmozgással azonos korokban Észak-Magyarországon egy más irányú vándorlást is megfigyelhetünk. A Tiszántúlról a Gáva kultúra népe kelt át a Tiszán és hatolt be az

Észak-Alföldre. Birtokba vette a pilinyi kultúra Hernádtól keletre fekvő területeit is. Ezeken a területeken azonban nem tükrözik a leletek a pilinyi kultúra népcsoportjainak nagy tömegű helybenmaradását. A Gáva kultúra népe nemcsak a helyi lakosságot ütte el, hanem ellenségesen állt szemben a hegyvidéken kialakult Kyjatice kultúra népével is, amely megakadályozta további előrenyomulását. A hegyvidékről csupán néhány, a Gáva kultúrára jellemző szörványleletet ismerünk, amelyek semmi esetre sem bizonyítják a Gáva kultúra népének ottani megtelepedését, s részvételét a Kyjatice kultúrát kialakító népcsoportok között.

A Kyjatice kultúra lakosságának harmadik összetevője a dunántúli urnamezős kultúra egyik népcsoportja volt. Ez az Észak-Magyarország területén élt lakossággal már a pilinyi kultúra idején kapcsolatba lépett. Ezt a bronztárgyak kölcsönös cseréjén kívül [153], az észak-alföldi geleji temető kerámialeletei is bizonyítják, ahol késő pilinyi formák mellett, nyugati eredetű típusok is előfordulnak. A Hallstatt A-periódusban már népi beáramlással is számolhatunk. Erről tanúskodnak a Patek Erzsébet által Mezőcsáton feltárt, e korból származó település dunántúli típusú kerámialeletei. Lehetséges, hogy ez a népcsoport a Dél-Alföldet benépesítő, a csorvai csoportot kialakító dunántúli népesség [154] egy későbbi hullámához tartozott. Észak-Magyarország területére nagyobb számban már a váli kultúra idején, a Hallstatt A-periódus közepétől telepedtek be dunántúli népcsoportok. Ezt számos, a Kyjatice kultúra emlékanyagában előforduló, a váli kultúrára visszavezethető kerámiatípus bizonyítja.

A váli kultúra népe Budapestnél kelhetett át a Dunán (előhelyei: Sas-halom, Zugló, Kerepes [155], Szada, Pécel [156] és a Zagyva torkolattól délre a Tiszát is elérte (Tiszavárkony, Szolnok repülőtér) [157]. A gödöllői dombvidéktől, a Galga—Zagyva vonaltól délre fekvő területeket megszállta, míg az ettől északra, északkeletre fekvő vidékre csak kisebb csoportjai települhettek be, s ott a helyi lakosságba olvadtak. A Duna—Tisza közének déli részén a váli kultúra népe terjeszkedésének a csorvai csoport lakossága állhatta útját.

A váli kultúra népcsoportjai Észak-Magyarország, a Kyjatice kultúra területén a korábbi dunántúli kapcsolatokat folytatva jelentek meg. Betelepülésük békés jellegű lehetett, nem okoztak törést a helyi lakosság életében, hanem új elemekkel járultak hozzá kultúrájának fejlődéséhez.

A Kyjatice kultúra népe életének egész időtartama alatt szoros kapcsolatban maradt mind a lausitzi, mind a váli kultúra népével. Mindkettőnek fiatalabb, a Hallstatt B-periódusra keltezhető leleteit is megtaláljuk a Kyjatice kultúra emlékanyagában, s ugyanígy a Hallstatt A₂—D-periódusra keltezhető szlovákiai, dunántúli előhelyekről is kerültek elő Kyjatice típusú urnák (Zvolen, Chotin, Nyergesújfalu). A kezdeti ellenséges szembenállás után kapcsolat létesülhetett a Gáva kultúra lakosságával is. Ezt a Kyjatice kultúra területén előkerült gávai típusú kerámialeletek bizonyítják (Aggtelek, Borsodharsány, Miskolc, Soltész utca: V. t. 1—4, Aldebrő), de ugyancsak erről tanúskodnak azok a kerámiatípusok is, amelyeket a Gáva kultúra népe vett át a Felvidék lakosságától. Itt mindenekelőtt a belül díszített csészéket említjük, amelyek gyakoriak a Gáva kultúra emlékanyagában is.

Az igen szoros kapcsolatok, részben azonos etnikum ellenére sem tekint-
hetjük a Kyjatice kultúrát a szlovákiai lausitzi kultúra egyik csoportjának.
A Kyjatice kultúra emlékanyaga jellegzetesen egyéni vonásokat mutat,
amelyekben a lausitzi elemek csak az egyik, még ha Délkelet-Szlovákiában
a legerősebb összetevőt is jelentik a pilinyi és a dunántúli urnamezős eredetű
népcsoportok jelenléte mellett. E három etnikum összeötvöződése után kibon-
takozott anyagi műveltség önállósága kétségtelen a szomszédos népcsoportok
mellett.

A Kyjatice kultúra kialakulása a Hallstatt A-periódus elején indult
meg. Fejlődését a Hallstatt A- és B-korszakokból származó leleteken
követhetjük nyomon. Területének déli határán, a Mátra és a Bükk al-
ján a Hallstatt B-fokozat közepén új népcsoport jelent meg, a Patek Er-
zsébet által mezőcsáti csoportnak nevezett prészkita népesség [158]. Ez a Mát-
ra hegységben, a Tarna-patak völgyébe is előrehatolt. A hegyvidék nagy ré-
szén azonban a Kyjatice kultúra lakossága zavartalanul tovább folytatta éle-
tét. Ezt a barlangi leletek biztosan a Hallstatt B-periódus végére, Hallstatt
C elejére keltezhető bronztárgyai bizonyítják, de valószínű, hogy a földvárak
egy része is lakott volt. Így a Bükkszentlászló—Nagysáncról Hallstatt B₂ ko-
rú raktárleletek kerültek elő. A Kyjatice kultúra népe tehát, noha déli terü-
letének egy részét a Hallstatt B-periódus folyamán elvesztette, önállóságát
egészen a szkíták megjelenéséig megtartotta.

KEMENCZEI TIBOR

JEGYZETEK

- [1] *Paulik, J.*, Sborník Československé Společnosti Arch., Brno, 2 (1962) 136—139.
- [2] Az erre vonatkozó vélemények összefoglalása: *Kemenczei T.*, Acta Arch. Hung. 19 (1967) 231—232.; *Kalicz N.*, Heves megye műemlékei I. (Bp. 1969) 33.
- [3] *Paulik, J.*, Sborník... 2 (1962) 136—139.
- [4] Észak-Magyarországon a késő bronzkori és kora vaskori edényművesség számos közös díszítőelemet használt, így a csak néhány cserepet szolgáltató lelőhelyről nem lehet megállapítani, hogy melyik korból származik. A késő bronzkori pilinyi kultúra nagy leletegyütteseiből általában hiányzik a vízszintesen árkolt, síkzott és turbántekercses díszítés. Ezért az ilyen díszítésű cserepeket tartalmazó leleteket a Kyjatice kultúra emléanyagába soroltuk, azaz a fenntartással, hogy egyesek közülük származhatnak a két kultúra átmeneti időszakából is. Jellegtelen, általános késő bronzkori — kora vaskori típusú leleteket (pl: árkolt urnavállrész, ujjbenyomásos díszítésű csupordarab, büttyökdíszítésű töredék stb.) nem vettünk fel a Kyjatice kultúra hagyatéka közé.
- [5] *Kőszegi F.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) LXXIX. t. 4—13.
- [6] U. o. 140., 1. kép 6—7.
- [7] U. o. LXXIX. t. 14, LXXX. t. 1—10.
- [8] *Patay P.*, Arch. Ért. 84 (1957) 85.
- [9] *Patay P.*, Arch. Ért. 81 (1954) 74.; Arch. Ért. 83 (1956) 96.
- [10] *Kemenczei T.*, Acta Arch. Hung. 19 (1967) 229—305.
- [11] *Kalicz N.*, Heves megye műemlékei I. (Bp. 1969) 33.
- [12] U. o.
- [13] *Szabó J.*, Arch. Ért. 88 (1961) 286.; *Kemenczei T.*, Arch. Ért. 91 (1964) 253.
- [14] *Szabó J.*, Arch. Ért. 86 (1959) 202.
- [15] *Vértes L.*, Fol. Arch. 8 (1956) 5.; A többi barlang kutatástörténetére vonatkozó irodalom megtalálható: *Vértes L.*, Az őskőkor és átmeneti kőkor emlékei Magyarországon (Bp. 1965); *Korek J.—Patay P.*, A bükk kultúra elterjedése Magyarországon. Rég. Füz. II 2 1958.
- [16] *Párducz M.*, Arch. Ért. 90 (1963) 229.; Arch. Ért. 92 (1965) 231.
- [17] *Patek E.*, Arch. Ért. 91 (1964) 254.
- [18] A leletek közlésének engedélyezését ezúton is köszönöm *Korek József*nek.
- [19] Borsod—miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület 1901. évi Évkönyve. 31—34.
- [20] U. o.
- [21] *Récsey V.*, Arch. Ért. 10 (1890) 62—66.; *Hambel J.*, A bronzkor Magyarhonban (Bp. 1892) CXLI. t.
- [22] *Eisner, J.*, Slovensko v Praveku (Bratislava 1933) XLVIII. t. 7—8, XLIX. t. 1—5.
- [23] *Kemenczei T.*, Herman Ottó Múzeum Évkönyve 5 (1965) XII. t.
- [24] *Kemenczey T.*, Arch. Ért. 93 (1966) 88—89., 17—18. kép.
- [25] *Kemenczei T.*, Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6 (1966) 96—97., XI. t.; *Párducz M.*, Arch. Ért. 86 (1959) 206.
- [26] *Dobosy L.*, Herman Ottó Múzeum Közleményei 8 (1969) 20—24. A leletanyag az őzdi helytörténeti gyűjteményben van.
- [27] *Tompa F.*, Arch. Hung. 5—6 (1929) 21.
- [28] *Leszih A.*, Fol. Arch. 1—2 (1939) 79., 6. kép.
- [29] A barlang kutatástörténetének összefoglalása: *Korek J.—Patay P.*, Rég. Füz. II 2 (1958) 19—21.
- [30] *Tompa F.*, BRGK 24—25 (1934—35) LI. t.
- [31] *Paulik J.*, Sborník... 2 (1962) 137.
- [32] *Mozsolics A.*, Arch. Ért. 83 (1956) 84.
- [33] *Kemenczei T.*, Acta Arch. Hung. 19 (1967) 304.
- [34] *Paulik, J.*, Sborník... 2 (1962) 138—139.
- [35] *Uhlar, V.*, Študijně Zvesti AUSAV 4 (1961) 177—178.

- [36] J. Paulík említ egy erődített telepét Ipelsky Sokolecről, de azt a Caka—Velatice kultúra körébe sorolja és a fiatalabb pilinyi kultúrával tartja egykorúnak: Slov. Arch. 10 (1962) 87., 331. j.
- [37] Kalicz N., Heves megye műemlékei I. (Bp. 1969) 33.
- [38] Hampel J., A bronzkor... CXLI. t. 2.
- [39] Korek J., Fol. Arch. 10 (1958) 17—28.
- [40] Hasonlóan bordázott nyakú urna Somotoron került elő: Pleinerova, I.—Olmerova, H., Slov. Arch. 6 (1958) 111., 1. kép 3.
- [41] A bűdöspesti és szendrői leletek párhuzamai: J. Paulík, Študijné Zvesti AUSAV 13 (1964) 168., 3. kép 6, 7. kép 7.; Aggteleken Hallstatt B-korú hárfafibula került elő: Tompa F., 24/25 BRGK (1934—35) LI. t. 5.
- [42] Kunský, J.—Böhm, J., WPZ 28/29 (1941—42) 180.
- [43] Kalicz N., Rég. Dolg. 2 (1960) 36.
- [44] Balaša, G., Študijné Zvesti AUSAV 11 (1963) 207.; Dusek, M., Slov. Arch. 5 (1957) 130.
- [45] Adamczykova, J., AR 8 (1956) 81.; Durczewski, Z., Wiad. Arch. 16 (1948) 35—40.; Zakrzewski, Z., Wiad. Arch. 12 (1933) 5—13.
- [46] Szíves szóbeli közléséért köszönetet mondok.
- [47] Gallus S.—Horváth T., Diss. Pann. II/9 (1939) I. t. 1.; Szabó János Győző szíves szóbeli közlése.
- [48] Barta, J., Slov. Arch. 3 (1955) 121.; Slov. Arch. 6 (1958) 355.; Acta Arch. Carp. 2 (1961) 20—21.
- [49] Nyáry J., Az aggteleki barlang mint őskori temető (Bp. 1881) 28—33.
- [50] Tompa F., BRGK 24/25 (1934—35) LI. t. 5—14.
- [51] Márton L., Jelentés a MNM 1910. évi állapotáról. 198.
- [52] Hillebrand J., Néprajzi Ért., 1913. 331—332.
- [53] Saad A., Die Eiszeit 1930. 107—110.
- [54] Paulík, J., Sborník... 2 (1962) 137—138.
- [55] Patek E., Acta Arch. Hung. 13 (1961) 67—70., IV. t. 1.
- [56] Balaša, G., Zvolen v období lužickej kultúry (Ban. Bystrica 1964) 88. sér.; Dušek, M., Slov. Arch. 5 (1957) 148., XI. t. 2. Gallus S.—Horváth T., Diss. Pann. II/9 (1939) I. t. 1.
- [57] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 248., 15. kép 9.
- [58] Nyáry J., Az aggteleki barlang... 103., 148. kép.
- [59] Kőszegi F., Acta Arch. Hung. 12 (1960) 140., 1. kép 6.
- [60] Kemenczei T., Arch. Ért. 93 (1966) 89., 18. kép 10.
- [61] Paulík, J., Sborník... 2 (1962) 137.
- [62] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 244., 11. kép 12, 15. kép 9.; Arch. Ért. 93 (1966) 69.; 3. kép 8.
- [63] Paulík, J., Sborník... 2 (1962) 137.
- [64] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 17 (1967) 271.
- [65] U. o. 274.
- [66] Točík, A.—Paulík, J., Slov. Arch. 8 (1960) 92., 94., 117.
- [67] Paulík, J., Slov. Arch. 10 (1962) 49.; Slov. Arch. 11 (1963) 335.; Pivovarová, Z., Slov. Arch. 13 (1965) 160., VII. t. 7, 10 stb; Slov. Arch. 14 (1966) 339., 4. kép 3.
- [68] Dušek, M., Slov. Arch. 5 (1957) 132.; Kőszegi F., Acta Arch. Hung. 9 (1959) 288—289.; Patek E., Die Urnenfelderkultur in Transdanubien (Bp. 1968) 91.; Acta Arch. Hung. 13 (1961) 70.
- [69] A balassagyarmati Palóc Múzeumban. Patay Pál ásatása.
- [70] Pivovarová, Z., Slov. Arch. 7 (1959) 326., I. t. 1.; Slov. Arch. 13 (1965) 129., 5. kép 4, 6. kép 3.; Balaša, G., Zvolen... 95, 110.; Vokolek, J., Acta Mus. Reg. et Pardubicensis 4 (1962) V. t. 2, 6.; Porubský, J., Slov. Arch. 6 (1958) 97., IV. t. 3.; Paulík, J., Slov. Arch. 10 (1962) 52., VI. t. 1.
- [71] Patek E., Die Urnenfelderkultur... 90, 94.
- [72] Dušek, M., Slov. Arch. 5 (1957) 132.; F. Petres É., Alba Regia 1 (1960) 26.; Patek E., Die Urnenfelderkultur... 92.

- [73] Willvonseder, K., Die mittlere Bronzezeit in Österreich (Leipzig—Wien 1937) VIII. t. 6.
- [74] Paulik, J., Slov. Arch. 10 (1962) 52., 34. kép.; Slov. Arch. 11 (1963) 279., 8. kép 1, 10. kép 1, stb; Řihovský, J., Sborník Československé Sp. Arch. 3 (1963) 97., 2. kép C—L, stb; Kőszegi F., Acta Arch. Hung. 12 (1960) 50.; Paulik, J., Slov. Arch. 10 (1962) 22., 14. kép 11, VI. t. 4.
- [75] Patek E., Bp. Rég. 18 (1958) 396., 5. kép 2.; Acta Arch. Hung. 13 (1961) XV. t. 15.; Die Urnenfelderkultur... CXXIII. t. 10.; Dušek, M., Slov. Arch. 5 (1957) 132., X. t. 3.; F. Petres É., Alba Regia 1 (1960) XVII. t. 4.
- [76] Paulik, J., Sborník... 2 (1962) 121., 5. kép.
- [77] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 275—276.
- [78] Řihovský, J., Pam. Arch. 49 (1958) 87.; Paulik, J., Slov. Arch. 10 (1962) 48.
- [79] Balaša, G., Zvolen... 6, 13, 28. 31. sír.
- [80] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 276—277.
- [81] Nagy L., Fol. Arch. 1—2 (1939) 51., 5. kép 14.; Paulik, J., Študijné Zvesti AUSAV 13 (1964) 171., 5. kép 6.
- [82] Tompa F., Budapest története I. (Bp. 1942) XIX. t. 3.; Kőszegi F., Fol. Arch. 8 (1956) XI. t. 6.; Patek E., Die Urnenfelderkultur... CIV. t. 1—2.; Trógmayer O., Acta Arch. Hung. 15 (1963) IX. t. 1.
- [83] Kőszegi F., Acta Arch. Hung. 12 (1960) 150.; Paulik, J., Slov. Arch. 11 (1963) 294., 10. kép 1, 25. kép 7, 29. kép 2.
- [84] Točík, A.—Paulik, J., Slov. Arch. 8 (1960) 95., 30. kép.; Paulik, J., Slov. Arch. 11 (1963) 301., 25. kép 12, 26. kép 1; Kőszegi F., Acta Arch. Hung. 12 (1960) 151.
- [85] Nyékládházáról közöltünk egy turbántekercses peremű tálat a pilinyi kultúra leletanyagával együtt. Mivel a darab szórványlelet, pontos kulturális beosztása nem lehetséges. Kemenczei T., Arch. Ért. 92 (1965) 19., 9. kép 7.
- [86] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 280.; Paulik, J., Slov. Arch. 11 (1963) 275., 6. kép 9, 25. kép 3.; Balaša, G., Zvolen... 6, 13, 19. sír.; Porubský, J., Študijné Zvesti AUSAV 3 (1959) 64., II. t. 2, 8, stb; Patek E., Die Urnenfelderkultur... VIII. t. 1—2.
- [87] Patek E., Die Urnenfelderkultur... 110., VIII. t. 3.; Paštor, J., Slov. Arch. 6 (1958) 338, IV. t. 2.
- [88] Pichlerova, M., Slov. Arch. 8 (1960) 129., 2. kép 10—11, 10. kép 16, stb.
- [89] Kőszegi, F., Acta Arch. Hung. 12 (1960) LXXXI. t. 5.
- [90] Kovács T., Arch. Ért. 93 (1966) 165., 4. kép 10, 12. kép 9, stb; Kemenczei T., Arch. Ért. 92 (1965) 7., 1. kép 6.
- [91] Patek E., Die Urnenfelderkultur... 111.; Čaplovič, P., Slov. Arch. 5 (1957) 343., 7. kép 8.; Slov. Arch. 7 (1959) 314., I. t. 12.; Balaša, G., Zvolen..., 34, 35. sír.
- [92] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 280.; Tompa F., BRGK 24—25 (1934—35) LI. t. 2.; Kőszegi F., AAH 12 (1960) LXXIX. t. 4.
- [93] Balaša, G., Zvolen... 50, 104. sír.
- [94] U. o. 79, 101, 128. sír.
- [95] U. o. 37, 121. sír.
- [96] U. o. 22, 58, 83, 96, 117. sír.
- [97] Kemenczei T., Arch. Ért. 92 (1965) 7., 1. kép 10—11.
- [98] Kemenczei T., Arch. Ért. 92 (1965) 7., 1. kép 2—3, 2. kép 3, 5, stb.
- [99] F. Petres É., Alba Reg. 1 (1960) 33.; Patek E., Die Urnenfelderkultur... 108.
- [100] Tompa F., Budapest tört. XVI. t. 2.; Patek E., Budap. Rég. 18 (1958) 396., 5. kép 6, 7. kép 4.; Acta Arch. Hung. 13 (1961) 76.; F. Petres É., Alba Rég. 1 (1960) XXVI. t. 1—2.
- [101] Kőszegi F.; Acta Arch. Hung. 12 (1960) 152.; Kemenczei, T., Arch. Ért. 93 (1966) 70., 4. kép 5, 5. kép 2.
- [102] Porubský, J., Slov. Arch. 6 (1958) 95., II. t. 10.; Študijné Zvesti 3 (1959) 67., V. t. 3.; Suhajková—Pivovarová, Z., Študijné Zvesti 6 (1961) 239., 1. kép 8.; Kraskovska, L., Študijné Zvesti 10 (1962) 81., 4. kép 1.; Pivovarová, Z., Slov. Arch. 14 (1966) 340., 5. kép 3.; Paulik, J.—Novotná, M.—Benadik B., Život a umenie doby železnej na Slovensku (Bratislava 1962) 74., B1 kép.

- [103] Kemenczei T., Arch. Ért. 93 (1966) 86., 16. kép 8.
- [104] Patek E., Bp. Rég. 18 (1958) 397., 6. kép 1, 9. kép 2.; Mérey Kádár E., Arch. Ért. 1949. 116.
- [105] Paulik, J.—Novotná, M.—Benedik, B., Život... B4. kép.
- [106] Gallus S.—Horváth T., Diss. Pann. II 9 (1939) III. t. 1.
- [107] Paštor, J., Slov. Arch. 6 (1958) 316., 3. kép.
- [108] Patek E., Die Urnenfelderkultur... CIV. t. 8.
- [109] Tompa F., BRGK 24/25 (1934—35) LI. t. 2—3.; Kemenczei T., Arch. Ért. 92 (1965) 7., 1. kép 3—4, 2. kép 3, 5, 18, 20, stb.
- [110] Zaharia, E., Dacia 7 (1963) 173.
- [111] Párducz M., Acta Arch. Hung. 18 (1966) XXIII. t. 8., XXV. t. 18, stb; Paulik, J., Studijné Zvesti 13 (1964) 168., 3. kép 6.
- [112] Gallus S.—Horváth T., Diss. Pann. II 9 (1939) IV. t. 7.; Párducz M., Acta Arch. Hung. 18 (1966) XLV. t. 23.
- [113] Balaša, G., Zvolen... 88, 100. sír.
- [114] Řihovský, J., Sborník Československé Sp. Arch. 3 (1963) 18. kép 7.
- [115] Trógmayer O., Acta Arch. Hung. 15. (1963) XIII. t. 7.
- [116] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 274.
- [117] Patek E., Die Urnenfelderkultur... LXX. t. 3, LXXVI. t. 18.; Merhart, G., Bonner Jahrbücher 147 (1942) 25.
- [118] Paulik, J., Studijné Zvesti 13 (1964) 174., 7. kép 7—8.
- [119] Récsy V., Arch. Ért. 10 (1890) 62—66. — Borsodharsány.; Nyáry J., Az aggteleki barlang... 119., 248—249. kép.
- [120] Müller—Karpe, H., Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen (Berlin 1959) 176.; Pivovarova, Z., Slov. Arch. 14 (1966) 356.
- [121] Kemenczei T., Acta Arch. Hung. 19 (1967) 292—294.
- [122] Holste, F., Bayerische Vorgeschichtsblätter 13/15 (1936—38) 12.
- [123] Müller—Karpe, H., Beiträge... 188—189., 192—193.
- [124] Nyáry J., Az aggteleki barlang... 22—24.; Patay P., Arch. Ért. 95 (1968) 66.
- [125] Tompa F., BRGK 24/25 (1934—35) LI. t. 4—14.
- [126] Kemenczei T., Herman Ottó Múzeum Évkönyve 5 (1965) 112.
- [127] Müller—Karpe, H., Beiträge... 124—125.
- [128] Tompa F., BRGK 24/25 (1934—35) LI. t. 15—19.; Mozsolics A., 18 (1966) 32.
- [129] Kormos T., Barlangkutatás 1917. 18., 11. kép.; Eisner, J., Slovensko... XXXIX. t. 1—7.
- [130] Kinský, J.—Böhm, J., WPZ 28/29 (1941—42) 123.
- [131] Leszih, A., Fol. Arch. 1—2 (1939) 77., 6. kép.
- [132] Kemenczei T., Herman O. Múz. Évk. 6 (1966) 67—69.
- [133] Magyar Nemzeti Múzeumban.
- [134] Pintér S., Arch. Ért. 19 (1899) 56—60.
- [135] Márton L., Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye (Bp. 1911) 324., 329.
- [136] Heves megye műemlékei I. (Bp. 1969) 33., 14. kép.
- [137] Szántó J., Magyar Múzeum, 1947. dec.
- [138] Holste, F., Hortfunde Südosteuropas (Marburg Lahn 1953) XXXI. t. 8—40.
- [139] Csoma J., Arch. Ért. 5 (1885) 9—16.; Hampel J., A bronzkor... CI—CII. t.
- [140] Mozsolics A., Acta Arch. Hung. 5 (1955) 41, 43., 7—8. kép.
- [141] Mozsolics A., Inv. Arch. Ungarn 2 (1967) U—18.
- [142] A balassagyarmati Palóc Múzeumban.
- [143] Gallus S.—Horváth T., Diss. Pann. II/9 (1939) 9. kép 1—6.
- [144] Sennovitz Gy., Arch. Ért. 22 (1902) 282., 1—7. kép.
- [145] Hampel J., A bronzkor... CVII. t.; Arch. Ért. 5 (1885) 388—310.
- [146] Kemenczei T., Herman O. Múz. Évk. 6 (1966) 87., I—IX, XV. t.
- [147] Tompa F., BRGK 24/25 (1934—35) LI. t. 4—14.
- [148] Kemenczei T., Herman O. Múz. Évk. 8 (1968); Patay Pál is talált itt egy rak-tárleletet: Arch. Ért. 87 (1960) 231.; Mindkét kincslelet túlnyomórészt a Felső-Tisza-vidéki—erdélyi bronzművészeti központ tárgytípusait tartalmazza, s így

a Gáva kultúra népének hagyatéka is lehet. A lelőhely a Kyjatice és Gáva kultúra határvidékén fekszik.

- [149] *Gallus S.—Horváth T.*, Diss. Pann. II/9 (1939) X—XI. t.
- [150] Magyar Nemzeti Múzeumban, lelt. sz: 101.1951.9.
- [151] *Kemenczei T.*, Acta Arch. Hung. 19 (1967) 284.
- [152] U. o.
- [153] *Kemenczei T.*, Herman O. Múz. Évk. 5 (1963) 121—124.
- [154] *Trógmayer O.*, Acta Arch. Hung. 15 (1963) 85—122.
- [155] *Kőszegi F.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) LXXXIII. t., LXXXVIII. t.; *Tompa F.*, Budapest tört. XX. t. 1—4, XXI. t. 6—10.
- [156] Magyar Nemzeti Múzeumban.
- [157] *Kőszegi F.*, Acta Arch. Hung. 12 (1960) LXXXVII. t. 1—3, LXXXI. t. 11.
- [158] *Patek E.*, A Móra F. Múz. Évk. 1966—67. 101—107.

Die Kyjatice Kultur in Nordungarn (Auszug)

Erst jüngst erschien die Bezeichnung „Kyjatice Kultur“ in der prähistorischen Forschung des Karpatenbeckens. 1962. hatte J. Paulik unter diesem Namen das Hallstatt A-B-zeitliche Fundmaterial der Südostslowakei und Nordungarns zusammengefaßt.³¹ Zuvor hielt die Forschung diese Funde für Denkmäler der Piliny Kultur. Erstmalig hatte Amália Mozsolics darauf hingewiesen, daß gegen Ende der Reinecke BD Periode der Lausitzer Kultur verwandte Volksgruppen in Oberungarn eindringen und der Piliny Kultur ein Ende setzten.³²

Bei der Bearbeitung des Pilinyer Fundmaterials kamen wir zu der Erkenntnis, daß zu Beginn der Hallstatt A Periode das in Oberungarn lebende Volk der Piliny Kultur seine Selbständigkeit einbüßte.³³ Unsere Folgerung stimmt mit der Ansicht J. Pauliks überein, der das Erscheinen der Kyjatice Kultur in diesem Raum auf die Hallstatt A Periode setzt.

Unter den Komponenten, aus denen sich die Kyjatice Kultur herausgebildet hatte, nennt J. Paulik die Volksgruppen der Piliny, Gáva, der Lausitzer und Podoler Kulturen. Den Beginn der Kultur datiert er innerhalb der Hallstatt A Periode auf deren jüngeren Abschnitt, ihr Bestehen bis zum Erscheinen der Skythen.³⁴ Der aus Nordungarn stammende Fundbestand der Kyjatice Kultur widerspiegelt ein ganz anderes Bild, sowohl hinsichtlich der Rolle der verschiedenen daran beteiligten Volksgruppen, als auch des Beginns der Kultur. Um die Geschichte der Kyjatice Kultur richtig erfassen zu können, ist eine Untersuchung der Siedlungsform, des Bestattungsbrauches ihres Volkes, eine sorgfältige Analyse der Töpferei und des Bronzegewerbes nötig.

Wir unterscheiden drei verschiedene Hauptsiedlungsformen der Kyjatice Kultur: nicht befestigte Freiluftsiedlungen, Erdburgen und Höhlenwohnungen.

Die nicht befestigten, einschichtigen Siedlungen bestanden aus eingetieften Wohnstätten und lagen im Ufergelände von Flüssen oder Bächen.

Im nordungarischen Bergland gibt es zahlreiche prähistorische befestigte Siedlungen. Ein Teil derselben wurde vom Volk der Piliny Kultur in der Spätbronzezeit gebaut (Kisterenye, Benczúfalva, Felsőtárkány, Bükkaranyos), der größere Teil aber entstand zur Zeit der Kyjatice Kultur (Romhány, Szanda, Mátraszentimre, Szilvásvár, Sály, Bükkzentlászó, Tapolca), beziehungsweise wurde kontinuierlich bewohnt (wie beispielsweise Felsőtárkány, Benczúfalva). Dieser Gruppe ist wahrscheinlich auch die Siedlung Dédes-Földvár zuzuordnen. Das genaue Alter der letztgenannten Siedlungen ist uns noch nicht bekannt, weil dort noch keine Funde zum Vor-

schein gekommen sind, strukturell aber gleichen sie den Erdburgen, die — wie es durch Funde bezeugt ist — von dem Volk der Kyjatice Kultur gebaut wurden. Die auf Berggipfeln gelegenen Siedlungen umgibt ein Erdwall und Graben. Die im Bükkgebirge gelegenen Erdburgen Bükkaranyos-Földvár und Kisgyőr-Hársasvár gehören einem anderen Erdburg-Typus an. Sie sind nur von einem Graben umgeben. Ausgrabungen fanden nur in Bükkaranyos-Földvár statt und die hier gehobenen Funde gehören der Piliny Kultur an. Im südlichen Grenzgebiet des Volkes der Kyjatice Kultur — im Bükk- und Mátragebirge — fanden sich insgesamt elf Erdburgen, an der Westgrenze drei, während uns aus den nördlichen und östlichen Grenzgebieten überhaupt keine Erdburgen bekannt sind. Im Osten bildete der Fluß Hernád die natürliche Grenze zwischen dem Siedlungsgebiet der Völker der Kyjatice und Gáva Kultur.

Eine Untersuchung der geographischen Lage der Erdburgen läßt darauf schließen, daß die Völker der Kyjatice und Gáva Kultur in Feindschaft miteinander lebten.

Die dritte Siedlungsform des Volkes der Kyjatice Kultur waren die Höhlenwohnungen. Beinahe aus allen Höhlen des südostslowakischen Kalksteingebirges und auch aus allen bewohnbaren Höhlen des nordungarischen Bükkgebirges waren Denkmäler des Volkes der Kyjatice Kultur zutage gekommen. Die genaue Zeitbestimmung dieser Funde ist überaus schwierig, da Formen und Verzierung der Kyjatice-Keramik eine geraume Zeitlang unverändert blieben. Daran aber, daß dieses Volk bereits in der Hallstatt A Periode die Mehrzahl der Höhlen besiedelt hatte, ist kein Zweifel. Dies bestätigt die Analogie mit den Keramiktypen und Ausschmückungen der Piliny Kultur und auch einige Bronzegeräte. Die Keramikfunde der kleineren Höhlen gehören in diese Periode, denn später waren nur mehr die größeren Höhlen bewohnt. Sichere Keramik- und Bronzefunde der Hallstatt B Periode sind uns aus folgenden Höhlen bekannt: Puskaporos (Taf. VII. 3—4.), Búdöspet (Taf. X. 1.), Szendrő (Taf. XXI. 3., 9.) und Aggtelek.⁴¹ Hier müssen — in Anbetracht der publizierten Funde — auch die südslowakischen Höhlen von Jasov und Lednice erwähnt werden.⁴²

Die gleiche Ursache, die das Volk der Kyjatice Kultur zwang, sich in die Wildnis der Bergwelt zurückzuziehen und in Höhlen zu wohnen, mochte sie auch veranlaßt haben, Erdburgen zu bauen: das Volk der Gáva Kultur hatte nämlich die Theiß überschritten und drang in ihren Siedlungsraum ein. Das Volk der Pilinykultur — die Vorbevölkerung dieses Gebietes — hatte auch den am Fuß des Gebirges gelegenen nördlichen Teil der Tiefebene besetzt gehalten, aus Höhlen der Bergwelt sind uns keine Funde dieser Kultur bekannt. Demgegenüber aber war das Hauptsiedlungsgebiet des Volkes der Kyjatice Kultur das Bergland, aus Gegenden am Fuß des Mátra — und Bükkgebirges sind nur spärliche Funde dieser Volksgruppe zum Vorschein gekommen. Die Volksgruppen der Kyjatice Kultur zogen sich wahrscheinlich vor dem vorrückenden Volk der Gáva Kultur in die Berge zurück und ließen sich in den Höhlen nieder. Um diese Zeit begannen sie wahrscheinlich auch die Erdburgen zu errichten und bewohnten in der Folge nur die größeren, geräumigen Höhlen.

Das *Bestattungsbrauchtum* des Volkes der Kyjatice Kultur ist uns durch die Erschließung des Gräberfeldes von Szajla in Nordungarn bekannt. Hier konnten beinahe hundert Gräber freigelegt werden. Es waren dies ausnahmslos mit Steinen bedeckte Brandgräber. Darunter gab es einige, in denen der Leichenbrand mit Keramikscherben vermischt in der gebrannten, stark rußgeschwärzten Erde verstreut vorgefunden wurde. Bestattungen dieser Art wurden in der Slowakei in den Gräberfeldern der Lausitzer- und der Válcultur beobachtet [44]. Weil im Siedlungsraum der Válcultur mit Ausnahme des Gräberfeldes von Hetény (Chotin) anderswo derartige Bestattungen nicht erschlossen wurden, auf dem Stammgebiet der Lausitzer Kultur [45] aber vorkommen, kann die Verbreitung dieser Bestattungssitte in Nordungarn mit dem Erscheinen der Lausitzer Volksgruppen erklärt werden.

Auch die anderen Bestattungssitten, die im Gräberfeld von Szajla beobachtet werden konnten, sind für den Ritus der Brandbestattung bezeichnend; die Steinüberdeckung der Gräber, die Urnen mit dem Leichenbrand waren mit einer Schüssel zugedeckt, neben den Urnen standen kleinere Tongefäße, es fanden sich auch Tierknochen und symbolische Gräber ohne Leichenbrand.

In einigen von Volksgruppen der Kyjatice Kultur bewohnten Höhlen Oberungarns wurden einige Gräber erschlossen, deren Bestattungsritus von dem der allgemein üblichen Brandbestattungen abweicht. Mit der Frage der Totenbestattung in den südslowakischen Höhlen befaßte sich eingehend J. Barta. Die in der Höhle Majdo—Hrasko gefundenen, aus menschlichen Schädelknochen angefertigten, wahrscheinlich kultischen Zwecken dienenden Masken ließen vermuten, daß einige Höhlen Kultstätten gewesen sein dürften, und daß ein Teil der dort vorgefundenen Skelette von geopfertem Menschen stammt, beziehungsweise, daß es sich um rituale Bestattungen handelt [48].

In Nordungarn hatte man bislang nur in der Baradla-Höhle von Aggtelek Skelettbestattungen entdeckt. Jenő Nyáry ließ 1876 als erster im Gang, der zur Csontház-(Knochenhaus)-Höhle führt, mehrere Gräber erschließen [49]. In den 1920-er Jahren legte Ferenc Tompa in der Csontház-Höhle ein Skelett in gestreckter Rückenlage frei, daneben lag ein aus mehreren Gegenständen bestehender Bronze-Hortfund [50]. Wahrscheinlich gehören diese Bestattungen in die Früheisenzeit.

Die *Keramik* des Volkes der Kyjatice Kultur schöpfte ihren Formen- und Musterschatz aus drei verschiedenen Quellen. Der Töpferkunst der Urbevölkerung — das heißt des Volkes der Piliny Kultur — sind folgende Keramiktypen entlehnt:

niedrige Urnen mit ausladendem Rand und horizontal gerieftem Hals (Taf. I, 1, 2, 15; Taf. XIV, 14; Taf. II, 10, 13; Taf. XIV, 3; Taf. VI, 5; Taf. VIII, 7—8, 10; Taf. XII, 5, 7—8, usw.) [58—63]; zweihenkelige Urne mit kurzem geschweiftem Hals (Taf. I, 3—4) [64]; zweihenkelige Urne mit geradem Rand (Taf. I, 8; Taf. XVIII, 5) [65]; Schüsseln mit geradem oder ausladendem Rand, mit oder ohne Henkel (Taf. I, 10; Taf. II, 7, 8; Taf. XVI, 3—13, 15, 17. Taf. XVII, 1, usw.) [77]; Schüssel mit gezipfeltem Rand (Taf. XVII, 2) [80]; Schüssel mit eingezogenem Rand, mit und ohne Henkel (Taf. II, 11; Taf. III, 6; Taf. IV, 18; Taf. VIII, 9; Taf. XVI, 4; Taf. XVIII, 14—15; Taf. XXI, 12); zweihenkelige

ges kleines Gefäß mit zylindrischem Hals (Taf. I. 12) [92]; großer Henkelkrug (Taf. XIV. 7, 12—13, 16) [97]; kleines Henkelgefäß (Taf. I. 16—17; Taf. II. 5, 18; Taf. IV. 4, 17; Taf. IX. 1—3; Taf. XI. 8; Taf. XII. 2; Taf. XIII. 2—3; Taf. XVII. 13, 15, 18—19, 21—22) [98]; einhenkelige schmale, geriefte Schale (Taf. XIX. 12) [109].

Das Volk der in Nordungarn eingewanderten Lausitzer Kultur brachte folgende Gefäßtypen mit: die doppelkonische Urne (Taf. XIX. 3; Taf. XV. 1—2) [66—69]; unverzierte Urne mit geradem Rand und kegelstumpfförmigem Hals (Taf. II. 12; Taf. XV. 3; Taf. XIX. 13) [70]; ein kleines doppelkonisches Gefäß mit zwei Henkeln (Taf. I. 5; Taf. XV. 15) [93] und ohne Henkel (Taf. XV. 11, 14) [94]; halbkugelförmiges, zweihenkeliges kleines Gefäß (Taf. I. 14) [95]; das eingedrückt-kugelförmige kleine Gefäß ohne Henkel (Taf. I. 13) [96]; inwendig verzierte Schale (Taf. XVIII. 4, 11; Taf. XI. 5, 9; Taf. XXII. 6; Taf. XX. 8; Taf. VI. 3; Taf. IV. 5, 14, 15) [102—108]; einige Formen der zweihenkeligen Buckelgefäße mit Fingerabdruck-Rippenverzierung (Taf. I. 14, 18, 20; Taf. II. 4, 15, usw.) [86—91].

Die Keramik der westungarischen Urnenfelderkultur ist durch folgende Formen vertreten: Urne mit kegelförmigem Hals und ausladendem Rand (Taf. I. 11; Taf. II. 1, 6, 9; Taf. XIV. 8—9; Taf. XX. 3) [71]; eingedrückt-kugelförmige zweihenkelige Urne mit geradem Rand (Taf. I. 7) [72]; geradrandige Urne an der Schulter waagrechte Facettierung (Taf. XIX. 5) [73—74]; inwendig verzierte Schüssel (Taf. XX. 7) [82]; Schüssel mit eingezogenem, facettierten Rand (Taf. III. 2) [83]; Schüssel mit eingezogenem, turbanförmig-gedrehtem Rand (Taf. IV. 22) [84—85]; Schale mit Facettierung (Taf. XVII. 14); halbkugelförmige, einhenkelige Schale (Taf. II. 2, 14, 17; Taf. XVII. 16, 20, 23—24; Taf. XVIII. 10, 12; Taf. XX. 5, 6) [99—100]; henkelige, schmalschultrige Omhalos-Schale (Taf. I. 9; Taf. XVIII. 7—9) [101]; zum Teil zweihenkelige Töpfe mit Buckeln und fingereingedrückte Rippenverzierung. Für den letzten Abschnitt der Keramik der Kyjatice Kultur ist bereits das Auftreten präskythischer Formen und der Keramikformen der Hallstatt C Periode bezeichnend, wie Urnen (Taf. XX. 1—2) [76], Schüssel mit buckelverziertem Rand (Taf. XIX. 10) [81], bauchiges Töpfchen (Taf. XX. 19) [112], Schalen mit Doppelknotengriffen (Taf. XX. 3, 10) [111].

Die Facettierung und turbanförmige Verzierungen treten erstmalig in der Keramik der jüngeren Hügelgräberkultur auf, von der sie dann auch von anderen Volksgruppen übernommen wurden. Da sie gegen Ende der Spätbronzezeit und zu Beginn der Früheisenzeit im Karpatenbecken allgemein verbreitet waren, kommen sie als Kennzeichen wechselseitiger Beziehungen nicht in Frage. In der Töpferkunst der nordungarischen Pilyu Kultur hatte diese Verzierungsart ihre lokalen Vorformen. Von hier hatte das Volk der Kyjatice Kultur beispielsweise das Fingertupfenmuster (Taf. VI. 1; Taf. XII. 3), das gestrichelte Dreiecksmotiv (Taf. XIV. 1), das kannelierte Buckel und das vertikale Strichgruppenmuster (Taf. XIV. 6, 12) übernommen. Die innere Ausschmückung der Trinkschalen mit kannelierttr Punktverzierung (Taf. X. 1), die von den eingedrückten Punkten ausgehende schräge Schraffierung (Taf. XI. 7) stammen aber aus der Lausitzer Kultur [118]. Aus dem Fundbestand der Kyjatice Kultur waren auch für die Töpferkunst der Gáva Kultur

kennzeichnende Relikte zum Vorschein gekommen (Taf. V. 1—4) [119]. Es versteht sich wohl von selbst, daß die Keramik der Kyjatice Kultur auch die üblichen Dekorationselemente der Spätbronzezeit und der Früheisenzeit fingeringedrückte Rippenverzierung, Buckelverzierung, Riefen und Kannelüren übernommen hatte. In ihrem Formenschatz spielen die von Piliny und der Lausitzer Kultur übernommene Zierelemente die bedeutendste Rolle.

Über das *Metallgewerbe* der Kyjatice Kultur sagen die geborgenen Bronzegegenstände der Gräberfelder nicht viel aus. Das Urnengräberfeld von Szajla mit seinen beinahe hundert Bestattungen lieferte nur wenige Bronzegegenstände. Zu erwähnen wäre ein Rasiermesser aus Bronze, dessen Klinge oval, innen ausgeschnitten war. Es war in der Hallstatt A Periode im Gebrauch [120]. Die in Szihalom gefundene Nadel mit dem trichterförmigen Kopf und dem dicken Hals dürfte ebenfalls in der Hallstatt A Periode entstanden sein. Aus den vom Volk der Kyjatice Kultur bewohnten Höhlen aber sind uns mehr Bronzegegenstände bekannt. Ein Teil dieser Bronzegeräte gehört zu Typen, die lange Zeit hindurch gebräuchlich waren (Taf. VIII. 1—3; Taf. XXI. 5—6; Abb. 2, 2—3). Aus der Hallstatt A Periode stammen das in der Höhle von Szendrő zum Vorschein gekommene Tüllenbeil (Abb. 2, 1), das in der Kölyuk-Höhle gefundene Rasiermesser (Taf. XXI. 7), aus der Höhle von Aggtelek zahlreiche Bronzegegenstände und ein Goldfund [122—126, 128]. In Aggtelek fand Ferenc Tompa auch eine Harfenfibel, die in der Hallstatt B Periode angefertigt wurde [127]. Die Bogenfibel aus der Takács Menyhért Höhle von Jászó datiert J. Böhm auf die Wende der Hallstatt B-C Periode [130].

In der Höhle Csengőbarlang von Szendrő-Ördöggát fanden sich sogar skytische Relikte wie: bronzene Pfeilspitzen, vergoldete Bronzeringe und ein könchner Köcherschmuck [131].

Im Siedlungsgebiet des Volkes der Kyjatice Kultur gelegenen Bükkszentlászló-Nagysánc waren auch zwei Bronzefunde ans Licht gekommen, beide sind Nachlassenschaft der Hallstatt B Periode.

Die zusammen mit den Keramikfunden zum Vorschein gekommenen Bronzegegenstände bezeugen, daß das Volk der Kyjatice Kultur seit der Hallstatt A Periode bis zum Erscheinen der Skythen in Oberungarn lebte. Somit gelten auch die aus dieser Epoche stammenden und in ihrem Siedlungsgebiet zutagegekommenen Bronze-Schatzfunde als ihre Nachlassenschaft. Über die Untersuchung dieser Funde haben wir bereits berichtet. Hier müssen wir wiederholen, daß das Volk der Kyjatice Kultur einesteils vom Bronzegewerbe der Vorbevölkerung — der Piliny Kultur — (Armschutzspiralen, Handschutzspiralen, schraffierte Armringe mit rundem Querschnitt), andernteils aber auch von den Urnenfelder- und Lausitzer Kulturen (Schwerter vom Liptó-Typus, Schnalengriffschwerter, Sicheln, Tüllenbeile, Lanzen spitzen, Posamenteriefibeln, Brillen- und Harfenfibeln, Lappenbeile, Schalen von Kirkendrup Typus), und von dem Metallgewerbezentrum der oberen Theißgehend und Siebenbürgens (Tüllenbeile, Bronzekeessel) Gegenstandstypen übernommen hat [132].

Die Depotfunde, die als Nachlassenschaft der Kyjatice Kultur gelten können, lassen sich zeitlich auf zwei Gruppen teilen. Die der ersten Gruppe

angehörenden Depotfunde von Püspökhátvan [133], Ecseg [134], Nógrádmárcal [135], Recsk [136], Gyöngyössolymos [137], Füzesabony [138], Zsujta [139], Keresztéte [140] dürften in der zweiten Hälfte der Hallstatt A Periode vergraben worden sein. In die Hallstatt B Periode gehören die Depotfunde von Érsekúdvkert [141], Benczúrfalva-Majorhegy [142], Kács [143], Borsodgeszt [144], Szendrölád [145], Bükkaranyos II., Bükkszentlászló I—II., Szikszó [146], Aggtelek [147], Mezőkövesd I—II [148].

Bezeichnend für den letzten Abschnitt des Metallgewerbes des Volkes der Kyjatice Kultur ist die Übernahme von Gegenständen präskythischer Prägung (z. B. der Depotfund von Szanda [149] und der 1967 in Fügöd erschlossene Depotfund). Der Weiterentwicklung des Metallgewerbes setzte das Erscheinen skythischer Volksgruppen ein Ende.

Die Untersuchung der Nachlassenschaft des Volkes der Kyjatice Kultur — ihrer Keramik und des Metallgewerbes — ließ drei grundlegende Schichten erkennen. Es konnte ermittelt werden, daß sich das Volk der Kyjatice Kultur aus der Verschmelzung von Volksgruppen der ortsansässigen Pilinyer-, der Slowakisch-Lausitzer und der westungarischen Urnenfelder Kultur herausgebildet hatte.

In der Spätbronzezeit bewohnte das Volk der Piliny Kultur die Gebiete Nordungarns und der Südostslowakei. Zu Beginn der Hallstatt A Periode drang das Volk der slowakischen Lausitzer Kultur in ihren Siedlungsraum ein. Ein Teil der Pilinyer Bevölkerung wanderte südwärts ab, während der größere Teil in seinen Wohnstätten verblieb und sich mit den Eroberern vermischte. In dem gebirgigen Teil der Südostslowakei bildeten die Lausitzer-, in dem an die Große Ungarische Tiefebene grenzenden Teil Nordungarns die Pilinyer Volksgruppen die Mehrheit der Bevölkerung der Kyjatice Kultur (z. B. Gräberfeld von Szajla).

Gleichzeitig mit den von Nord nach Süd-Südwest, gerichteten Völkerbewegungen können wir in Nordungarn auch eine andersorientierte Wanderung der Bevölkerung beobachten. Von jenseits der Theiß war das Volk der Gáva Kultur aufgebrochen, überschritt die Theiß und fiel in den nördlichen Teil der Tiefebene ein. Es besetzte auch das ostwärts vom Fluß Hernád gelegene Siedlungsgebiet des Volkes der Piliny Kultur. In diesem Raum ist das massenhafte Weiterleben des Volkes der Piliny Kultur durch Funde nicht bestätigt. Das Volk der Gáva Kultur hatte nicht nur die Bevölkerung dieses Gebietes vertrieben, es wurde auch zu einem feindlichen Nachbarn des in der Berglandschaft hausenden Volkes der Kyjatice Kultur, das seinem weiteren Vordringen im Wege stand. In der Gebirgsgegend fanden sich nur einige für die Gáva Kultur bezeichnende Streufunde, die aber keinesfalls die dortige Ansiedlung dieses Volkes oder seine Teilnahme an der Ausgestaltung der Kyjatice Kultur bezeugen.

Der dritte Partner, der an der Herausbildung der Kyjatice Kultur mitbeteiligt war, war eine Volksgruppe der westungarischen Urnenfelderkultur, die bereits zur Zeit der Piliny Kultur mit den in Nordungarn lebenden Volksgruppen in Beziehung stand. Dies ist außer der wechselseitigen Übernahme der Bronzegegenstände [156] auch durch die Keramikfunde des Grä-

berfeldes von Gelej im nördlichen Teil des Tieflandes belegt, wo sich neben Spätpilinyer Formen auch aus Westungarn stammende Typen gefunden hatten. Zu Beginn der Hallstatt A Periode müssen wir auch mit eingewanderten Volksgruppen rechnen. Bestätigt wird dies durch westungarischen Keramikfunde in der von Erzsébet Patek in Mezőcsát erschlossenen, aus dieser Zeit stammenden Siedlung. Es wäre denkbar, daß diese Volksgruppe zu einer späteren Welle jener westungarischen Population gehörte, die den südlichen Teil der Tiefebene bevölkerte und aus der sich die Csorva-Gruppe herausgebildet hatte [15]. Bereits zur Zeit der Vádkultur — seit der Mitte der Hallstatt A Periode — waren westungarische Volksgruppen in größerer Zahl in Nordungarn eingewandert und dort sesshaft geworden. Dies ist durch zahlreiche Keramiktypen im Denkmalgut der Kyjatice Kultur, die sich auf die Vádkultur zurückführen lassen, bewiesen.

Das Volk der Vádkultur dürfte bei Budapest die Donau überquert haben (Fundorte: Sashalom, Zugló, Kerepes [154], Szada, Pécel [155]) und erreichte südlich von der Mündung der Zagyva auch die Theiß (Tiszavárkony, Szolnok-repülőtér [156]). Es besetzte die südlich des Hügellandes von Gödöllő und der Linie Galga-Zagyva gelegenen Gebiete, doch in dem nördlich und nordöstlich davon gelegenen Landteil konnten sich nur kleinere Gruppen niederlassen, die dann in dem dortigen Volkstum aufgingen. Im südlichen Teil der Donau-Theißgegend hatte wohl das Volk der Csorva-Gruppe der Expansion des Volkes der Vádkultur den Weg versperrt.

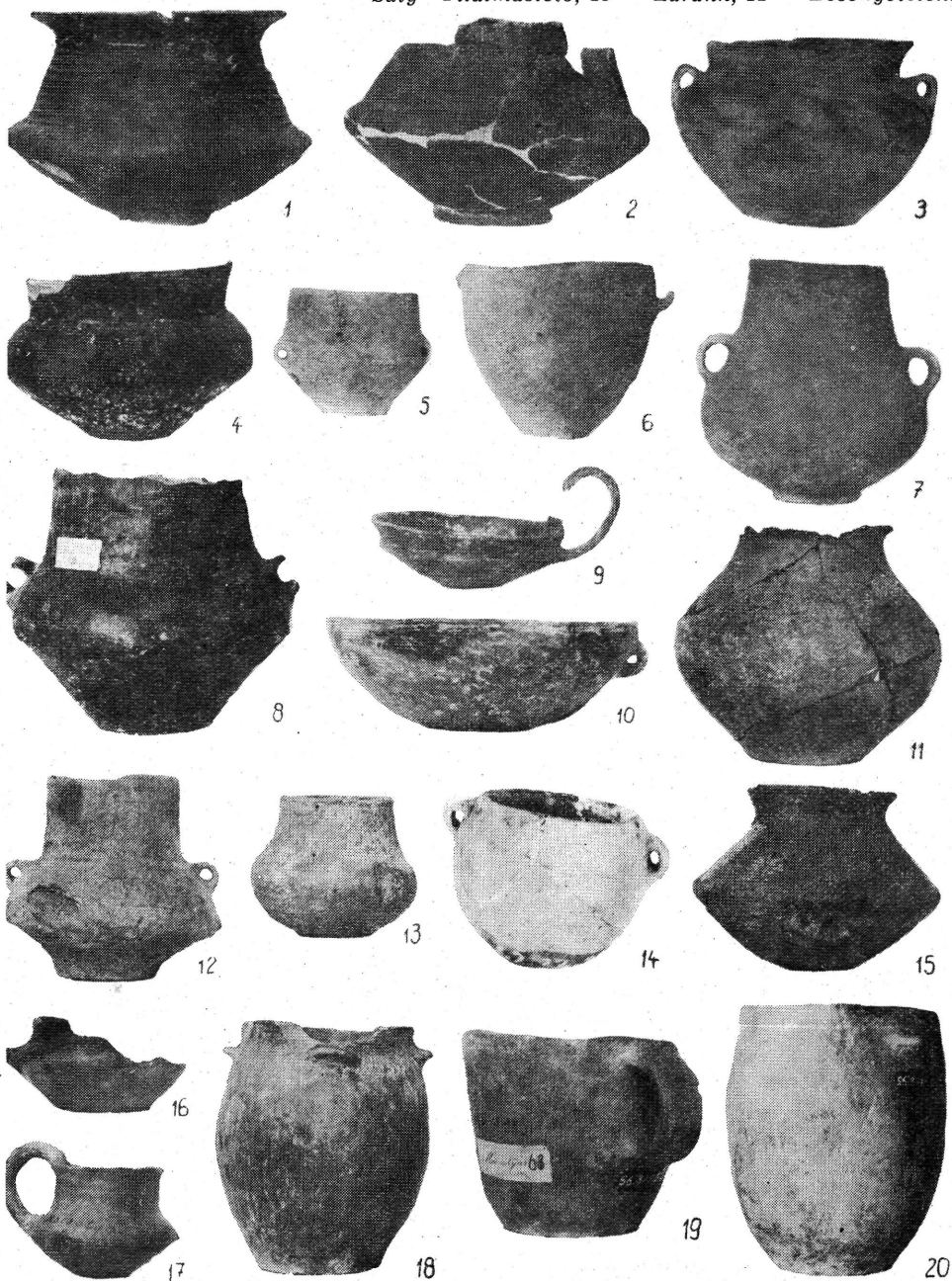
Als die Volksgruppen der Vádkultur im nordungarischen Siedlungsgebiet des Volkes der Kyjatice Kultur erschienen, bestanden die früheren westungarischen Beziehungen weiter fort. Ihre Einwanderung und Ansiedlung verlief allem Anschein nach friedlich, weil sie keinen Bruch im Leben des Volkes der Kyjatice Kultur verursachte, vielmehr mit neuen Elementen zur Weiterentwicklung der Kultur beitrug.

Die engen Beziehungen, die sich zwischen dem Volk der Kyjatice Kultur und den Völkern der Lausitzer- und Vádkultur entwickelt hatten, dauerten während des Bestehens der Kyjatice Kultur unvermindert weiter fort. Auch im jüngeren Denkmalgut der Kyjatice Kultur — das auf die Hallstatt B Periode datiert werden kann — sind Denkmäler der Lausitzer- und Vádkulturen vorhanden. Ebenso fanden sich in den slowakischen und westungarischen Fundstellen aus der Hallstatt A₂-B Periode Urnen vom Kyjatice-Typ (Zvolen, Chotin, Nyergesújfalu). Allem Anschein nach hatten sich auch die anfangs zwischen den Völkern der Kyjatice und der Gáva Kultur bestehenden Feindseligkeiten entspannt. Als Beweis hierfür dürften die für das Volk der Gáva Kultur typischen Funde (von Aggtelek, Borsodharsány, Miskolc: Taf. V. 1—4, Aldebrő) gelten. Das gleiche bezeugen auch Keramiktypen, die das Volk der Gáva Kultur von der Bevölkerung Oberungarns übernommen hat (um nur die inwendig verzierten Schalen zu nennen).

An der Südgrenze des Siedlungsgebiets des Volkes der Kyjatice Kultur — am Fuß des Mátra- und Bükkgebirges — erschien in der Hallstatt B Periode eine präskythische Volksgruppe, die von Erzsébet Patek „Volksgruppe Mezőcsát“ benannt wurde [157]. Im Bergland lebte das Volk der Kyjatice Kultur unbehelligt weiter. Die dort gefundenen präskythischen Bron-

I. tábla

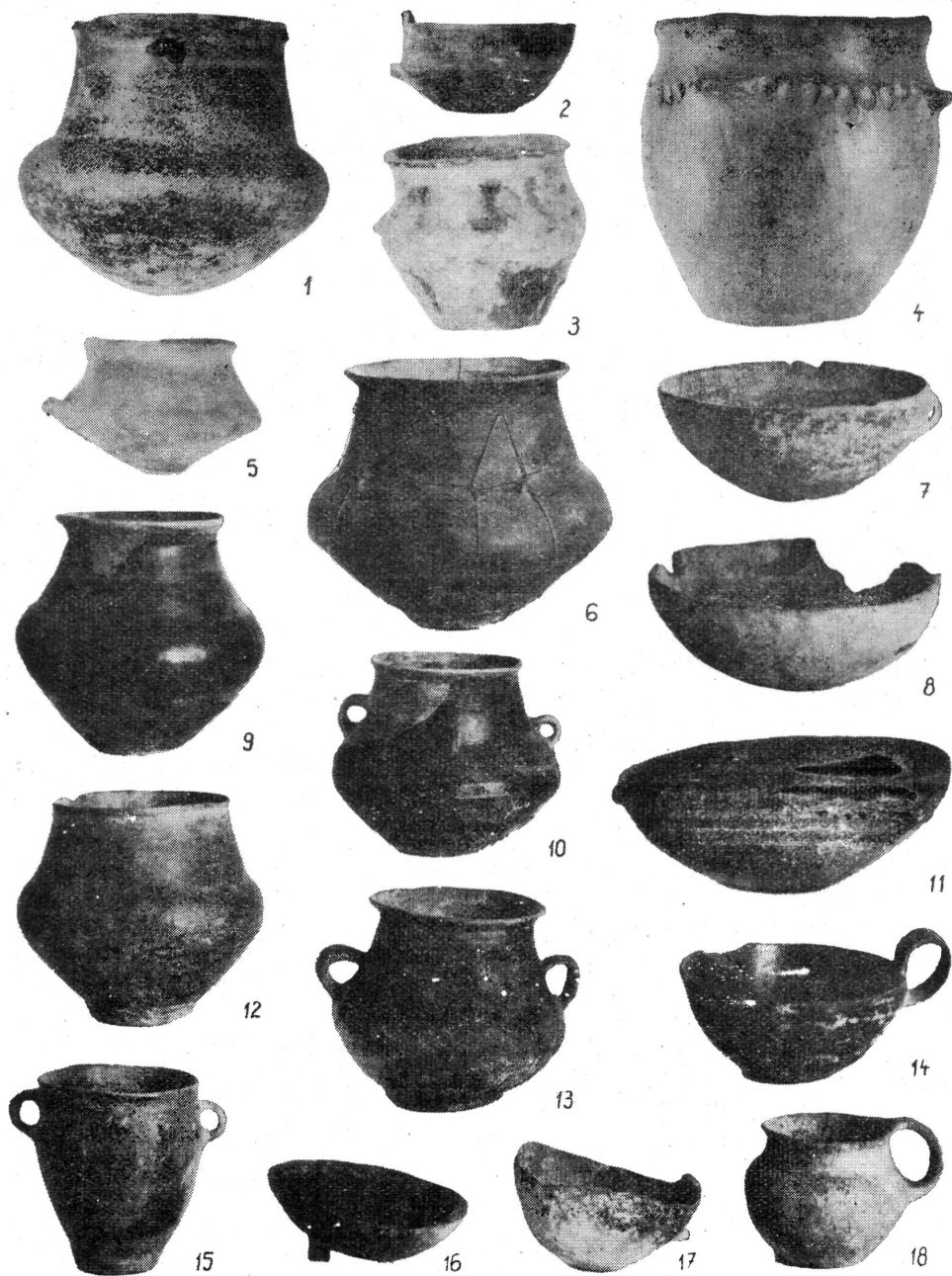
1—6, 9 — Zagyvapálfalva, 7 — Szécsény, 8, 10, 12—14, 16—20 —
Sály—Tilalmastető, 15 — Zaránk, 11 — Besenyőtelek.

II. tábla

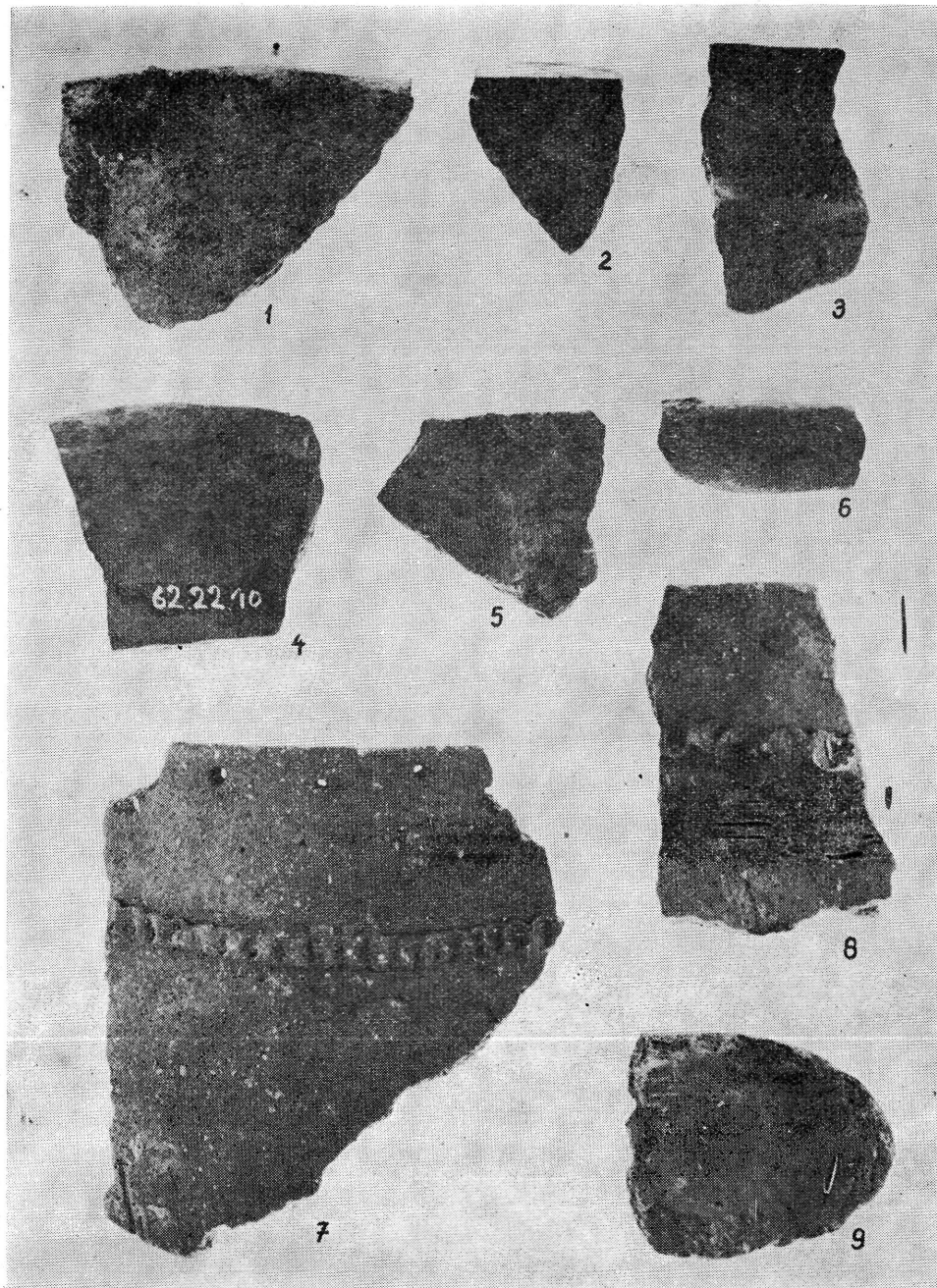
1, 3–5 — Sály–Tilalmastető, 2 — Tard, 6–18 — Borsodharsány.

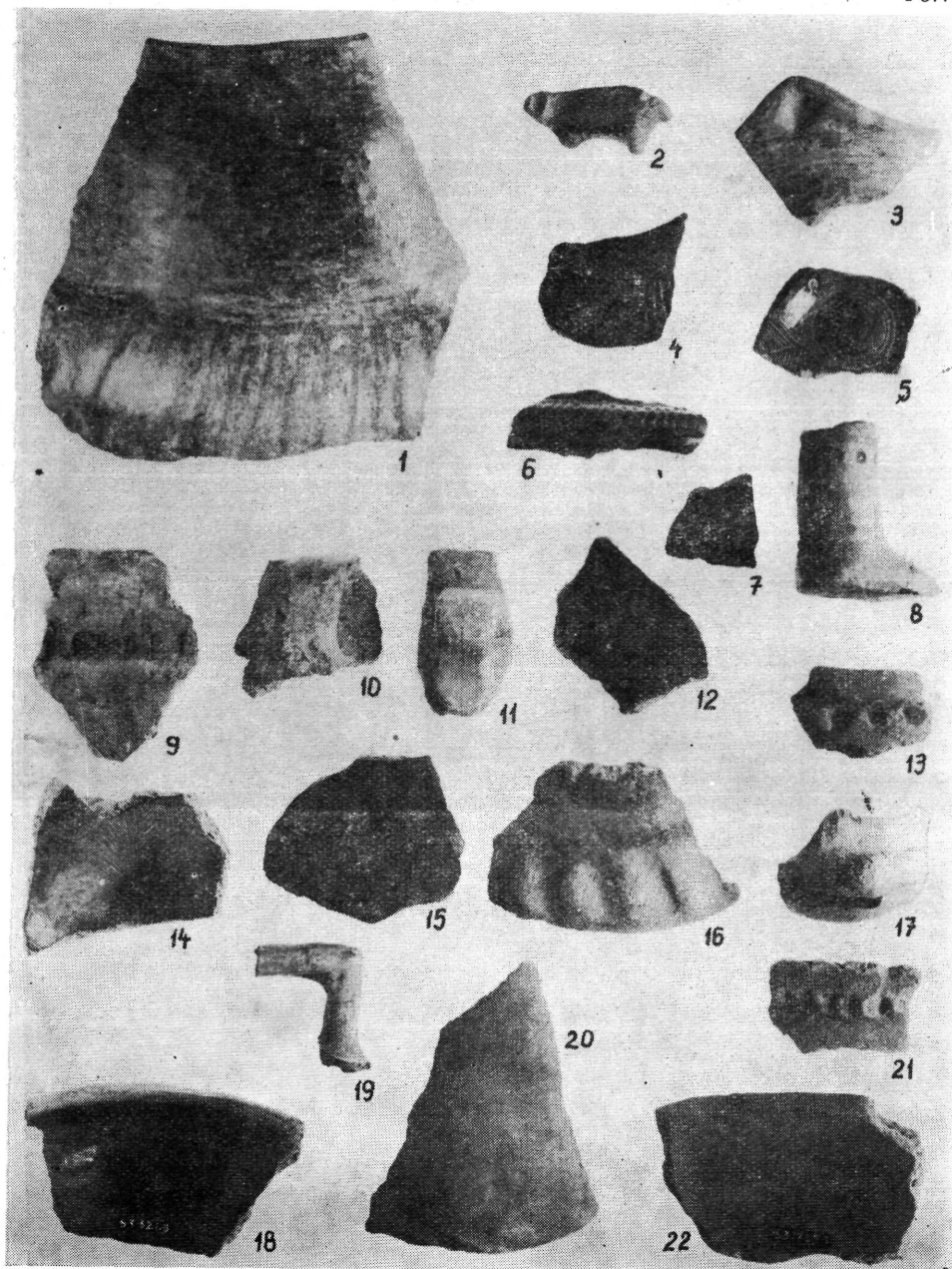
III. tábla

Cserépfalu—Mésztető.

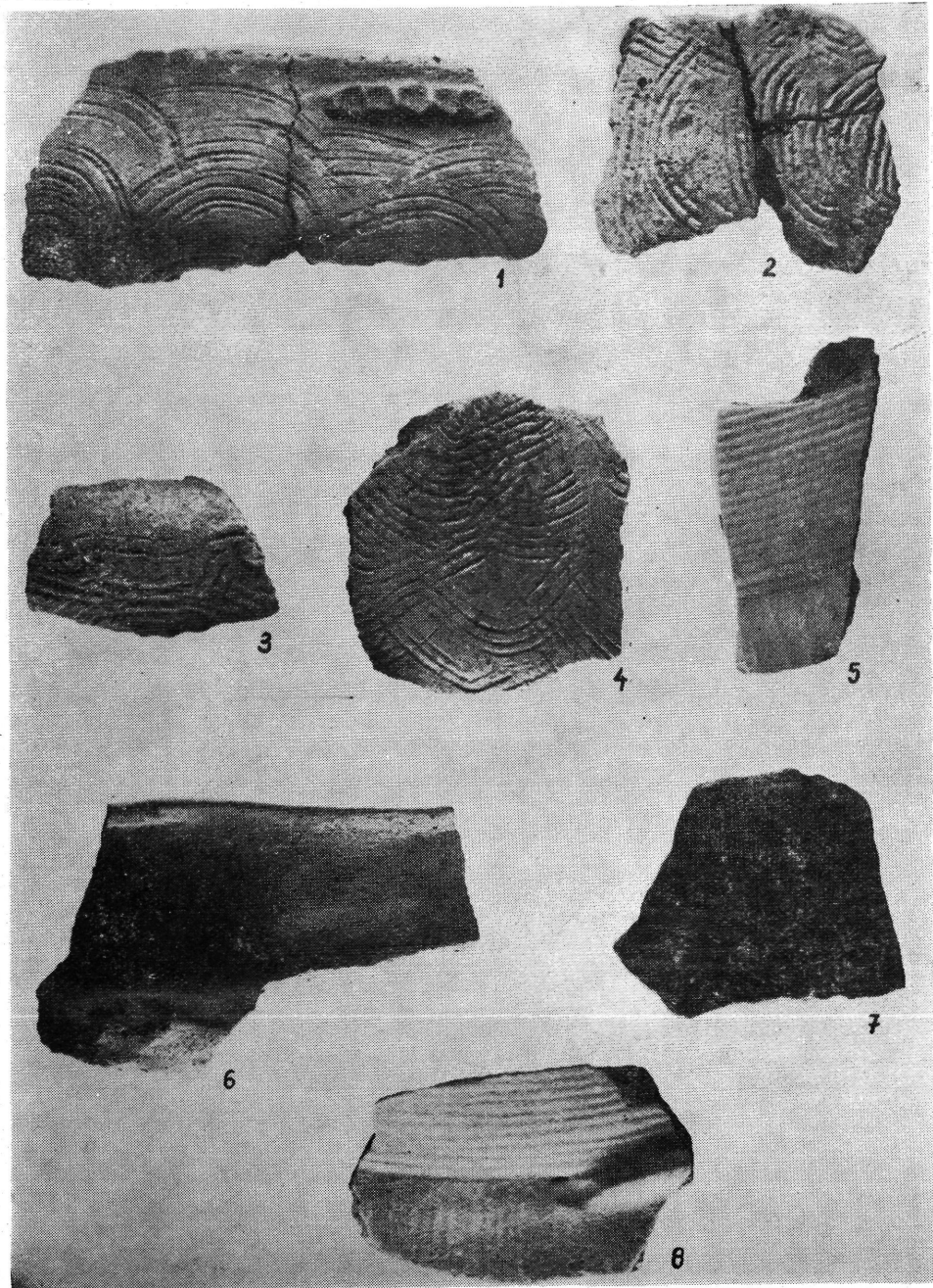
IV. tábla

1—4, 6 — Miskolc—Rendező pu., 5 — Miskolc—Dudujka, 7 — Szilvássvár, Istállóskői barlang, 8 — Sály—Vízoldal, 10—11 — Miskolc—Háromkúti barlang, 12 — Miskolc, tapolcai vízes-barlang, 13, 16, 17, 21 — Sály, 14—15 — Edelény, Borsod—Derékegyháza, 18—20 — Sajószentpéter—Duzsnokpuszta, 22 — Forró.

V. tábla

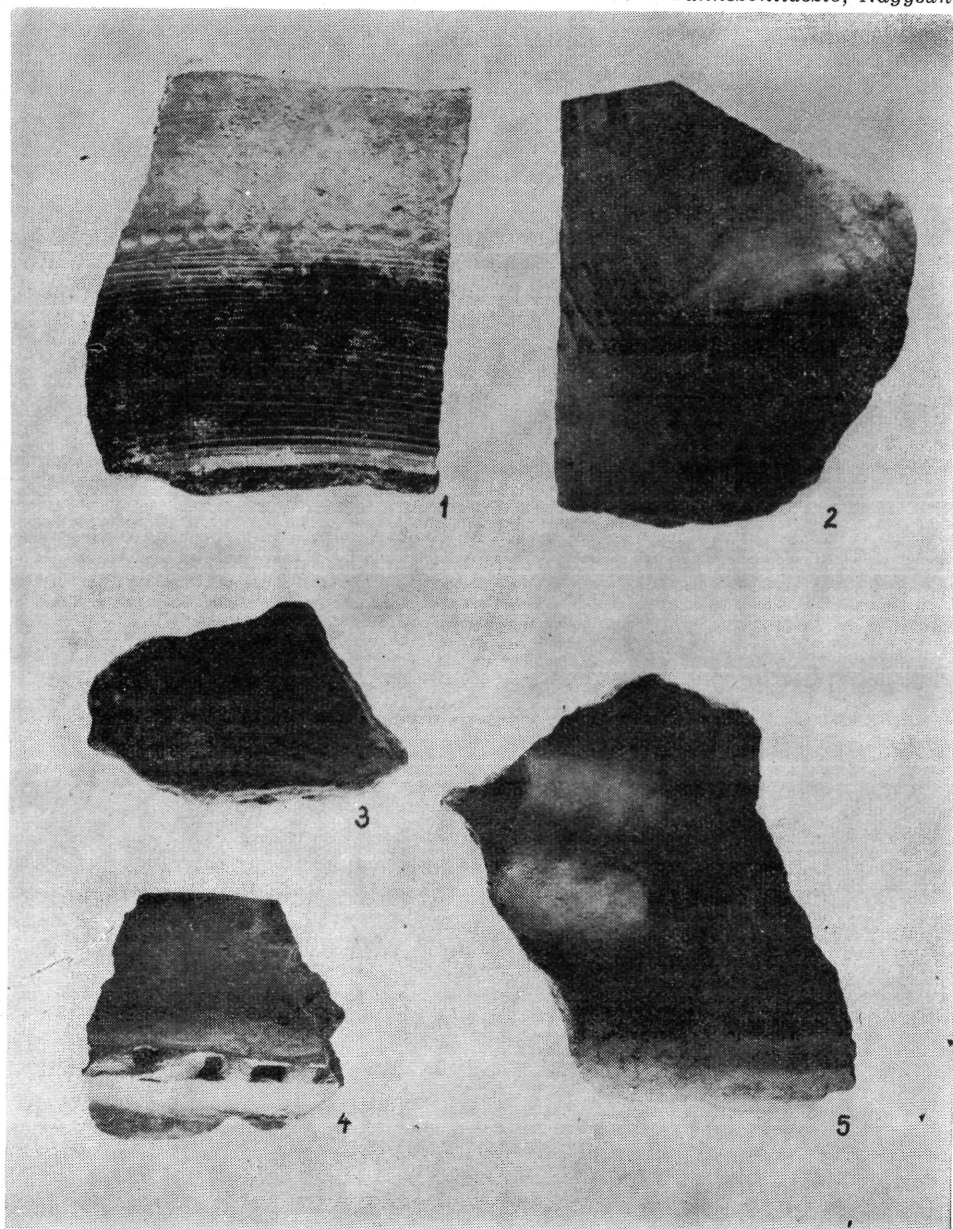
Miskolc, Soltész Nagy Kálmán utca

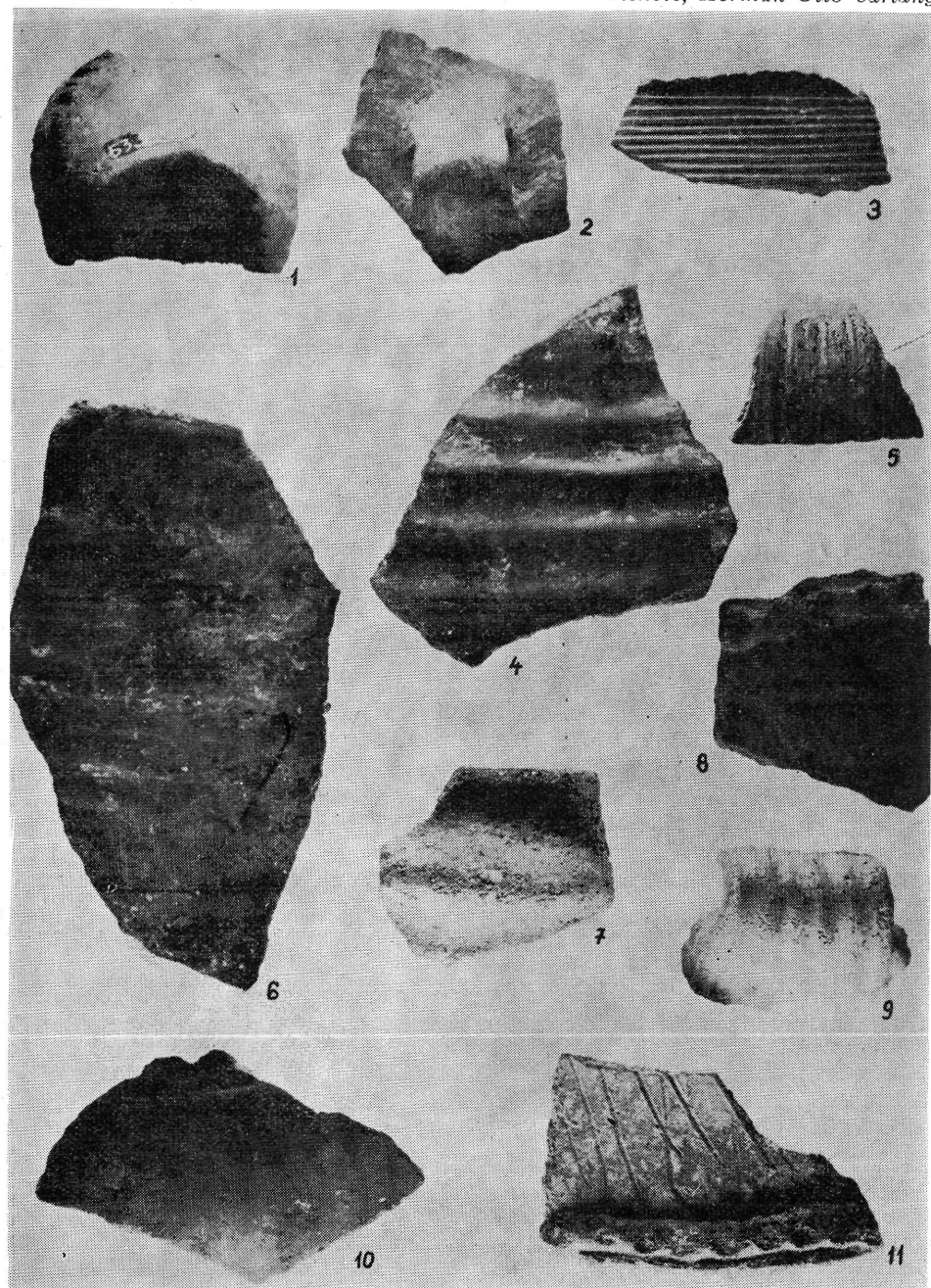
VI. tábla

Bükkszentlászló, Nagysánc.

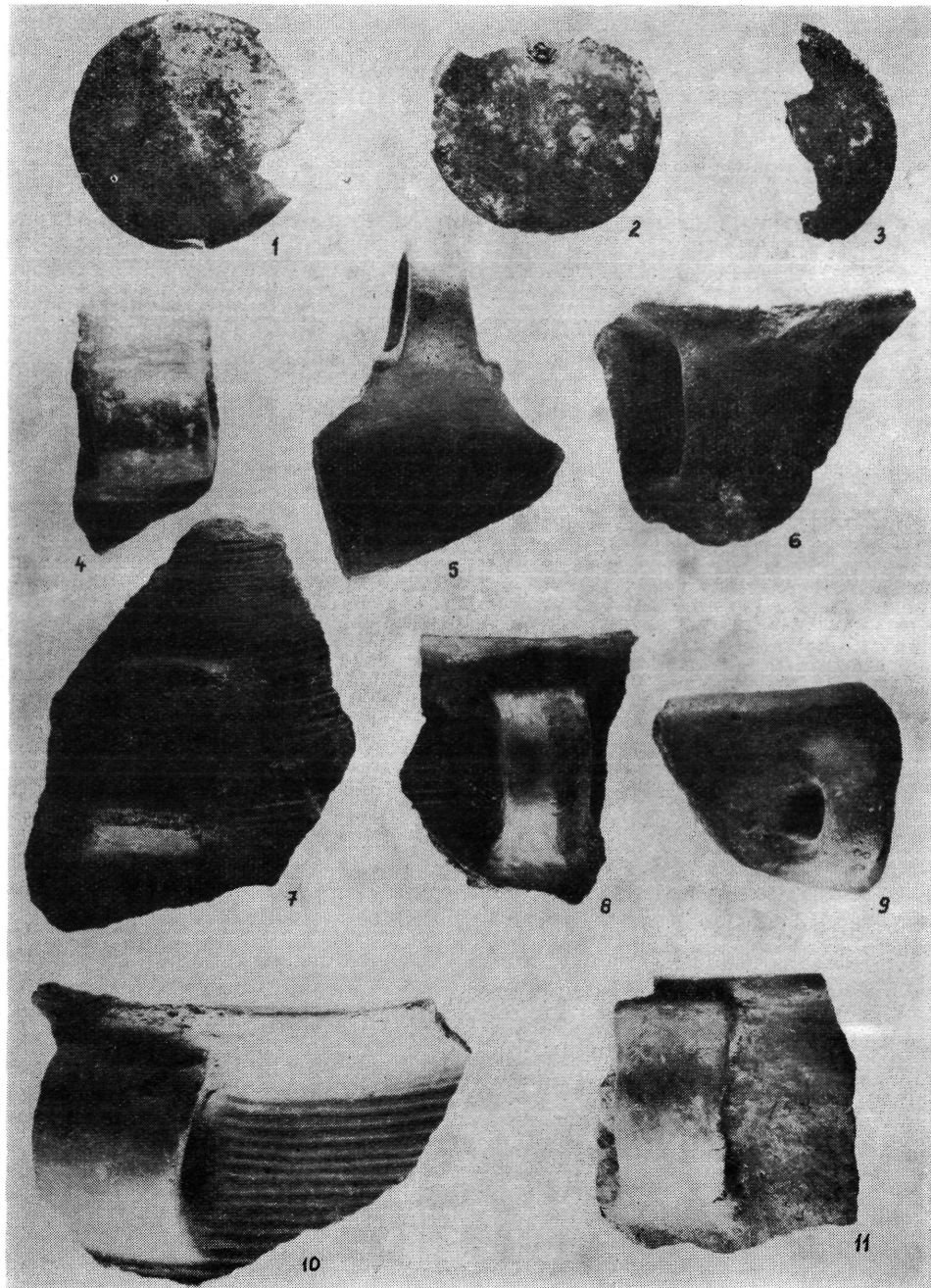
VII. tábla

Miskolc, Herman Ottó barlang.

VIII. tábla

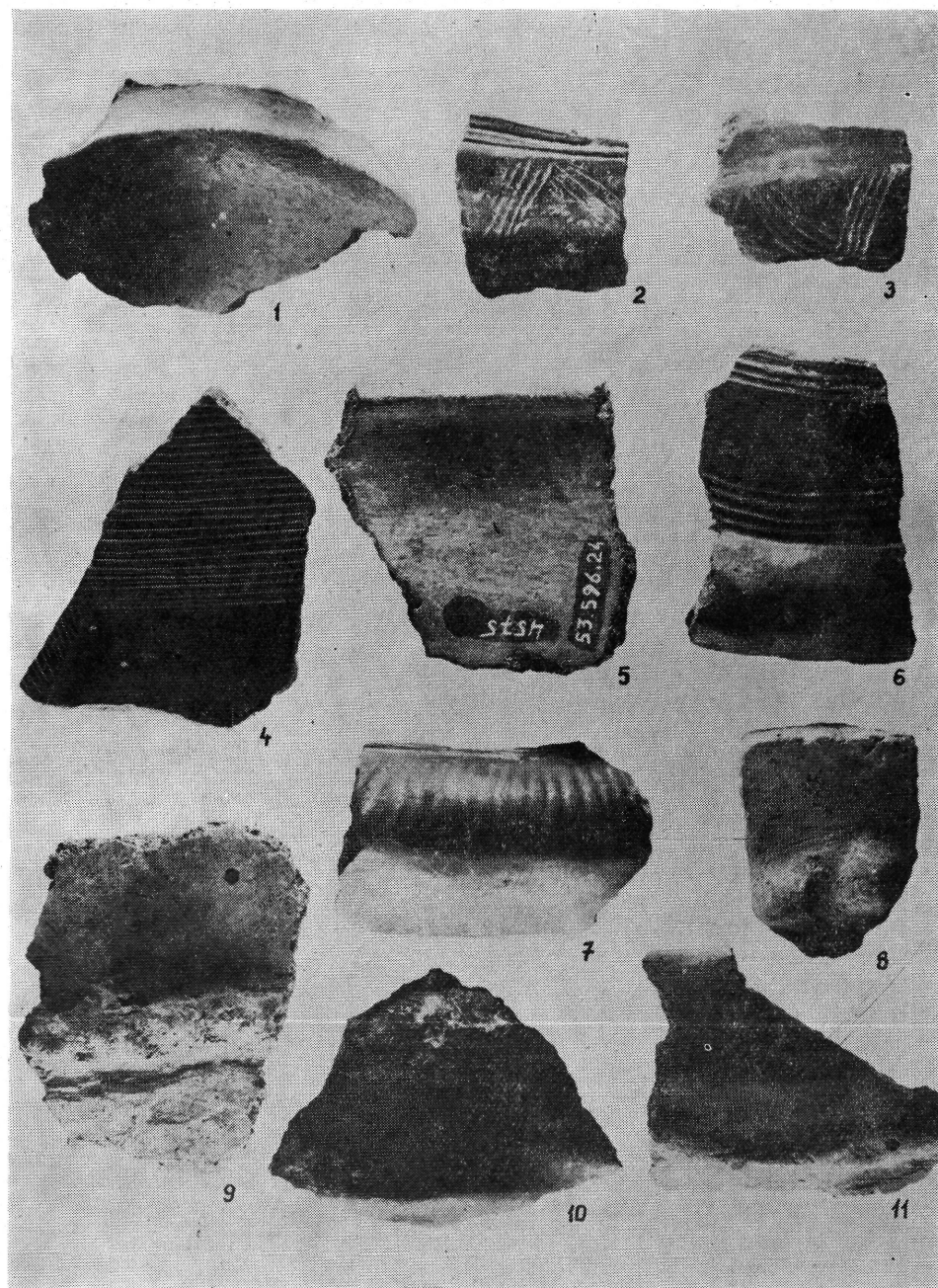
Miskolc, Szeleta-barlang

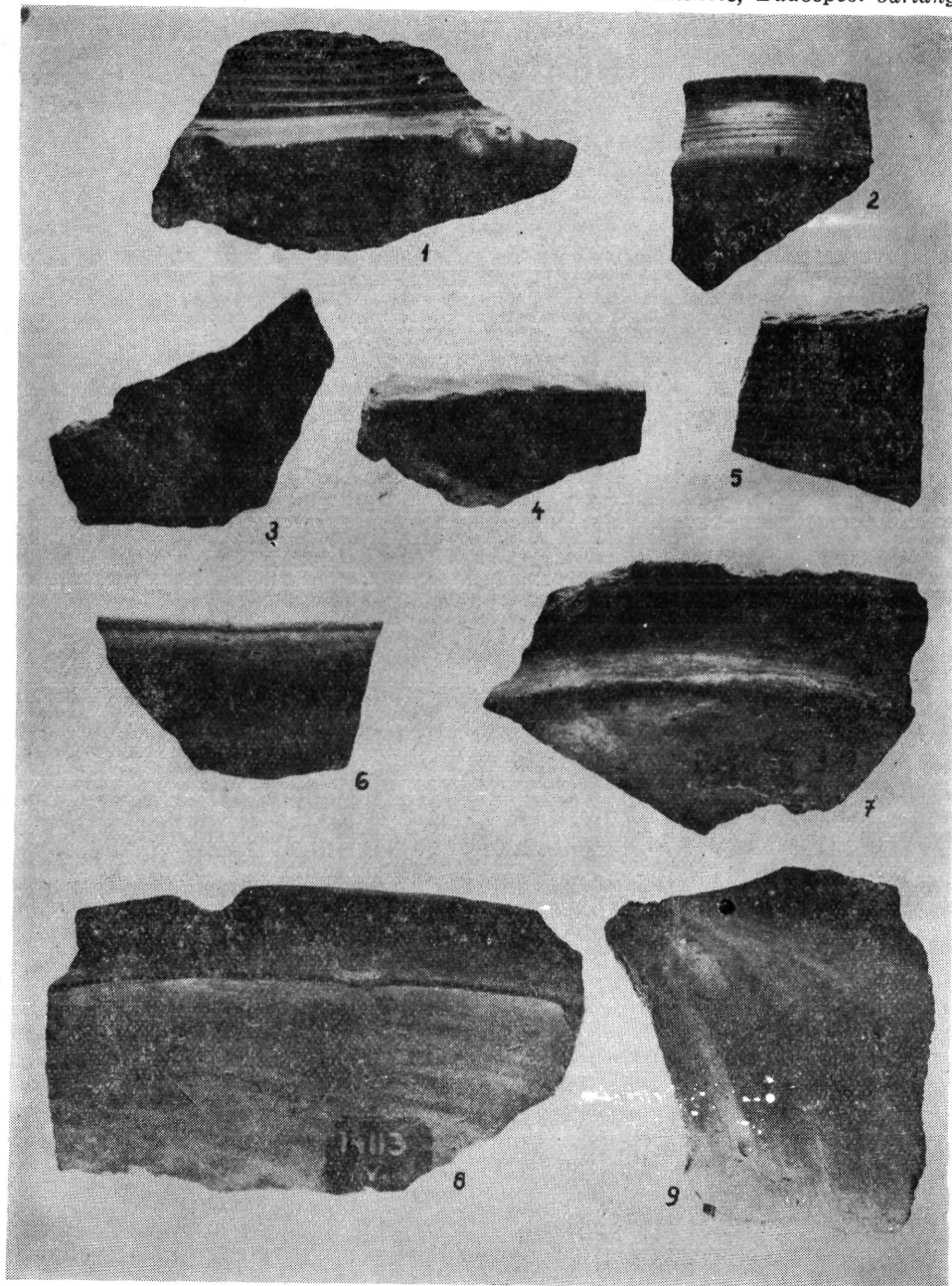
IX. tábla

Miskolc, Szeleta-barlang.

X. tábla

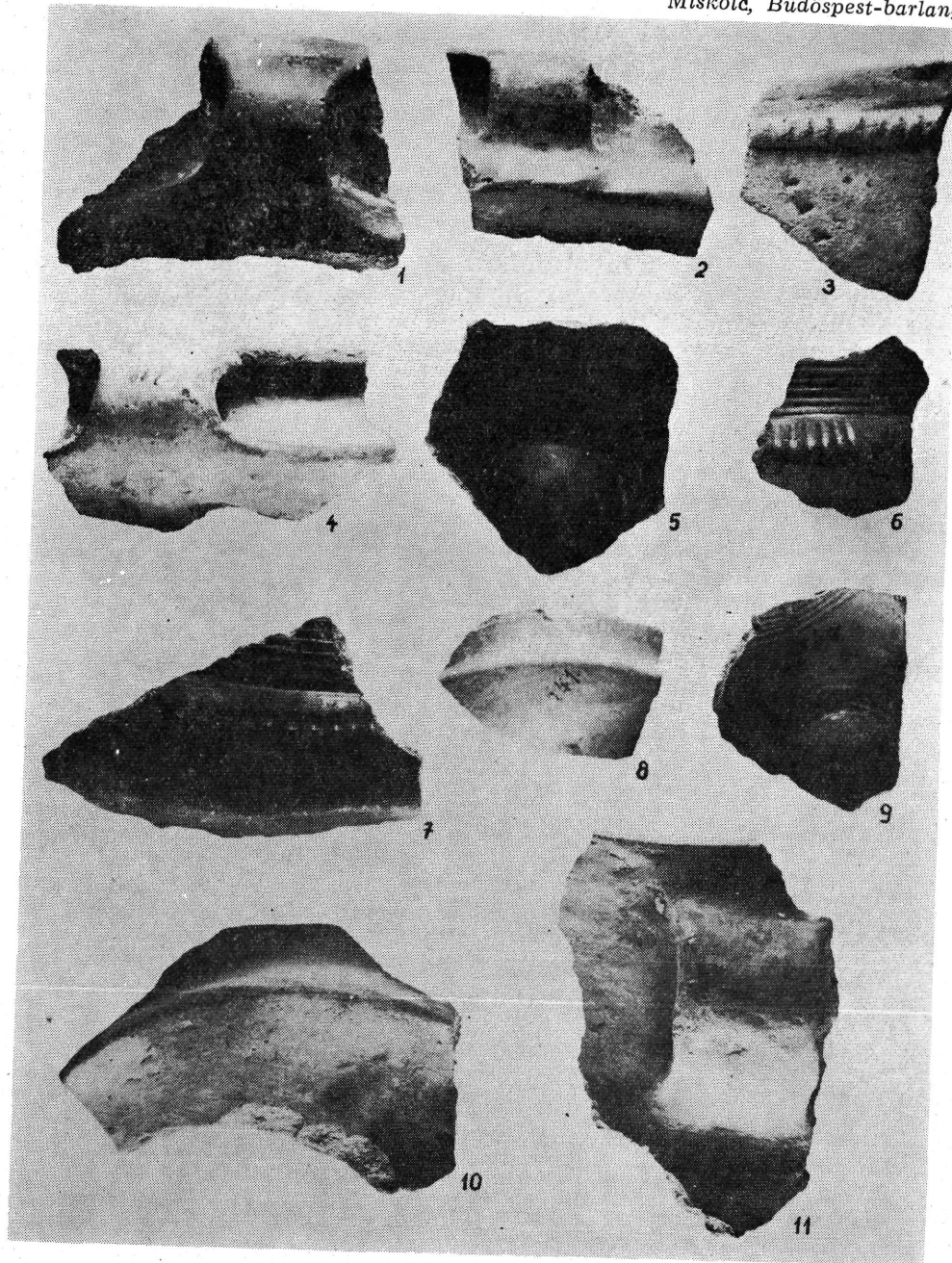
Miskolc, Büdöspeszt-barlang.

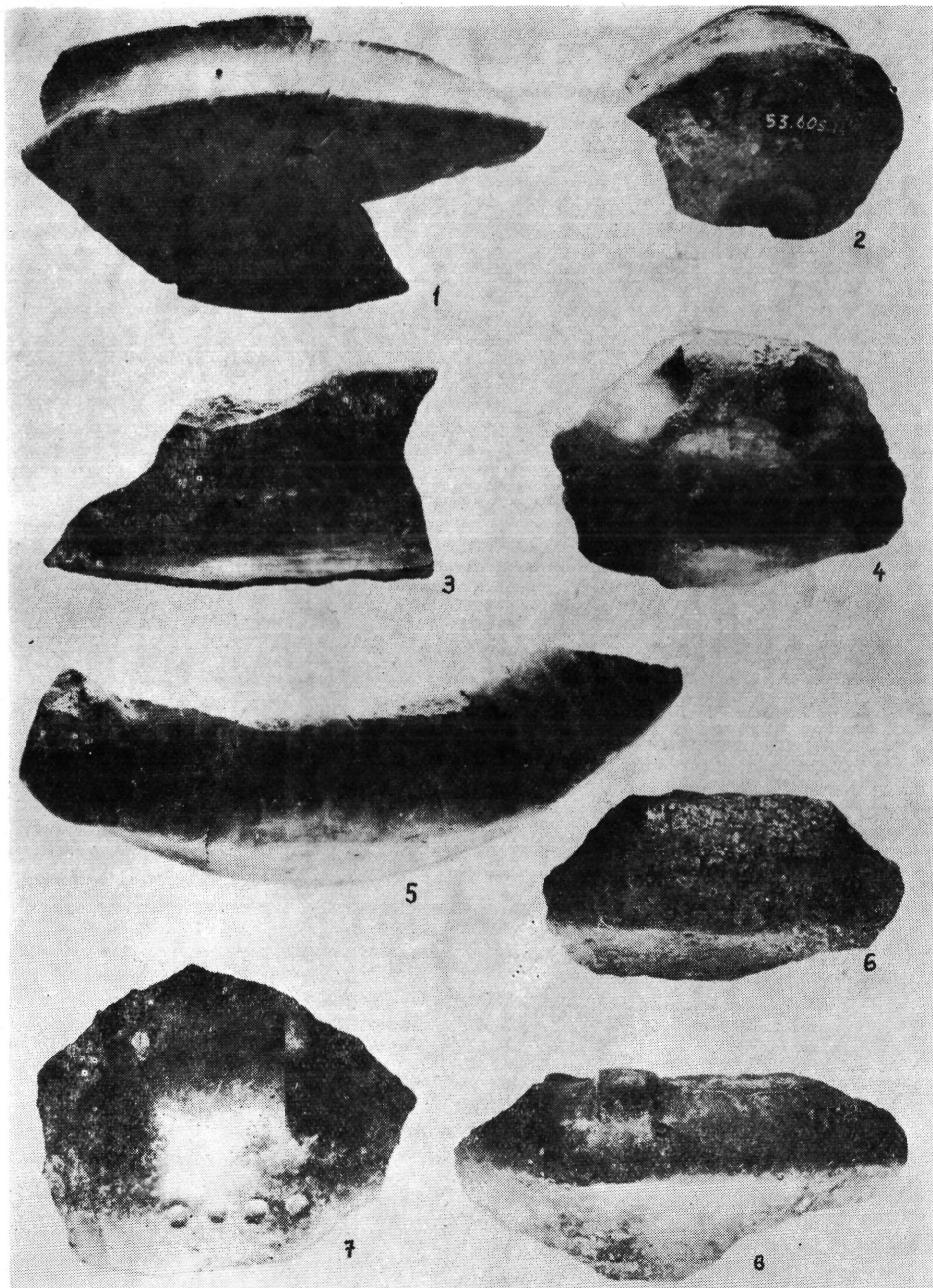
XI. tábla

Miskolc, Büdöspeszt-barlang.

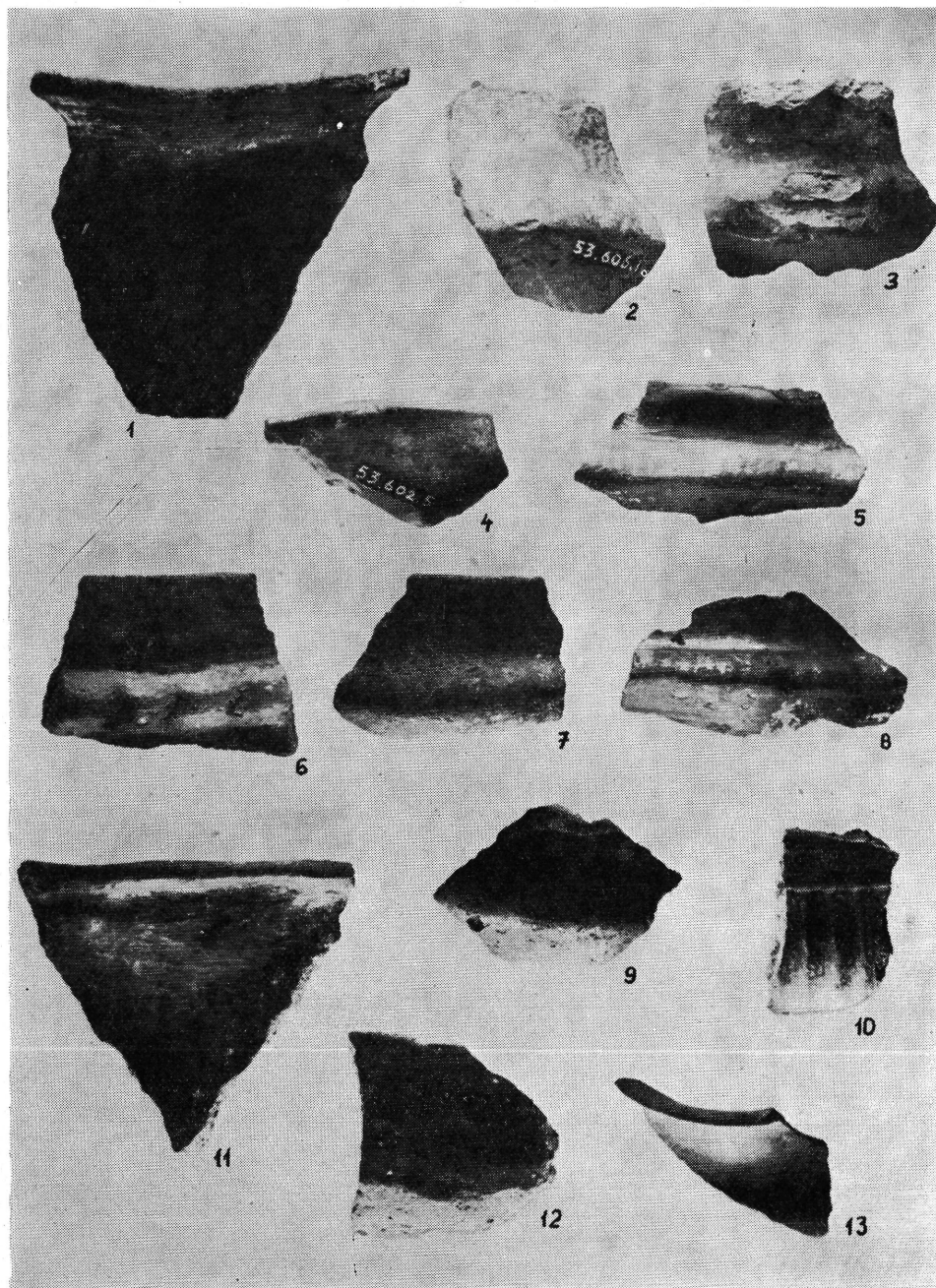
XII. tábla

Miskolc, Kőlyuk-barlang.

XIII. tábla

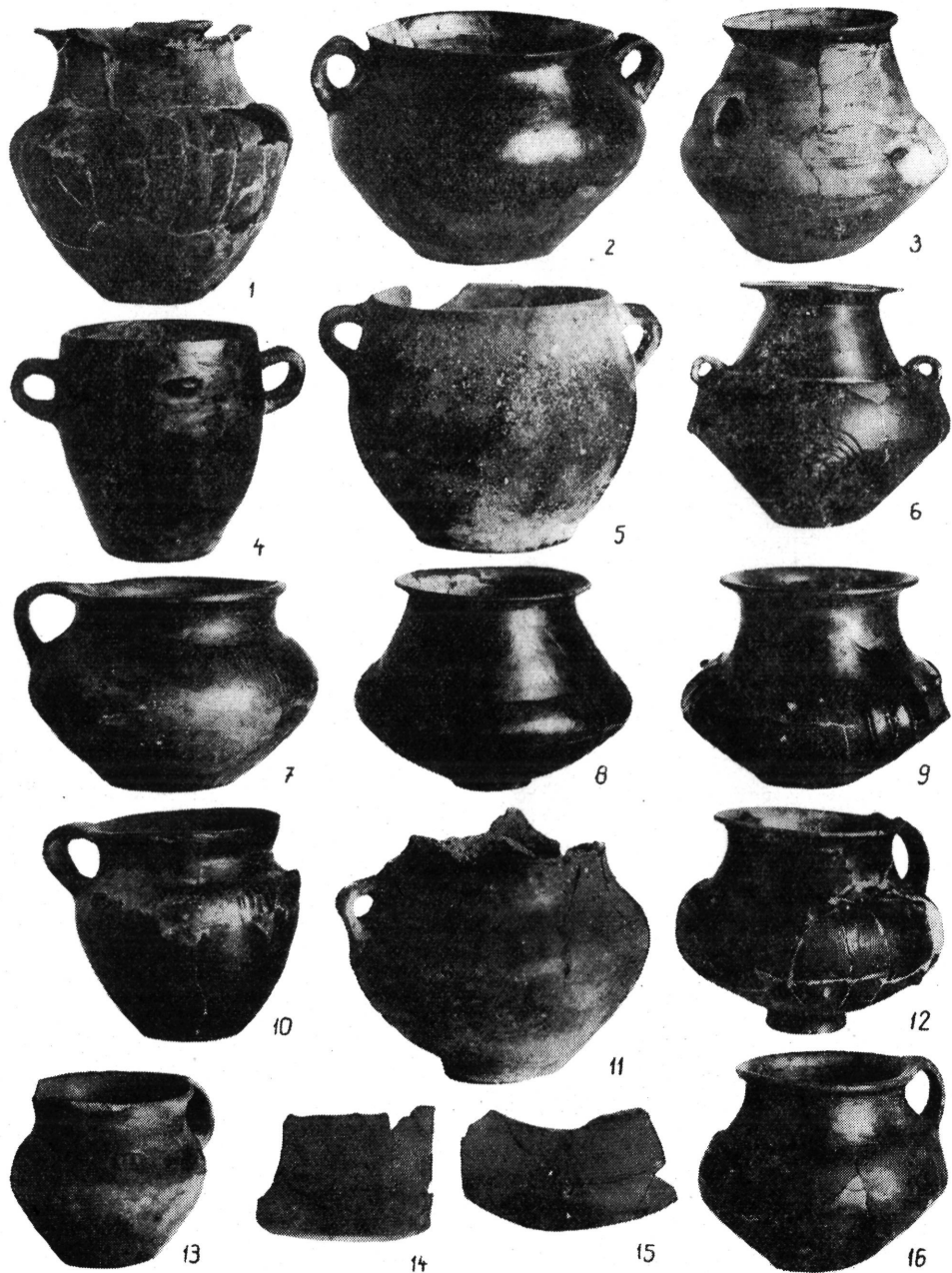
Miskolc, Kőlyuk-barlang.

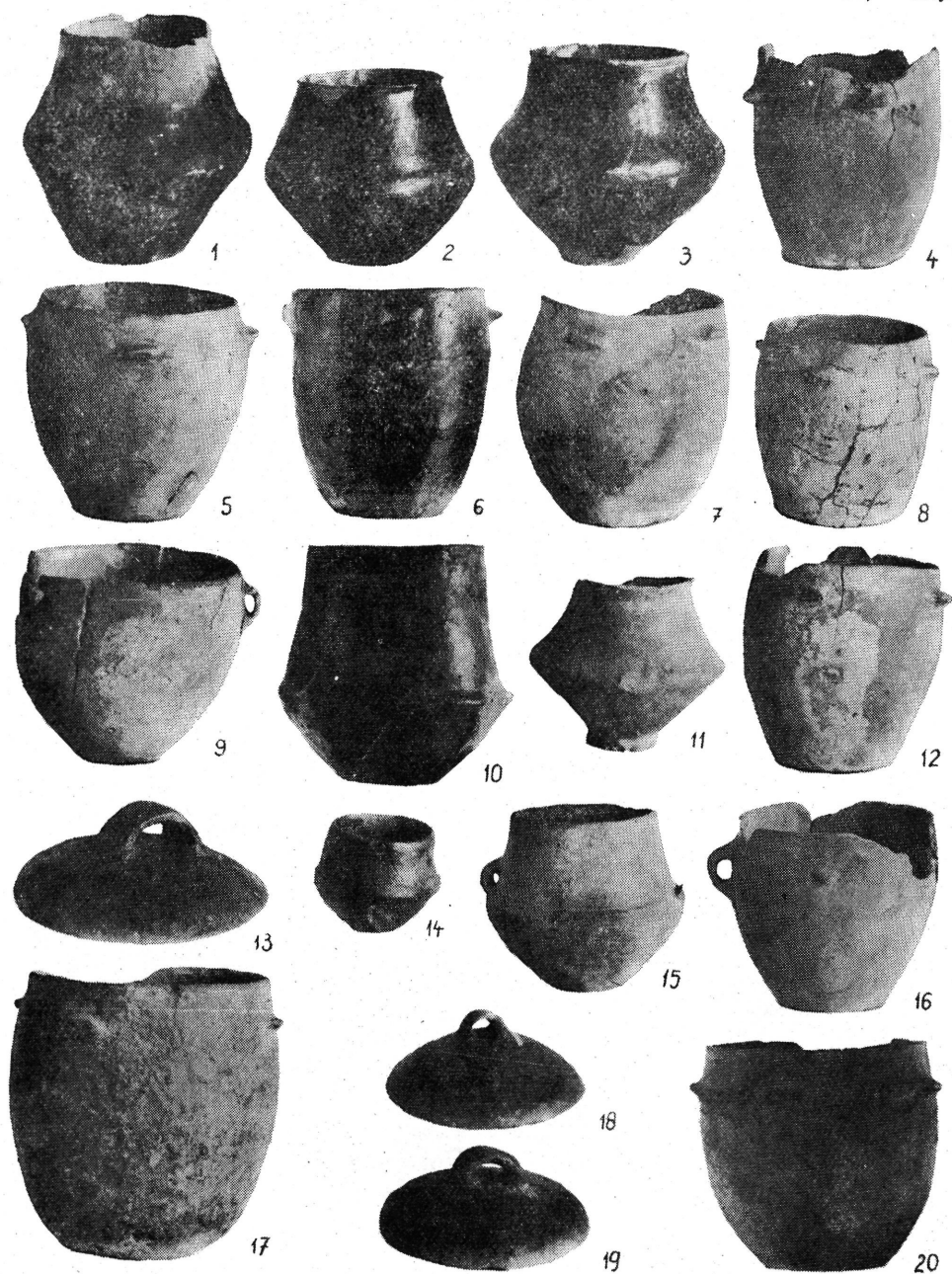
XIV. tábla

Ózd, Kőalja.

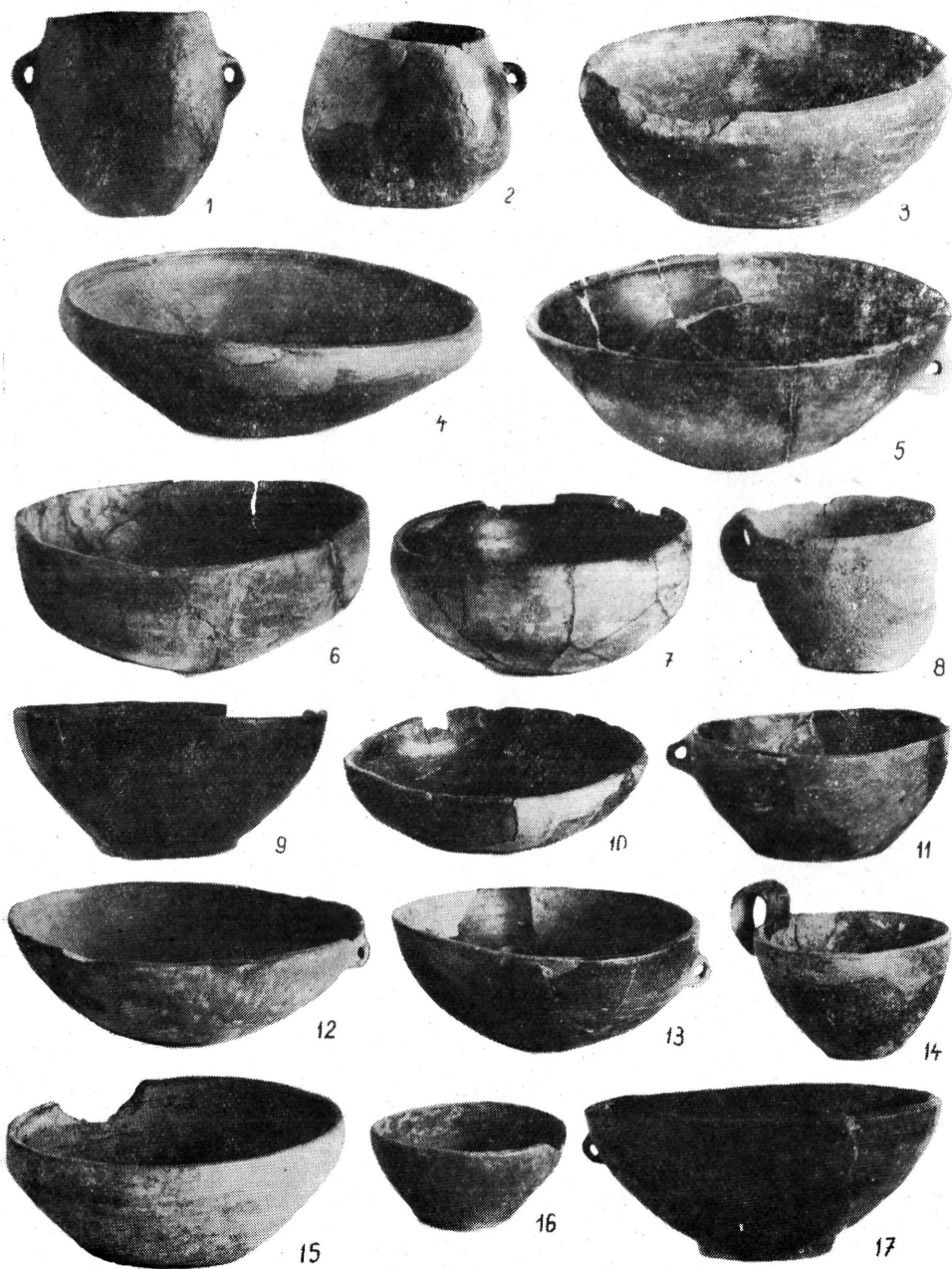
XV. tábla

Ózd, Kőalja.

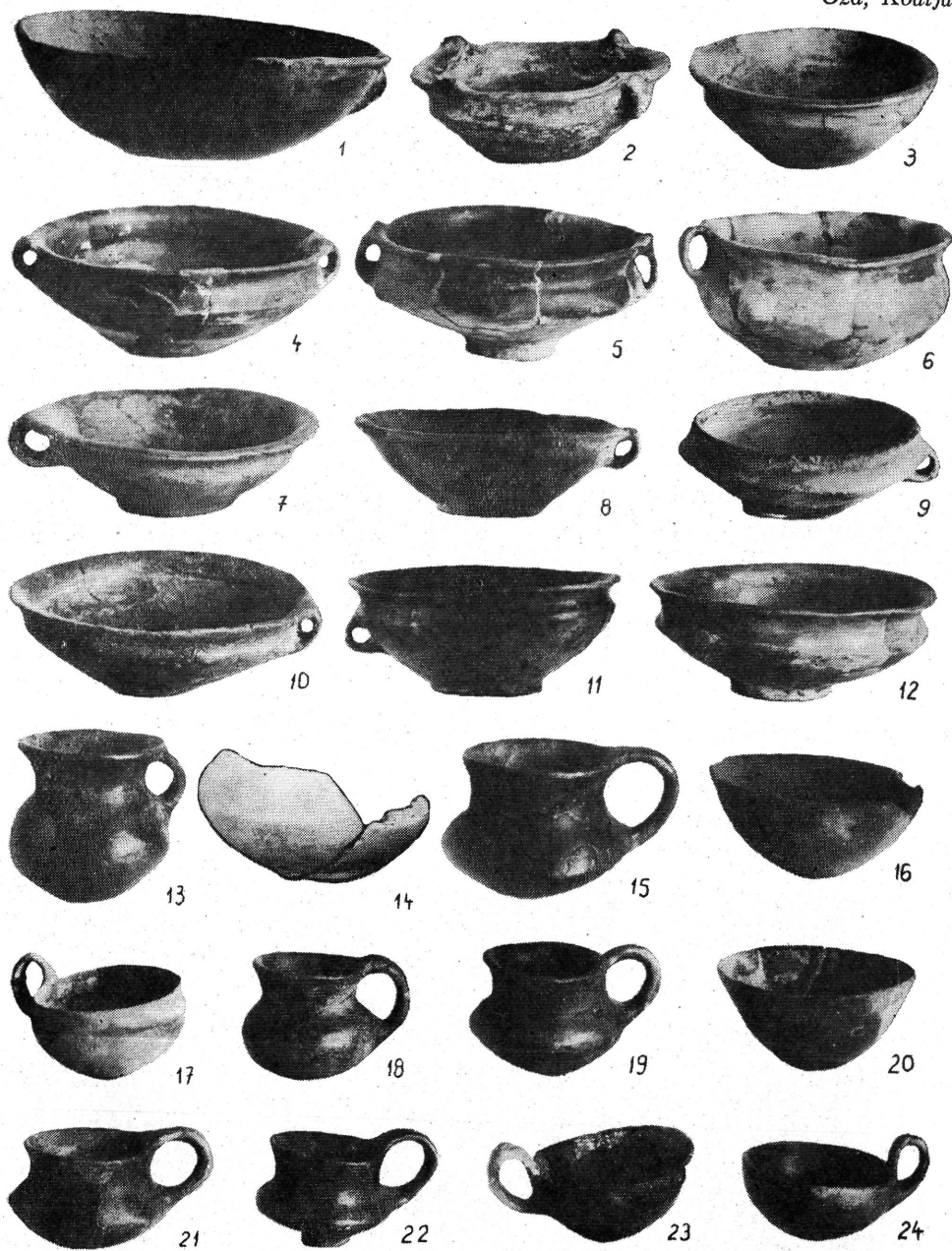
XVI. tábla

Ózd, Kőalja.

XVII. tábla

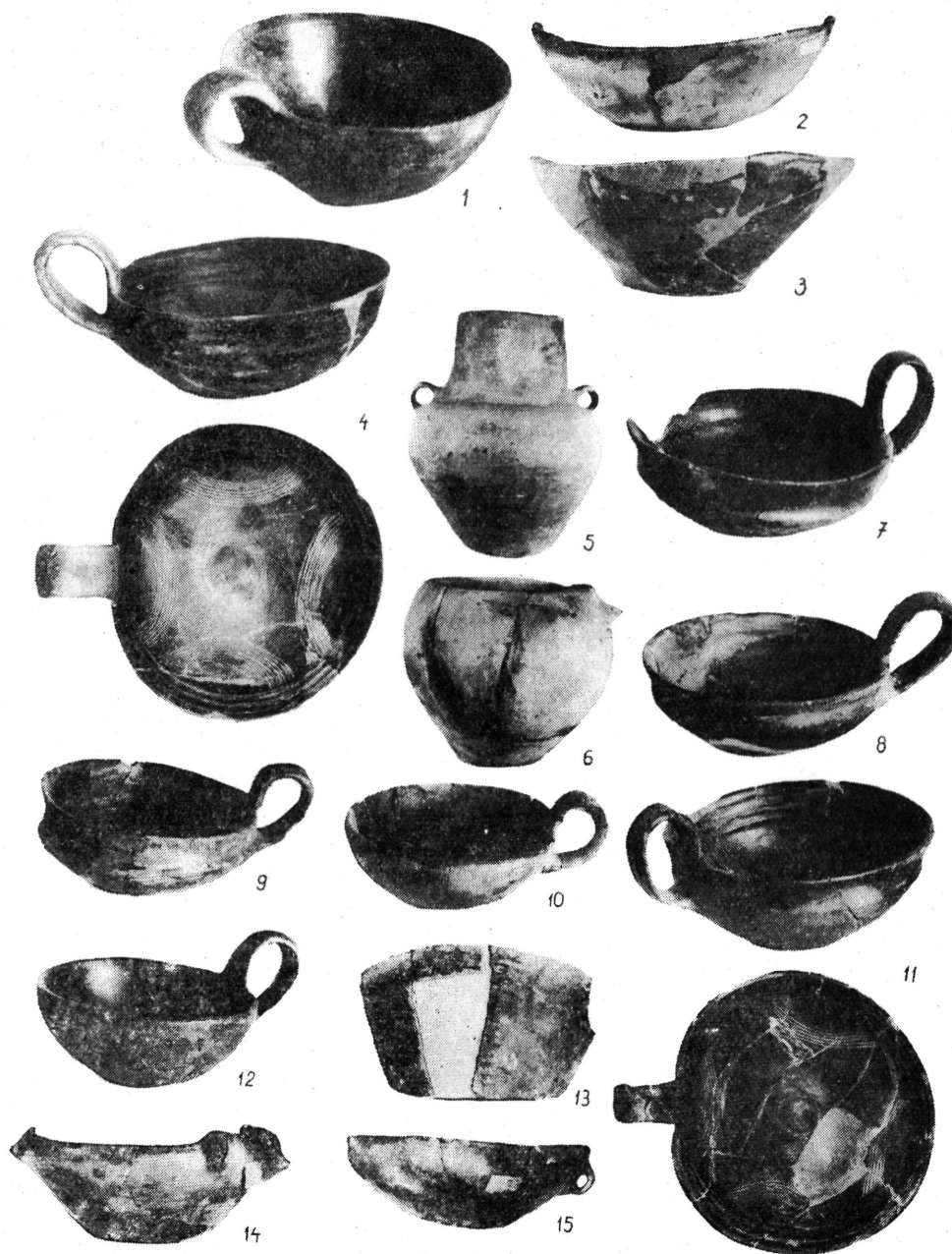
Ózd, Kőalja.

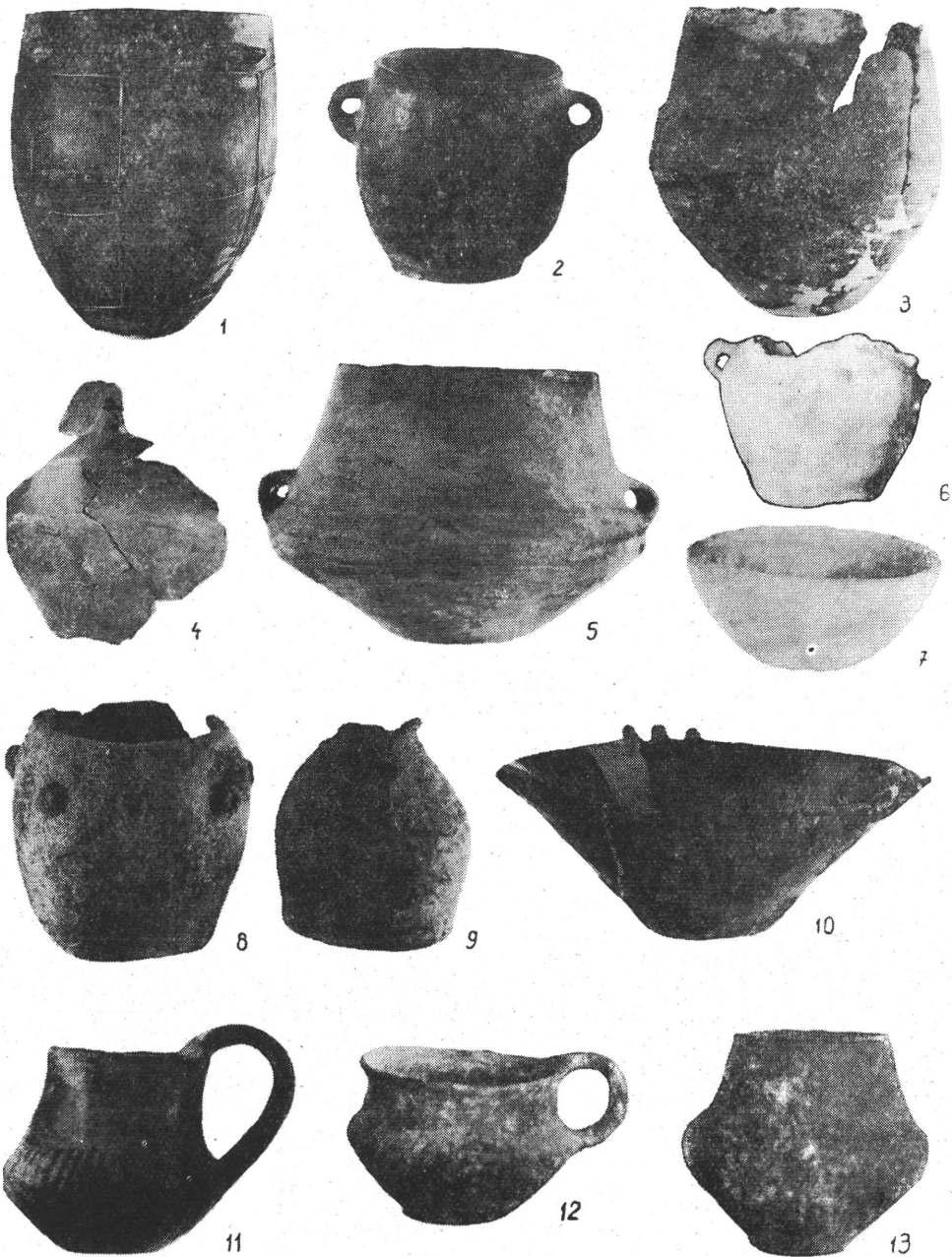
XVIII. tábla

Ózd, Kőalja.

XIX. tábla

1, 2 — Nyékládháza, 3, 6 — Miskolc—Rendező pu., 4 — Miskolc, Herman Ottó barlang, 5, 7 — Borsodbóta, 8, 9, 11 — Sajószentpéter—Duzsnokpuszta, 10 — Sajókeresztúr ?, 12—13 — Sajószentpéter, Vízmű.

XX. tábla

1 — Sajóbábony, 2, 3, 5—9 — Szirmabesenyő környéke,
4 — Sajókeresztúr.

1

2

3

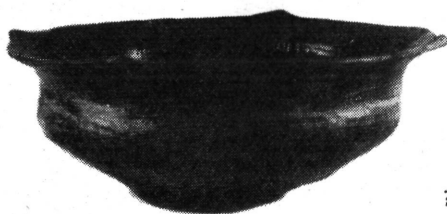
4

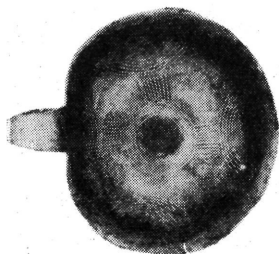
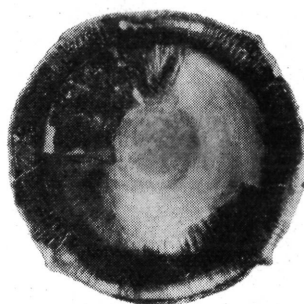
5

6

7

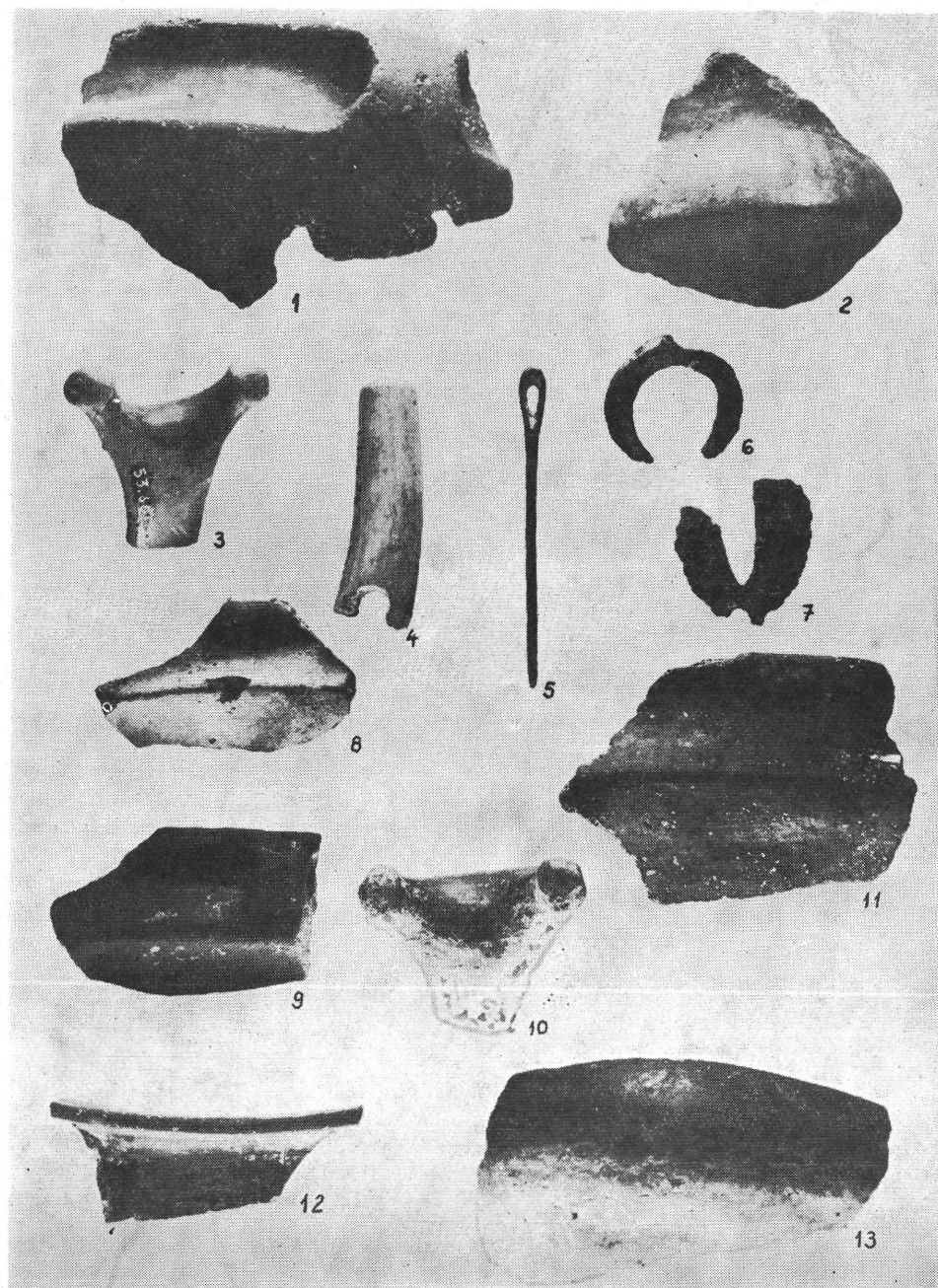
8

9

XXI. tábla

1—6, 8—13 Szendrő, Ördögáti Csengő-barlang,
7 — Kőlyuk-barlang

XXII. tábla

Aggtelek—Baradla-barlang.

